

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

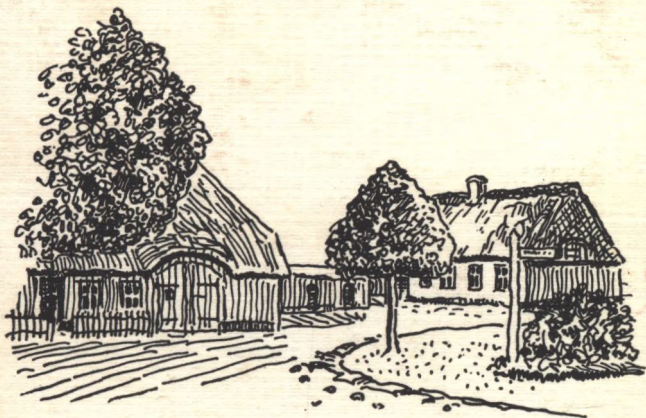
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DET GAMLE
FRØSLEV

JOHAN MEYER
FORTÆLLER MINDER
FRA DANMARKS
SYDLIGSTE GRÆNSEBY

DET GAMLE FRØSLEV

JOHAN MEYER
FORTÆLLER MINDER
FRA DANMARKS
SYDLIGSTE GRÆNSEBY

1961

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I kommission hos
Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, København

*Udgivet med
støtte af
Dansk Kultursamfund*

TH. LAURSENS BOGTRYKKERI . TØNDER

Barndommen i Frøslev

Min fader, Johan Chr. Meyer, blev født den 5. febr. 1860 i Frøslev som nr. 6 af en børneflokk på 11, mens min moder, Doris Christine Hansen, er født den 13. sept. 1856 i Frøslev som nr. 8 af en pigeflokk på 8.

Jeg er født den 21. april 1886 i Frøslev og er den ældste af en søskendeflokk på tre. Der er blevet sagt, at jeg var født, inden jordemoderen kom. Min fader var sammen med min onkel Rasmus Matthiesen kørt til Bov med hestekøretøj for at hente hende, men da var hun i Nyhus hos lærer Tychsen. Herfra var hun imidlertid gået over til en nabo Nikolaj Thaysen, og så måtte de køre til Flensborg for at hente en jordemoder. Da de kom hjem, var jeg allerede født et par timer forinden. Dengang var der jo ingen telefon og heller ingen biler. Min farmor Anna Cathrina boede hos os; også min moders ældste søster var til stede.

Jeg mener at kunne huske, at jeg som treårig faldt ned af bordet oppe hos farmor og fik en bule i panden, og at jeg som fireårig klemte min finger i et slagbord hos farmors bror, Hinrich Hub

i Vestergade, samt at moder engang bar mig ind i soveværelset, da fader ville slå mig. I hvert fald kan jeg huske min mors død og begravelse. Jeg var dengang fem år. Ligeledes at min far efter mors død i januar 1892 tog mig på sit knæ, og jeg så ham græde. Vi sad på den sorte tørvekasse bag kakkelovnen. Jeg ser endnu min mor ligge i den sorte kiste og mindes, at skolebørnene sang inde i stuen. Jeg sad på ligvognen hos onkel Rasmus undervejs til Hanved kirke og stod med min far ved hånden, da kisten blev sænket ned. Fader fik så en husbestyrerinde og giftede sig igen 1894 med Lucie Knudsen fra Vejbæk.

*

Fader havde 14 tønder land sandjord, som kaldtes »æ Kiel« og »æ Skrup«; de er nu tilplantet og ejes af Bossen. Der græssede vi får, og jeg vogtede som syvårig dreng to køer om eftermiddagen, når jeg kom hjem fra skole.

Hver gårdejer her i Frøslev havde dengang en *hyrdedreng*. Det var mest arbejderbørn fra Flensborg, Harreslevmark eller Nyhus. De kom gerne den 1. april og rejste igen den 1. novbr. Lønnen var fra 3 til 5 preussiske daler, et par træsko og 1 eller 2 pund uld. I 1890'erne var det et hundeliv at være hyrdedreng. Han var løbedreng for alle på gården. Hans arbejdsdag varede tit fra kl. 5 morgen til 9 aften, og der vankede ofte klø. De var 10 - 11 år

gamle, når de kom første gang, og de blev gerne dispenserede fra skolen. De gik kun i skole hver onsdag og lørdag formiddag fra kl. 7 til 12, og i den tid sad de fleste og sov; ellers blev de holdt vågne med stokken, så meget fik de ikke læst. Det var ikke altid let for læreren at holde styr i klassen, når hyrdedrengene var i skole. De fleste kom hver sommer i den gamle plads, og med 15-års alderen blev de så konfirmerede, hvilket var en del af deres løn. De fleste af dem var nogle kraftige drenge; ellers kunne de heller ikke holde til det, der forlangtes af dem.

I 1898 var der, så vidt jeg husker, 14 hyrdedrenge i Frøslev, og der var mange store iblandt. Ryge tobak kunne de alle, og en del skråede også. Jeg mindes en morgen, da den gamle lærer lod de fire, som sad en bæk under mig, tømme lommerne ud i vindueskarmen, og det var ikke småting, som kom frem. Hver havde en pibe, en del løs tobak, nogle stænger skrå, en del søm og kramper, også svovlstikker, en del kandissukker, og da alt lå i en stor bunke, sagde læreren med en hovedrysten: »Dat stinkt wie en Affenstall.« Svovlstikker, ja vi havde jo dengang kun dem, der tændtes ved at rive dem mod en mur eller buksebagen.

Hyrdedrengene løb alle i bare ben; fra april til november måtte vi drenge ikke have uld på hælen. Men friske og sunde drenge var det. På gårdene

fik de en god føde, varm mælk og skåren grød hver morgen med hjemmebagt fedtebrød. Fire dage om ugen blev der kogt »maning«; det var enten ærter, kål, ris med flæsk og pølser til og om aftenen altid friskkogt boghvedegrød med kold mælk. Der kom et stort fad grød midt på bordet, hvoraf alle spiste, og så to skåle med mælk, hvori vi alle dyppede, og der kunne sættes nogle ordentlige portioner til livs.

Det var ikke altid let at vogte kørerne på Overmarken, for der var ingen hegn. Markerne var inddigede med volde, mange var sat af store sten, men de fleste var opført af jord, og der kunne være to til tre sædskifter i hver mark. Det var hyrdedrengens agtpågivenhed og hans pisk, der holdt kørerne på det, som var græs. Pисken — der blev købt en ny hvert forår på Hanved marked — bestod af et kort skaft på cirka een meter, som var gennemskåret på langs i fem dele ned til håndtaget og så flettet sammen. Den var dejlig smidig; på skaftet var fæstnet et læderbånd med en klask flettet af hamp, og drengene kunne slå klask med pисken, så det kunne høres langt borte. Når en ko nærmede sig kornet, blev der slået et par klask, og når den ikke ville høre efter det, fik den klø, så ryggen kunne blive fuld af lange vabler. Det var synd, men der var intet andet at gøre, hvis drengene ikke selv ville have klø af husbonden, når kørerne

kom over i kornet. Det er forbavsende, som køer kan lære at lystre. Værst var det, når de en varm sommerdag bissede, så var de næsten ikke til at styre.

*

Byen havde en *markmand*, som gik rundt på markerne og passede på, at drengene holdt køerne på deres egen mark, og at de ikke kom over i andres korn. Når det skete, meldte han det til husbonden, og denne måtte så betale en bøde på 10 penning for hvert kreatur, som havde været ovre på andres marker. Skete det, var det ikke godt for drengen at komme hjem om aftenen. Men de fleste markmænd var skikkelige, når de da ikke blev drillet alt for meget af drengene.

Vi har i den tid, jeg vogtede køer, haft tre her i Frøslev. Den første var Christian Hansen, til daglig kaldt Krischan Manuel, der boede i det hus, hvor den gamle Peter Petersen nu bor ved Kirkevejen, den anden var Henning Petersen, der boede i Nørregade, hvor Christoffer Petersen nu bor, og den tredie var Claus Petersen, som var ungarl og boede i Vestergade hos sin bror.

Markmanden blev lejet af byen for et år ad gangen. Hans løn var 3—400 mark, og så gik han på omgang i gårdene og fik føden. Om sommeren gik han hver formiddag ned på Nedermarken og så efter ungmåderne og slog vand op af

brøndene. Om eftermiddagen passede han hyrde-drengene. Om vinteren gik han hver nat på byens gader og så efter, om alt var i orden, at der ingen tyve kom til byen, og at der ikke opstod ildebrand. Når en ko skulle kælte eller en so fare, fik han besked om at se efter. Det var en betryggende ordning for byens indvånere. Han gik altid med tændt lygte og havde et brandhorn over skuldrene og så en forsvarlig kæp. Når der havde været bygang¹ i et hjem, kom han altid ind og fik kaffe, når gæsterne var gået.

Markmanden skulle jage *bosserne*² ud af byen, og det var ikke altid lige let. Dem var der dengang mange af. De gik fra hus til hus og tiggede om mad og penge, og der var mange frække fyre blandt dem. Kom de lige til middag, fik de gerne noget mad ud i forstuen. Engang var der en tigger, der fik en portion mad ude i forstuen af mor, men da han havde set lidt på tallerkenen, lukkede han atter døren op, afleverede det hele og sagde: »Tre store kantøfler og et lille stykke flæsk, det vil jeg ikke have,« og så gik han igen.

Jeg vogtede kreaturer på markvejene, som kom-

¹ Ti - tolv familier, der ugentlig besøgte hinanden. Mændene spillede kort, mens kvinder, børn og ældre spillede lotteri. Gevinsterne var gerne kaffe- eller spisestel. Der blev røget lang tobak, mændene fik et par punche, og kl. 12 gav det smørrebrød.

² Vagabonder.

munen lejede ud for små penge. Far lejede alle veje mod syd mellem Kirkevejen og Søndermose. Vi havde tre køer og sommetider en kalv, og dem passede jeg hver eftermiddag. Vi skulle have en kæde fra en kløve³ til det ene ben, for køerne måtte ikke klatre på digerne. Jeg lod dem gerne græsse der, hvor der var andre hyrdedrenge, jeg kunne lege med. Sommetider kom jeg derved lidt langt væk fra køerne, for vi skulle jo passe på, at markmanden ikke kom. Når køerne var ovre i andres marker, og drengene var væk, blev vi jo »skødt«. Det betød, at far måtte betale 10 pg. i bøde, men vi havde et signal i form af en sang, og den lød således:

*Høvli – høvli hovl,
Hanne Meyers køer æ øve
i Joh. Clausens kløve.
Høvli høvli harretand,
se no kommer æ markmand,
høvli høvli hytt
no æ Joh. Meyer skødt.*

Den første af drengene, der så markmanden, begyndte at synge, og så kom vi andre hurtigt over til køerne.

Og hvad bestilte vi ellers derude på marken? Vi byggede jordhuse, så vi kunne kravle derind, når det regnede, vi lavede fløjter af næsten alle træsorter, vi lavede hjelme og sabler af siv, som

³ Bøjle om halsen.

blev flettet sammen, vi lavede blårbøsser af hyld, vi havde drager med, vi kendte alle fugle og vidste hvor rederne var, vi fangede små harekillinger og tog dem med hjem og satte dem i bur, men de fleste døde. Vi vidste nøjagtigt, hvad klokken var, det kunne vi se på skyggen, når solen var der, og da vi blev større, kunne vi også ryge tobak. Jo, det var et herligt frit liv sammen med naturen, men glade for det var vi ikke, det var jo altid det samme hver dag. Da jeg som nævnt havde kvæg græssende på vejene, kunne jeg altid lege med flere drenge, og det gik bedst, når der kun var to sammen. Loven bød, at drengene måtte gå tre diger fra kørne uden, at markmanden kunne straffe dem. Han havde også lov til at slå dem, når han kunne få fat på dem, men det kunne han sjældent, for vi havde jo kun skjorte og bukser på, og løbe, det kunne vi. Men så klagede han hjemme, og så vankede der klø, når vi kom hjem.

Engang da jeg som otteårs dreng sad oppe i et stort træ bag »æ tovt,« hvor kørne græssede, så jeg pludselig to store lokomobiler komme kørende hen ad vejen fra Padborg til Frøslev. Jeg for i en fart ned af træet, kom hjem og råbte ind til far som stod i smedien. »Far, far, æ tog hæ loffen a æ skinne, å æ åe vej op te Frøsle,« »Hvad sier do dreng, vil do se, te do komme op te æ kør«, og så måtte jeg afsted. Det var damppløvene, som

skulle pløje heden vest for byen, men så klog var jeg jo ikke.

En stor dag var *Hanved marked* for hyrdedrenge. Da vogtede de alle køer på markerne i nærheden af Kirkevejen, og de stod tit på hovedet langs med vejen som en hilsen til markedsgæsterne, når de kom kørende hjem. Der blev da kastet adskillige 5 og 10 penning-stykker ned til dem, men der var også nogle af de kørende, som langede ud med pisken efter dem. Der blev øvet lang tid i forvejen, så man kunne stå længe og — lige.

*

Ja sådan var det at være hyrdedreng i Frøslev i 1890'erne. Vi var ude i vejr og vind hele sommeren. Det var derfor intet under, at vi sang:

Det regner, og det suser, det er så gråt i sky,
Gud nære vi arme hejrer⁴, vi er så langtu fra by.
Tidlig op og sild i seng
ingen vil væ hejredreng et ant år igen.

Og hvad blev der så af disse drenge, når de blev voksne. De fleste blev dygtige karle, som tjente hos bønderne, til de havde været soldat, og det blev de næsten alle. Når de så kom hjem og blev gift, søgte de fleste til Flensborg og arbejdede der på skibsværftet eller som kudske, og blev nogle gode familiefædre. En del havde mange børn

⁴ Hyrder.

og de klarede sig godt. De kunne arbejde, det havde de lært som drenge, og de havde ikke større forstand end den, de skulle bruge til deres arbejde, og det er en god ting.

Arbejdsdagen var lang, og der blev arbejdet hårdt, alt blev gjort med hånden. Maskiner kendtes ikke, og pengene var små. En god karl kunne tjene, hvad en god ko var værd, nemlig 90 til 100 daler eller 270 til 300 mark om året. En pige fik 100 til 150 mark om året, og lønnen blev udbetalt enten 1. maj eller 1. november. De unge satte pengene i sparekassen, og mange havde ikke så få mark, når de stiftede hjem. Det daglige levned var nu også billigt: Et brød på 6 pund kostede 30 penning, en rulle skrå 10 pg., 1 pund tobak 60 pg., en kande brændevin 10 pg.

Brændevinen var jo fattigmands trøst, og der blev drukket meget af den, ja det var vist dagligt, at daglejere og karle fik en snaps. Dog vil jeg ikke ønske den tid tilbage. Det var synd mod arbejderbørnene, for bønderbørnene kom jo ikke ud at tjene, omendskønt flere bønderbørn vogtede køer, men de var dog altid hjemme hos forældrene og havde det meget bedre.

Livet i landsbyskolen

Skolen lå, hvor købmand Svend Jakobsen nu har sin forretning, og bygningen er endnu delvis den gamle skole. Den lå for sig selv, og beboelseshuset er det, som en af kommunens lærere endnu bor i. Begge var tækket med stråtag og opført omkring 1800. Før den tid var der en fællesskole i Simondys for de store børn i ti- til femtenårs alderen for kommunerne Harreslev, Ellund og Frøslev. Resterne af denne skole findes endnu bag gården i Simondys. De små børn gik i skole i smedehjemmet i Frøslev, i det hus, som ligger ved mindelunden. Skolen var indrettet med 2 klasser, en stor og en lille. I den lille var vi 40 børn, da jeg kom i skole 1892. Vi sad seks på hver bænk, bord og bænk var sammenbygget; der var fire årgange i skolestuen.

Vor lærer hed Levy og var jøde, en lille tyk mand. Han var meget klog, men meget hård, og han var meget fordrucken. Han kom tit fuld til skole, og så gav det mange klø. Han var omkring 40 år, da jeg gik i skole. Han kunne ikke et ord dansk, og vi børn kunne ikke et ord tysk, men det fik vi dog meget hurtigt lært. Vi begyndte med e og i som blev til ei. Vi lærte kun gotisk skrift, ingen latinske bogstaver. Når han var nøgtern,¹ sang vi en morgensang, og han bad en bøn:

Wie fröhlich bin aufgewacht,
wie hab' ich geschlafen die ganze Nacht,
hab' Dank, lieb' Vater im Himmel mein,
dass du hast wollen bei mir sein,
behüt du mich auch diesen Tag,
das mir kein Leid geschehen mag.

Jeg kom til at sidde mellem to piger det første år, Gunde Jessen fra Oldemorstof og Frida Simmerling fra Padborg, og det gik ikke altid godt. Læreren kaldte mig altid for »Johann Ballhorn« og senere satte han »Freund« til. Jeg fik ikke mange klø af ham, for han boede hos os. Oppe i vor have mod syd lå der et lille stråtækt hus, som til daglig kaldtes »det lille Danmark«; der var en lille forstue, et lille køkken med åben kamin, en stue og et lille kammer. Der boede han. Føden fik Levy hos bager Lorenzen; møbler og tøj havde han ikke

¹ Ædru

meget af. Når præsten eller generalsuperintendent Kaftan kom til skolen, lånte han jakke og vest hos far og bukser og sko hos bageren. Senere da jeg blev tolv år, regnede han med mig hjemme, en time hver eftermiddag om vinteren, og det fik han hver aften sin boghvedegrød for. I 1900 gik jeg til aftenskole hos ham sammen med fire, som var konfirmerede. Da boede han i stuen ud mod gaden i Kafslers hus. Jeg har grædt mange gange, når de andre drenge var på isen nede på dammen, og jeg skulle sidde og regne, men jeg har ingen skade haft af undervisningen.

Omkring 1900 blev Levy tvangsforflyttet og kom over på en af Halligerne, hvor der kun var 2 børn at undervise. Senere kom han til Westerland og blev der »Bürgermeister«, men blev afskediget, da nazisterne kom til magten i 1933.

Levy var som nævnt streng og slog ofte og hårdt. Ved jernbaneoverskæringen på Frøslevmark boede der en ledvogter, som hed Jørgen Petersen, og han havde en dattersøn hjemme, en slem dreng, der hed Søren, til daglig kaldt »Søren Kagmand«. Han blev et år i juli måned hjemme fra skolen og kom så den dag, vi fik sommerferie i august. Levy spurgte ham, hvor han havde været, og grædende sagde han: »Ich hatte mig fertålt, ich mente, det var hunddav«. Mere tysk kunne han ikke som tolv-årig dreng. Levy gav ham så en ordentlig endefuld

af spanskrøret, og i fjorten dage i august måtte Søren stille i skolen fra kl. 11 til 12 og fik sine klø hver dag.

Levy drev ikke politik og stod sig godt med byens folk, men han var slem, når han var fuld, og det var han tit.

I 1896 kom jeg ind i den store klasse. Der sad vi fem på hver bænk, og der var 60 - 70 børn i klassen om vinteren. Om sommeren var hyrdedrengene dispenseret.

Læreren her hed Bernhard Thomsen, en høj, mager mand med tyndt fuldskæg. Han var sydslesviger, født i Sillerup ved Store Vi og meget tysksindet, en rigtig slesvig-holstener. Han kom for det meste hver morgen i træsko, rygende på en lang pibe, cirka en meter lang og med et porcelænshoved med den gamle kejser Wilhelm 1. på. Han kom gerne lige fra stalden, for han havde fire køer og skolejord, som hørte med til embedet. Det var den nuværende Nygade i Padborg og Andreas Martensens agerende. Flere gange måtte de store drenge over og gøre stalden ren i timerne.

I skolestuen var der et stort billede af kejser Wilhelm 2., et andet af Martin Luther og et gammelt kateder, samt et skab med landkort. Iøvrigt fandtes der en stor, sort ovn, og op mellem bænke var der en midtergang. Drengene sad til højre, pigerne til venstre. Vi havde alle træsko i skolen,

så det kunne læreren jo også nok have, men undertiden kom han også i blankpudsede sko og med en stor blød filthat på. Piben havde han hver dag med i klassen. Han røg ikke i timerne, men fik altid tændt, inden han gik hjem. Han kunne godt lide de små sorte kaffepunche, men jeg har aldrig set ham fuld. Når en bonde ville beholde sin dreng hjemme en dag eller to, sendte de bud efter »Fatter Bernhard«, som vi kaldte ham. Så fik han et par sorte, og så kunne drengen godt blive hjemme.

Lærer Thomsen var også skolens læge, han kurede med homøopati. Når én havde ondt i halsen, fik han ti piller »Belladonna« i et glas vand og blev sendt i seng, og det hjalp. For andre sygdomme gav han »Aconithum«. Der var for resten mange, som havde en homøopatkasse her i byen, den kom fra en »Heilkundefabrik« i Leipzig.

Han var ellers en god lærer, og den, der ville, kunne lære noget. Til mig sagde han altid på plat-tysk: »Du Schlingel kannst so gut, du wullst bloss nich«. Vi kunne ofte få ham til at læse en historie, så som »Wilhelm Tell«, »Macbeth« eller »Jomfruen fra Orleans«. Så var der ro i klassen, for han læste godt. Han kunne også spille violin, men synge kunne han ikke.

Værst var det, når hyrdedrengene var i skole, dem kunne han ikke styre. Engang skulle en dreng have klø, og læreren hentede så en stok ude i haven.

Da drengen så stokken brølede han: »Æ de en stok å slå en dreng med, den æ jo tæ et styk kræ«, og så tog drengen stokken fra ham og brækkede den i stykker. Han skulle for resten have en ny stok hver dag, for den blev altid borte i frikvarteret. Sommetider lod han Levy prygle drengene, og så gav det klø. Levy tog altid drengenes hoved ind mellem benene, og så fik enden en ordentlig omgang. Jeg har set, at en fik så meget, at blodet løb ned i træskoene, men jeg mindes også, at Laurids Lassen, der var hyrdedreng hos naboen, Joh. Clausen, bed Levy i låret, så han med et skrig sprang lige i vejret, og Laurids løb ud af klassen og Levy bagefter. Laurids for ind i »æ vandhus«,² og Levy fik lige fat i døren, da Laurids lukkede til, og der sad Levys hånd i klemme i lang tid. Levy måtte love ikke at slå ham, når han gav slip. Levys hånd så ikke godt ud, men Laurids fik ingen klø den dag.

*

På »Kaisers Geburtstag« den 27. januar var der fest i skolen og i kroen. Om morgenen holdt »Fatter Bernhard« en tale for »unser geliebter Kaiser«, og vi sang »Vater, krone du mit Segen unser Kaiser und sein Haus« og sluttede med »Heil dir im Siegerkrans«. Nogle tyskerbørn havde det pæne tøj på, men vi andre gik i skole som sædvanlig. Om

² Toilet.

eftermiddagen var der dans på kroen for børnene og om aftenen for voksne. Der blev drukket kaffe, og bageren stod i et hjørne og solgte wienerbrød. Vi kaldte det »pladebrød« dengang. Når læreren så havde fået en del kaffepunche, og forældrene var kommet hen på aftenen, stod han midt i salen og holdt en tale for kejseren, som mundede ud i et »Hoch«. Vi store, danske drenge råbte ikke med, og mange forældre listede ind i andre stuer, for det kunne jo straffes for majestætsfornærmelse, når man ikke råbte med. Men vi børn morede os godt.

I 1899 ville den gamle lærer om aftenen have et fakkeltog gennem byen med børnene, men det gik ikke godt, der lå meget sne dengang. Da fakkeltoget, der udgik fra skolen nåede smedien, som dengang lå nede ved gaden, blev det standset af en vogn, der var kørt tværs over gaden og blev overdænget med skovlfulde af sne ud fra Peter Rossens have. Det samme gentog sig ud for Bernhard Hedelund og i Nørregade ved H. Chr. Matthiesen, men da var der kommet en del voksne med i toget, og de fangede to af karlene, som kastede sne. Det gav anledning til et retsligt efterspil, hvor der dog kun blev givet bøder fra 10 til 25 mark. De, der havde smidt sne, var Jes Rossen, Nis Langer, Hans Matthiesen og Johan Thomsen. En karl, Laurids Lassen, havde ræbet efter toget.

Han måtte betale 10 mark. Vi drenge og piger fra hjemmene i vor familie måtte ikke være med. Vi stod en 10-12 stykker oppe i vor have og sang: »Dengang jeg drog afsted«. Vi skulle næste dag have været straffet for det. Vi fik dog ingen klø, men måtte sidde efter. Der stod en flagstang ved skolen, ellers var der ingen i Frøslev, og der havde rigsflaget vajat om dagen. Den blev savet ned den aften, af hvem ved jeg ikke.

Dette fakkeltog gav stødet til, at byen blev *splittet i tysk og dansk*. Nogle syntes, at det var synd for børnene, at de blev overdænget med sne, og var forargede på dem, som gjorde det. De fleste beboere syntes, at læreren kunne lade være med sådanne narrestreger, og de glædede sig i smug. Alle Clausenerne tog parti for læreren undtagen bygmesteren. Far fik en bøde på 20 mark, da man mente, at han havde skubbet vognen over gaden, hvad jeg ikke tror, men han betalte gerne. Ja sådan endte fakkeltøget. Det blev nu aldrig gentaget, men Frøslev by var delt.

Den gamle lærer blev pensioneret og rejste fra byen. Hans efterfølger, en Heesch, fik rejst syv flagstænger ved de tysksindedes gårde. Det var Joh. Clausen (nu Nis Jørgensen), Thomas Thomsen (nu Johs. Jørgensen), Peter Clausen (nu Claus Clausen), Joh. Clausen (nu Søren Linding), Hermann Meusel (nu Friedrich Bressen), Christian Clau-

sen (nu Anders Jensen) og så ved skolen. Når der var festdage, kom det slesvig-holstenske flag ud. Det var rødt, hvidt og blå. En del af dem skammede sig for deres danske naboers skyld ved at hejse det, og ofte kom det slet ikke op.

Vi børn fra Hanved sogn lærte ikke andet end tysk i skolen. I Bov sogn og nordpå havde de en times dansk religionsundervisning, og der blev der også konfirmeret en del børn på dansk. Far havde »Sprogforeningens« bibliotek og lånte bøger ud. Vi fik også »Nordslesvigsk Børneblad« tilsendt i flere eksemplarer, og dem løb jeg så ud med til danske hjem. Vi fik også opfordring til at skrive danske stile, men de blev skrevet med gotiske bogstaver. Der var en del, som skrev gode stile på dansk, men der var mange dårlige; dog fik de alle en bogpræmie. Til jul fik far mange julebøger tilsendt. Dem fordelte vi til gamle og børn, og dem ville alle gerne have. Bogudlånet gik også godt, især de ældre læste meget. Bøgerne blev for det meste byttet lørdag aften eller søndag formiddag, og nogle fik så hos far en kaffepunch. Hos onkel Hans Tychsen (nu Hans Matthiesen) i Vestergade var der månedlige gudstjenester om vinteren med frimenighedspræsterne Kasper Jensen, Broager, og Jørgen Eriksen fra Nybøl, og der var altid fuldt hus. Alt blev gjort for at holde det danske vedlige, men som tiden gik, faldt der mange fra.

Konfirmationen i Hanved kirke

I 1901 blev jeg konfirmeret i Hanved kirke. Vi var fra Frøslev seks drenge og to piger; ialt blev 96 konfirmeret i hele sognet. Præsten hed Claus Lindemann.

Jeg gik til præst i vinteren 1900 - 1901 hver tirsdag og fredag. Der var en mil til Hanved, og vi gik kl. 8 for at være i Hanved kl. 10. I præstegården var der en lille konfirmandsal, hvor vi var stuvede sammen, og præsten havde kun en lille gang op i midten, hvor han kunne gå. Vi lærte dengang mange salmer udenad og mange bibelord, samt de ti bud med forklaringer. Det var nærmest dem, vi stod og deklamerede for præsten. Lindemann var en god mand, men meget tysk og kunne ikke et ord dansk. Jeg havde ikke svært ved at lære udenad, men for mange var det ikke let. Så vidt jeg husker, lærte vi 27 salmer udenad og hele den lille katekismus. Vi mente naturligvis også dengang, at det var meningsløst med al den udenadslæren, men senere, og særlig da jeg var i krig, var jeg mange gange glad for, at jeg kendte et salmevers eller et skriftsprog, som

jeg kunne udenad og som hjalp mig gennem mange onde og angstfyldte stunder. Vi gik og legede på Kirkevejen og kom sjældent hjem, før det blev mørkt.

Vi seks drenge havde på Flensborg krammarked købt os en lille grøn pibe med hoved og svampdåse af porcelæn. Tobak tog vi med hjemmefra, og så fik vi damp på, når vi var kommet godt langt ud ad Kirkevejen, så ingen kunne se os. Når vi kom til Ellund bro, som går over Mejnå, lagde vi piberne ind under broen i de store kampestenshuller. Der hentede vi dem igen, når vi kom fra præsten, og så dampede vi atter hjemad.

Pastor Lindemann havde for skik at lade pigerne sidde en halv time længere i konfirmandstuen og læste historier for dem, for at de ikke skulde følges med drengene hjem. Pigerne fra Frøslev, Harreslev, Haurup og Skovkro fik gerne kaffe til deres medbragte brød hos forskellige familier i Hanved mod en lille betaling. Jeg havde en moster boende i Hanved, som var gift med gårdejer Andreas Andersen. Gården er endnu i slægtens eje. Der fik jeg middagsmad, når jeg var til præst, så behøvede jeg ikke middagsmad, når jeg kom hjem, og det traf sig altid, at jeg kom til at følges med pigerne. Det fik præsten at vide og bebrejdede mig det. Men onkel Andreas fik ham fortalt, at jeg var uskyldig i det, og så lod han mig i ro. Han havde

ellers truet mig med, at han ikke ville konfirmere mig. Jeg var også selv ked af at følges med pigerne for kammeraterne kaldte mig »pigedreng«. De andre drenge ventede altid på mig ved Ellund bro, og så fulgtes vi alle ad hjem. Det kunne være en drøj tur, når der lå meget sne, og der var netop meget sne den vinter.

*

Alle konfirmander fra hele sognet talte dansk med hverandre med få undtagelser. Og da den nuværende præst i Hanved, pastor Lützen, indbød os gamle konfirmander til »*guldkonfirmation*« i 1952 for årgangene 1901 og 1902, undrede pastorens frue, der er fra Kiel, sig over, at alle konfirmander talte dansk sammen; det kunne hun ikke forstå. Der var mødt 72 fra de to årgange, og mange havde ikke set hinanden i de 50 år, men det var meget festligt og kønt. Vi gik som for 50 år siden i procession fra præstegården til kirken, hvor vi som dengang sad på de forreste bænke. Vi kunne synge de kendte salmer udenad, og pastor Lützen holdt en god prædiken. Han omtalte al den nød, som Tyskland havde været igennem i to krige og var glad for, at så mange var kommet. Det var et bevis for, at vi endnu holdt af den gamle kirke, og at vi endnu ville bekende os som kristne. Så gik vi seks ad gangen, lige som dengang, op til alteret, og

der velsignede han os alle igen. Bagefter var der fælles kaffebord i Hanved kro, hvor der blev talt af præsten og forskellige konfirmander. Jeg ville også takke for festen og indbydelsen. Vi fra Frøslev hører jo ikke til Hanved mere, men jeg syntes ikke, at jeg kunne tale dansk. Jeg ville ikke have, at præstefruen bagefter skulle sige: »Det har vel været godt, det han sagde, men jeg forstod det ikke«. Derfor talte jeg plattysk, og det gik godt. Da pastor Lützen sluttede, sagde han, at nu ville de hjemme fortælle, at præsten havde talt bedst, men han sagde på dansk: »Nej de gør han ej, de gør æ smej«.

Ja, det var dejligt at være sammen med de gamle konfirmander igen, men de fleste var blevet gamle. De havde næsten alle mistet sønner eller svigersønner i den sidste krig og havde lidt megen nød. Fra 1. verdenskrig var 27 af vor årgang blevet derude. Nu hang der 187 visne kranse i kirken fra sidste krig. Kirken var helt fyldt den dag, og der var også fuldt i kroen. Det var en køn fest, som mange steder godt kunne efterlignes herhjemme.

*

Jeg havde til min konfirmation fået to sæt nyt tøj, det ene sæt havde jeg på til halv »opbejning«, d. v. s., når vi om onsdagen før konfirmationen alle stod på gangen i kirken og var til overhøring hos

præsten i det, vi havde gennemgået i konfirmandstuen. Da var alle forældre med, og vi var kørende til Hanved. Dette tøj var vævet af moder og var tykt, gråt, uldent med lange bukser og syet af vor lamme skrædder Johan Petersen. Det andet sæt var sort og købt hos Hans Jürgensen i Flensborg for 28 mark. Pigerne havde næsten alle sort lang kjole.

Vi blev altid konfirmeret palmesøndag og var skærtorsdag første gang til alters, dog ikke med forældrene, men alle konfirmander for sig. Dengang skulle det altid anmeldes i præstegården, når nogen ville til alters. Præsten noterede altergæsternes navne i en bog, og de blev så tilbage i kirken, når gudstjenesten var forbi. De skulle først forberedes i bod og bøn, før de kom til alters, og de skulle altid have deres bedste tøj på, for det meste sort. Det blev bekendtgjort fra prædikestolen, når der var altergang. Jeg tror, det var een gang månedlig.

*

I hjemmene blev konfirmationsdagen fejret sammen med familien og naboer. Der var ingen indbudt, nogle drak kaffe et sted og spiste så til aften et andet sted, så ingen vidste, hvor mange der kom, og mange steder var der overfyldt, særlig hos os med den store familie i byen, da jeg var eneste konfirmand af slægten her i byen. Jeg fik en del

gaver; af onkel Andresen en salmebog og af min gudfar, onkel Peter i Bredebro, en urkæde af guld. Jeg fik endvidere fire cigarfutteraler, to pengepunge med en mark i, en sort halskrave med en blomst indsyet i midten samt to håndmanchetter, også af sort tøj, af min kusine Kathrine Andresen fra Hanved, to par kraveknapper og tre par manchetknapper. Et ur havde jeg arvet af en gammel mand, som havde boet i vort lille hus i haven, »det lille Danmark«. Det var dobbelt så stort som almindelige ure og kunne ikke sidde i vestelommen. Jeg bar det derfor altid i bukselommen. Det gik udmærket, blev trukket op med en nøgle og kunne gå i to døgn. Jeg var meget stolt af det, for der var ikke mange drenge, der havde »en klok«. Mariegades drenge i Flensborg råbte altid efter mig, når vi legede: »Wat is de klok«.

Der blev spist og drukket godt til disse gilder. Vi kendte jo kun øl fra fad, ingen flaskeøl, og så fik mandfolkene jo gerne »en grog« eller to eller også en punch, men der blev ikke spillet kort den dag, og alle var i deres bedste tøj. Denne skik med at komme uindbudt til konfirmation holdt sig helt op til 1914. Inge og jeg har også som bosiddende været tre steder for at gratulere på een dag.

Når vi var konfirmeret, måtte vi ryge. Det kunne vi jo nok før, men nu måtte folk nok se det. Jo, nu var vi karle.

Jeg havde haft korte bukser, helt til jeg var 13 år og ingen seler. Bukserne var knappet fast på et bryststykke som lignede en vest. Nu måtte jeg også sidde til bords på »en skrav«, en slags skammel. Indtil jeg var konfirmeret, måtte jeg altid stå og spise min mad. Det var almindelig skik og brug. Der skulle dengang være forskel på voksne og børn. Når der kom tilfældigt besøg en aften, blev vi børn straks vist ud af »æ dørnsk«¹ og enten sendt i seng eller ud i køkkenet. Vi måtte ikke høre, hvad der taltes om. Det var ingen god ordning, men nutildags er det næsten for meget til den anden side. Ja, sådan var min barndom i 1890'erne.

¹ Dagligstuen.

Fra dagliglivet i det gamle Frøslev

Frøslev bykommunes jorder var samlet udlejet til jagt, og efter tysk lov blev hele byens jord udlejet ved auktion til den højstbydende. Indtil 1920 har Flensborg jagtforening haft jagtretten. Lejen lå omkring 5 - 600 mark årligt for fem år ad gangen.

Min onkel Andreas Andresen var medlem. Han ejede indtil 1874 byens største gård, et helt bol på cirka 100 hektar, og var således meget rig. Af første ægteskab havde han en åndssvag søn, som hed Valdemar. Hans første hustru var fra Oldemorstoft, og de møbler, jeg har med på aftægt, stammer derfra. De var dengang betrukket med sort satin med store påfugle indvævet og meget kønne. Hans anden hustru var min moster, tante Stinne.

Han havde dengang en hund, der hed Hektor, og når han drog på høsejagt, var Valdemar og jeg tit med ham. Valdemar var dengang omkring 50 år. Når vi gik over markerne, skulle han altid gå lidt bag onkel på højre side, men det glemte han altid og onkel sagde da ofte: »Hektor, herum med dæ, Valdemar, om å den an' sid'«. Hvis de

ikke ville lystre, fik de begge to af hundepisken. Når hønsene så fløj op, og onkel skød forbi, klappede Valdemar i hænderne og mumlede: »Do fik inne, fatter« og morede sig kosteligt. Jeg skulle så altid se, hvor hønsene smed sig igen. Der var dengang mange høns, og vi fik ofte et godt udbytte. Når jeg som hyrdedreng havde fundet en agerhønerede, fortalte jeg onkel det, og det fik jeg så en mark for, thi hønsene opholder sig gerne i den mark, hvor de udruger.

Flensborg jagtforening holdt tre - fire *klapjagter* om året, og de store drenge over ti års alderen var med som klappere under markmandens ledelse. De fik fri fra skolen den dag, og læreren fik en hare. Vi samledes omkring 20 drenge på kropladsen kl. 8, og så kom jægerne kørende fra Flensborg i en stor omnibus med plads til 15 - 20 jægere. Den blev trukket af et par store heste. På bukken ved kusken sad en trompeter, og når de kørte ind ad Østergade, blæste han: »Im Wald und auf der Heide«. Der var flest købmænd og håndværkere, nogle officerer og advokater, altsammen fine folk. Vi drenge fik udleveret et nummer og fire smørkringler, som vi gerne spiste straks, og ved afslutningen om aftenen fik vi 50 pg. og fire kringler igen. Dem tog vi for det meste med hjem til vore søskende.

Der var mange harer dengang. Vi kunne levere

op til 130 harer på een dag, særlig i heden, vest for byen, var der mange. Nede ved Ellund mosevej husker jeg, at der blev skudt 27 harer i een såt. En kromand fra Flensborg skød syv. Han var fra Oldemorstoft og hed Jessen; han ejede »Gambrius« i Storegade.

Klapperkæden blev ledet af markmanden, hornisten og et par jægere, som skød på harerne, når de løb bagud. Cirka hver 100 meter blev der blæst holdt. Klapperkæden skulle rettes ud, så at den blev lige, og derefter blev der blæst fremad igen. 300 meter fra skyttekæden blev der blæst holdt, og ingen jæger måtte skyde mod klapperne mere. Skete det, blev det påtalt af formanden, og der vankede store bøder. Jo, det var herlige dage, når der var klapjagt. Dog var der jo ikke altid godt vejr, og vi kom tit gennemblødte hjem.

*

Der blev for det meste kun *slagtet* een gang om året i oktober måned. Vi havde to svin i stalden, sommetider en griseso, og der var fest, når der slagtedes. Far købte gerne en lille fed kvie på »Simon Jud marked« i Flensborg. Det var den 22. oktober, og prisen husker jeg. I 1890'erne lå den omkring 90 mark. Kvien blev slagtet sammen med et svin af en mand fra Harreslev, Store Heinrich, og fars svoger fra byen var med for at hjælpe.

Når kvien hang i loen og svinet på stigen, kom naboerne til »svinkig«¹ og skulle taksere, hvor mange lispund det vejede. Et lispund var 16 pund. Da havde vi jo ingen vægte. Så fik de piben stoppet og et par »sorte« blev drukket, og snakken gik hele formiddagen.

Om eftermiddagen kom alle tanterne og hjalp med fedt og talgskæring og med at stoppe pølser. En kødmaskine kendtes ikke. Alt blev skåret med kniven, og kødet blev hakket med en dobbelt hakkekniv med to håndtag på et hakkebræt. Pølserne blev lavet ved, at man satte et stykke kohorn i enden af tarmen og stoppede i med fingrene. Der var 5 - 10 forskellige størrelser af kohorn, cirka fem centimeter lange, alt efter, som tarmen var stor. Næste dag blev kødet skåret i forskellige stykker, noget blev stegt og sat i surt i store pletter. Der blev hældt fedt over, så det blev lufttæt. Andre stykker saltedes og blev bagefter røget i vor egen skorsten fra komfuret. I den tid, kødet hang i skorstenen, måtte der ikke fyres med tørv, kun med træ. Når det var røget, blev det hængt op på loftet under stråtaget, og der holdt det sig godt. Dog kunne det hen på sommeren blive lidt tørt.

Komaven blev også brugt. Den blev ordentlig rensed med kalk og sand og så skåret i lange striber, hvorefter den blev kogt og hensat i surt. Det kald-

¹ For at kigge på svinet

tes »kalun« eller »plukkefinke«. Jeg kunne ikke lide det, men mange spiste det med god appetit. Maven er cirka en centimeter tyk og grå og er indvendig riflet. En del af maven blev skåret i flader, og der kom hakket kød i. Derefter blev den sammenrullet som rullepølse og skåret i skiver og stegt. Det smagte godt, og det var tit søndagsmiddag. Far købte gerne to komaver hver vinter hos slagterne i Flensborg. Hovedet og fire ben hørte med; det kostede fire mark.

Der blev også kogt »sortsuppe«; det var suppe kogt på benene af svinet, af ørerne, halen og nyrerne, og der kom så nogle kopper blod og eddike i. Når den serveredes med store melboller og pillede kartofler smagte den helt godt, og den blev bedre for hver gang, den blev opvarmet.

Lungen og milten blev hakket og stoppet i pølser. Det kaldtes »lungbånd« og blev kogt med, når der kogtes »maning«. Jo der gik intet til spille dengang.

Endelig blev der lavet blodpølser og blodpandekager, som spistes med flæsk og sirup eller sukker. De smagte godt, når man ikke fik alt for meget af dem. Blodet blev sammensmeltet med kogt boghvedegryn eller byggryn. Som tak for hjælpen fik tanterne et stykke flæsk, for det meste nakkestykket, og en pølse med hjem, så at de også kunne få noget fersk engang til middag. Når der kogtes

fersk suppe, fik en del gamle eller syge en »hengelpot«² fuld af suppe bragt til deres hjem. Ja, der var gamle, der sad og ventede på det; ellers fik de ingen middagsmad, thi det var hårde tider for mange dengang.

Folk indrettede sig sådan, at de ikke slagtede på een gang. Slagterbutikker kendtes ikke dengang på landet. Da så kødhakkemaskinen kom i handelen omkring 1900, var det en stor lettelse ved slagtingen. Senere byggede karetmageren et røgehus, og de gamle skorstene blev ombygget. De store åbne skorstene forsvandt, og der blev købt komfurer.

Fattigdommen var mange steder så stor, at der også blev spist en del selvdøde kreaturer. Jeg har som dreng set en arbejdsmand partere en dødfødt kalv, og endnu i 1911 hentede en slagter fra Flensborg en selvdød ko hos mig for 25 mark. Den kom til Flensborg ved nat. Man kan jo spise meget med god appetit, når man ikke ved, hvor det kommer fra. Jeg mindes hungervinteren i 1917 ude ved fronten, hvor vi fik udleveret 70 gram leverpølse hver tredie dag, som jeg spiste med god appetit. Vi fik så en slagter ud til fronten, som var tvangsforflyttet fra et korpsslagteri, og da han så, at vi spiste leverpølse, fortalte han, at den var lavet af hakkede tarme sammenblandet med mel.

² Stenpotte med låg og hank.

Så kunne jeg ikke spise den mere, og jeg er endnu bange for købte pølser, mens jeg gerne spiser hjemmelavede.

For os børn var slagtedagen en stor begivenhed. Vi måtte jo hjælpe med ved fedtskæring og pølse-stopning, og det var spændende, når blæren skulle pustes op. Der blev indsat et tækkerør i blærehalsen, og så pustede man luft ind i blæren. Når den var blevet stor, blev den rullet på bordpladen, og så blev der pustet igen. Når den var helt opspændt, blev der bundet af for enden, og den blev ophængt til tørring. Skindet af blæren brugtes til at pakke hakket kød i, og et stykke brugtes til »rumlepotten«.

*

Julen blev fejret i hjemmene omtrent som nu. Dog blev der ikke købt så meget; det meste var selvlavet. Far hentede et juletræ hos Karsten Thomsen, der var den eneste, som havde plantet gran i det stykke jord, som nu kaldes Amerika; dengang hed det Agerende. Peter Rossens far havde også en plantage; men de træer var større. Træet blev pyntet med selvlavede kræmmerhuse, mange papirposer i røde og hvide farver, hjemmelavede lyseholdere af tråd og noget købt guld- og sølvflitter. I kræmmerhusene lå der nogle figer eller nødder. Vi havde også en kæde med små dannebrogssflag,

som lå omhyggeligt indpakket i silkepapir. Det var der ellers ikke mange, der havde.

Når vi havde sat os ved bordet, bad far en bøn, og så fik vi julenadver, som altid bestod af grønlangkål med flæsk og pølser, og dertil fik vi franskbrød med korender i. Det var kun i juletiden, at vi fik sådan en kage. Mor havde brygget øl, som smagte surt, og de ældre fik en snaps, bagefter fik vi æbleskiver med svesker ibagt, dog kun i hveranden, og så med sukker på. Der blev kogt en ordentlig portion kål, som blev opvarmet til næste middag. Jo ældre den blev, des bedre smagte den, for der kom jo altid en klat smør eller fedt i den. Kålen kunne holde en tre-fire dage, og den samme ret fik vi nytårsaften. Af æbleskiver var der også mange. De skulle gerne holde mellem jul og nytår, i »æ meldav«³. De blev også opvarmet, når der kom besøg, og så havde mor en solbærrom, som blev skænket som snaps. Ellers fik besøgende altid en kaffepunch.

Når vi var færdig med maden, skulle vi alle hjælpe med at vaske op, og i den tid lavede far så juletræet i orden. Når vi var færdige, hørte vi gerne et ordentligt rabalder på stengulvet ude i forstuen. Det var far, der smed en kulskovl, for at vi skulle tro, at julemanden havde været der. Når vi så kom ind i stuen, var juletræet tændt. Far

³ Dagene mellem jul og nytår.

fortalte, at han havde set julemanden komme ned ad skorstenen. Så dansede vi om juletræet og sang »Dejlig er den himmel blå« og »Et barn er født i Betlehem«. Og så måtte vi finde vore julegaver, som lå gemt i hele stuen under stole og mange i juletræet. Navnene var skrevet på papiret, og ligesom nu til dags var der spænding. Det var for det meste selvlavede sager, som blev skænket, såsom vanter, huer, forklæder og tøj. Jeg fik i 1896 en gyngest, som var betrukket med skindet af et føl. Der var både sadel med stighbøjler og bidsel. Skindet var brunt. Den blev ordentlig brugt af mig og alle fætrene. Den var ikke ny. Jeg tror nok, far havde fået den af onkel Andresen.

*

Forberedelserne til julen var store for *bagningens* vedkommende. Vi havde en stor muret bageovn for enden af den nye smedje nede ved gaden. Der var også et vaskehus dernede med indmuret kedel. Der blev gerne bagt 20 store rugbrød og 8 sigtebrød, deraf fire med korender i. Den dag, der skulle bages, var far og mor tidligt oppe. Ovnens skulle være tilpas varm; der blev fyret med lyng, træ og tørv, og når stenene var godt varme, blev asken raget ud, hvorefter brødene kom i ovnen. Dejgen var jo blevet syrnede aftenen før, og rugmelet blev sigtet på et sold. Så blev der sat gær

til, og når rugbrødet var færdigt, blev sigtebrødet sat ind. Af afskrabningen af bagetruget fik vi børn bagt en »skoldkage«.

Der blev også bagt mange »knepnødder«, en lille sækfuld. De blev æltet sammen af rugsigtemel og fedt og lidt hvedemel. Når de var æltet, udrulledes de i store flader, cirka en centimeter tykke, og lagt ind på stuegulvet, indtil de blev kolde. De blev først skåret i lange strimler og derefter i firkanter på en centimeter og til sidst bagt i den store ovn. Der blev spist mange af dem i jul og nytår. Alle børn, der i nytåret kom og ønskede godt nytår, fik en håndfuld.

Vi *legede* også »mus« med dem. Når der sad et selskab omkring bordet, satte hver deltager lige mange i puljen. Een af deltagerne måtte ikke se, mens de andre pegede på en i puljen. Den, der ikke måtte se, måtte tage en for en af puljen. Så længe han ikke tog den, der var peget ud, kunne han blive ved, men så snart han tog den, der var peget på, råbte alle de andre »mus«, og han var færdig. Men alle de »knepnødder«, han havde taget, var hans.

Far lavede også gerne en »pimmel« hver jul; det var et rundt bræt, 30 centimeter i diameter. Der blev skrevet tal på det som på et ur, fra 1 - 12; i midten af brættet blev der med et søm i midten fastgjort en flad pind med den ene ende af form

som en pil. Der blev lagt »knepnødder« i forhold til tallene ud for hvert tal, så blev der drejet rundt med pinden, og den, som pilen standsede ved, vandt »knepnødderne«.

Vi legede også: »Min hæxst di traver, hvor manne i flok?«. En af deltagerne tog en del »knepnødder« i en lukket hånd, og så skulle man gætte, hvor mange der var. Traf én tallet, var alle pebernødderne hans. Ellers måtte han i pebernødder betale differencen mellem det rigtige tal og det gættede tal. Noget af dette leges også i dag.

Jo, der var travlhed til jul med slagtning, bagning og udearbejde, for i »æ meldav« måtte ingen hjul løbe rundt. Hakkelse til hestene var skåret inden jul, thi kælroer kendtes ikke i begyndelsen af 1890'erne. Alle redskaber skulle være under tag, for stod der nogle ude på marken, kom »Jerusalems skomager« og gjorde ondt ved dem, og det regnedes for en skam, når de stod ude.

Nytårsaften gik de unge karle rundt forskellige steder i byen og »slog potter for«. Det var gamle potteskår, som var blevet samlede i årets løb, og nytårsaften blev de smidt ind på forstuerne med et vældigt rabalder. De pågældende kom så ind, ønskede »godt nytår« og fik æbleskiver og for det meste en kaffepunch, så det kunne for mange blive en fugtig nytårsaften. Nytårsbal kendtes ikke dengang. Folk opholdt sig hjemme eller på gaden.

Kanonslag og skruptudser kendtes heller ikke. Dog havde far en lærling fra Flensborg, som hed Peter Nissen, nu smed i Sønder Brarup i Angel. Han kunne lave et ordentligt knald med en stor udboret nøgle, som han fyldte med svovl af svovlstikker, og et søm, som passede til hullet af nøglen. Med et stykke sejlgarn bandt han den ene ende i nøglen og den anden i sømmet, og satte så enden af sømmet i nøglehullet og slog hurtigt sømmet mod muren, hvorved den frembragte et ordentligt knald. Nogle af de unge lånte et jagtgevær hos forældrene eller husbonden og skød med det, men man måtte ikke komme stråtaget for nær, for så kunne ildstrålen fænge i taget, hvilket også er sket her i byen. I mange gårde havde de forladegeværer fra 1864. Også dem skød nogle med, dog kun med løs krudt.

De største børn var ude nytårsaften, enten med rumlepotten eller potteskår. Alle naboer og slægtninge skulle besøges.

*

Nytårsaften gik de store drenge med *rumlepotten*, som var en almindelig lerpotte, overspændt med blæreskind, så at den var lufttæt. Der blev anbragt et tækkerør i midten, som blev bundet godt fast til skindet. Når man fugtede fingrene,

kunne man fremkalde en brummende lyd, og så sang vi en sang dertil på plattysk:

Fru, mak de dör op, de Rummelpot wil in,
daa komt en Schip von Holland, dat het' ken gute
Wind,

Schipper sölln wi reisen, Stürman sölln wi preisen,
set de Segel op inne Top und gif nu wat in'e
Rummelpot,

ik se de Schornsten roken, de Disch de war bedekt
mit schönen Appellkogen, de swimmen in de Fett,
und sind se en beten to groot, dan het dat gaar ken Not,
und sind se en beten to kleen, den gift det twe vör een.

Morn is dat Söndag, do geit min Mutter to Stadt
und köft en solten Hering, da kregn wi al wat af,
min Vatter kregt dat Mittelstück, min Mutter de Swans,
und wat dar dennoch övrig blift, dat kregn wi Kinner
gans.

Lat mi nich to lang staan,
den ik mot noch witer gaan.

Rup, rup, rup, nu is min Stück herut.

Derpå fik de nogle »knepnødder« eller æbler, og så gik de fra hus til hus. Vi havde et lommetørklæde eller en dug med og fik knas overalt såsom æbler med en 10 pg. i eller knepnødder. Der var figurer, som vi købte hos bageren: heste, svin, rådyr, drenge og piger. De var bagt af vand og mel og var overmalede med røde streger. De smagte godt, når de var friske, men når de blev gamle, blev de meget sejge. Vi fik også kringler lavet

af tvebaksdejg, cirka 10 centimeter lange, fem centimeter brede og to centimeter tykke.

*

Det var gammel tradition, at alle byens mandfolk samledes i kroen til *kringlespil* søndag aften før jul. Der spillede kort om kringler, f. eks. 3 kort og 5 kort, det sidste stik gav gevinst. Der spillede også 9 kort med fede og magre, og der spillede solo og »skavindsel«. »Skat« kendtes derimod ikke dengang.

Folk havde gerne en skæppe eller en kurv med. Kringlerne købte de hos bageren, som solgte dem i kroen for 2 pg. stykket, og det var nogle »lækre« kringler, der kom hjem, for de skiftede jo tit ejermand over bordet, hvor de slæbtes gennem spildt kaffepunch og tobaksaske.

De fleste *røg lang pibe* dengang. Tobakskassen stod altid på bordet, da kromanden sørgede for gratis tobak, og mange havde også en spytbakke ved siden af sig på gulvet. Ja, *spytbakker* havde de jo i alle hjem ved døren. Den blev gjort ren hver morgen, og så blev der lagt en avis i bunden og strøet fint sand på. Det er underligt, at ingen spytter mere, men dengang kunne den ikke undværes. Der var mange forskellige slags spytbakker, de fleste af træ, men også af jern og støbegods med fine udskæringer. De hørte ligefrem med til brudens udstyr.

I 1890'erne spillede folk dog i stedet for om penge og købte så kringlerne, når de gik hjem om morgenen, og vi børn var altid nysgerrige efter at se, hvor mange far havde vundet, men i 1880'erne spillede de endnu om kringler. Vi spiste dem gerne om middagen til kogt mælk.

De mindre børn gik rundt *nytårsdag* og begyndte tidligt om formiddagen, for de skulle jo mange steder hen. Deres hilsen lød: »Gøj dav, »godt nytår« æ min nytårsgav«. Hele gaden vrimlede med børn, og der blev slæbt en mængde sager hjem, som blev tømt ud på sengen og senere sorteret. Omkring 1900 var der også en del sukkertøj med billeder, som købtes i Flensborg. Ja, sådan fejredes nytår i min barndom.

*

Når *én var død*, gik to store drenge fra hus til hus og sagde med huen i hånden følgende: »Godav, æ skuld hils fra Stina Tychsen, te Hans va død e nat«. Det gentog de overalt i byen. Til naboens kvinder og gode veninder sagde de: »Vi skuld hils å bej jer om å kom å kleje æ lig e dav kl. 2«. Dagen før begravelsen gik drengene igen fra hus til hus og sagde følgende: »Vi skuld bej je te kistelig' e dav kl. 3, å æ mandfolk te e javten«. Der fik de så kaffe med sukkertvebakker og »gewürz«tvebakker, og mandfolkene fik om afte-

nen to kaffepunche. Samtidig bød de til begravelse: »Vi skuld hils å bej je om å følle æ lig te lejsted i Hanved å te kaffe kl. 8.«

En ældre kone, som hed Anne Lorenzen, kaldet Kaals, gik samme dag rundt og bød naboer og familie til »ædelse«, altimens hun samlede sølvsker i en kurv, som hun havde lånt. Forinden havde snedkeren fået mål af liget og lavet kisten, som bestod af 1¹/₂ tommer tykke, uhøvlede brædder. Den blev malet sort som kulstøv, som snedkeren sigtede af smedekul hos smeden. Håndtag og skruer blev købt og var forsølvede. I bunden af kisten lå der høvlspåner, og liget var klædt i en ligskjorte, som altid hørte med til brudeudstyret både for mand og kvinde. Den var af hørlinned og ikke som nu af papir. Samtidig med, at drengene bød til begravelse, bød de også naboer og venner til at bære, og to unge piger blev budt som skammelpiger. De kørte i ligfølget efter ligvognen, havde et sort kors og en perlekrans med, og de gik forud for kisten til graven med hver en skammel i hånden. På den hvilede kisten, når bærerne skulle skifte. Korset blev senere sat på den tildækkede grav med perlekransen overhængt.

Inden liget forlod hjemmet, havde læreren med ti piger og drenge fra »æ stor skol« sunget to salmer — det kaldtes at synge ud — og læreren bad »Vaterunser«. Liget lå udækket, så alle kunne

se det, og låget blev først fastskruet af snedkeren, når kisten skulle bæres ud på ligvognen.

Ligfølget kørte gerne kl. 10 fra Frøslev, og det tog omkring 2½ time at køre i skridt til Hanved. Ved Ellund bro løb to store drenge i forvejen over markerne til kirken for at kime med klokkerne. De løb hurtigt, for at klokkerne kunne ringe, når følget kom til Hanved by. Liget kom ikke ind i kirken, men blev båret rundt om kirken til graven.

Følget gik så bagefter ind i kirken, hvor præsten holdt ligtaalen, som oftest svarede til den afdødes stilling i samfundet. Til sidst blev der ofret på alteret til præst og degn; den afdødes efterladte lagde et større beløb i et stykke papir, ellers ofrede de fleste 20 pg. til præsten og 5 eller 10 pg. til degnen. Den dag gik klinkpungen ikke rundt. Det skete kun om søndagen, og dette beløb gik til fattighuset.

Til kaffebordet om morgenen var der dækket i hjemmet, og når et hold var færdigt, gik det ud, og andre kom ind. *Skafferen*, der for det meste var en af naboerne, sørgede for, at alle fik kaffe og tvebakker. Cigarer kendtes ikke, men på bordet stod små skåle med tobak, så de lange piber kunne stoppes, og kvinderne kunne tage et stykke brystsukker, som var brunt, og der gik en ulden tråd igennem det. *Skafferen* kom aldrig med til kirke,

for når følget var kørt, skulle huset gøres i stand til »ædelse«. Der var altid mange piger og nogle enkelte koner, som vartede op og hjalp og det uden betaling.

Et følge bestod altid af 20 - 30 vogne, og alle var forspændt 2 heste. Køreplads var bestilt i forvejen, så alle de, der ikke havde landbrug, kunne komme med. Der blev altid snakket om, hvor mange vogne der havde været med efter begravelsen, alt efter den afdødes omdømme i byen, og det huskedes længe efter.

Byen ejede en *ligvogn*, som alle havde part i. Der blev lejet en mand til at holde den i orden, og det fik han en mark for, hver gang den var brugt. Da jeg var dreng, stod den i et skur hos naboen Johann Clausen. I 1910 fik jeg den og har passet den indtil 1926; så byggede vi et rum i sprøjtehuset, og der står den endnu, men bliver aldrig brugt mere. De fleste bønder havde en sjællændervogn, en fjedervogn med høje hjul og høje agestole. Omkring 1900 kom så den lave faeton med buk, en dejlig vogn.

Alle i følget havde sort tøj på til begravelsen. Mændene høj cylinderhat, kvinderne store sorte skulderduge. I vognene var der uldne fodposer og om vinteren varme sten, som blev varmet i kakkelloven og indviklet i papir, så fødderne kunne holdes varme den lange vej til Hanved. Mændene

havde for det meste en lang tyk kørekappe, en kavaj. Når så følget kom til Hanved, kørte ligvognen op på brudepladsen foran kirkegårdsågen, og alle vogne fordelte sig i Hanved by og spændte fra, de fleste i kroen. Så samlede følget sig ved kirkegården og fulgte liget til graven. Ligvognen kørte straks hjem. Når det var dårligt vejr en kold vinterdag, kunne man godt blive forfrossen på den lange kirkevej, og mange fik sig et par store grogger til 20 pg., inden de kom i kirke.

De, der skulle med til den afdødes »ædelse«, skyndte sig hjem, de andre ordnede familiegravsteder eller besøgte familie og kom ofte ikke hjem før aften. Kl. 5 samledes alle de indbudte, d. v. s. familie, naboer, bærere, ligvognskudsken, skammelpigerne og bydrengene til spisning. Skafferen satte dem til bords efter slægtskab til den afdøde og efter alder, og da skulle skafferen sørge for, at enhver fik sin rigtige plads. Her i Frøslev var der altid fuldt hus ved en sådan »ædelse«. De fleste havde stor familie, især bønderne, og alle hjalp hinanden.

Når folk om morgenen kom til begravelse, havde alle bønderkoner en pot fløde med, som blev afleveret i køkkenet, og nogle havde »knæppet« sukker med. Dengang kunne man kun købe sukker i faste blokke på 5 - 10 kg., der var formet som en kegle, og det var et stort arbejde at »knæppe« dem

i småstykker med en sukkertang. Til middag fik man samme retter overalt. Det var vinsuppe, som var kogt med store »gruber«, en slags sagogryn, og mange svedsker eller blommer. Dertil fik man friskbagt sigte- eller hvedebrød med et godt lag hjemmekærnet smør. I suppen var der flere flasker rødvin, og ved en 3 - 4 tallerkener kunne folk godt blive snakkende. Derefter fik de stuede kartofler med kogt skinke, en herlig mad, som smagte godt efter den lange tur til Hanved. Der blev af skafferens bedt en bøn, når folk var til bords, på dansk »Velsign vort hus« og på tysk: »Komm Herr Jesus, sei unser Gast und segne, was du uns bescheret hast«. Inden de gik hjem, fik de en kop kaffe og en tvebak.

Der var også nogen overtro i et ligfølge. Der måtte ingen kvinder være på den sidste vogn, thi det betød, at der snart kom lig igen. Efter 1900 blev det en del anderledes. Præsten kom flere steder og talte »æ lig« ud i hjemmet og kørte så forud til kirken. Børnene sang heller ikke mere, og følget fik pladebrød og cigarer og fulgte i al slags tøj. Der serveredes heller ingen vinsuppe mere til middag, og »hengelpotten« går heller ikke mere til de gamle og syge som dengang. Da måtte ingen glemmes ved en begravelse.

Pastor Lindemann i Hanved begyndte altid sin

ligtale med disse ord » Wohlauf, wohlan zum letzten Gang, der Weg ist kurz, die Ruhe lang, wir haben hier keine bleibende Stätte, sondern suchen die künftige.« Det var ikke den store sorg, når en syg eller gammel fik hjemlov og så fik en ordentlig begravelse, som skik og brug var i byen. Når det var et ungt lig, gik det mere stille af.

Årene som lærling og svend

Da jeg var konfirmeret, kom jeg i smedelære hos min fader. Han havde dengang en svend og to lærlinge, en brøndborer og en daglejer, og jeg hjalp så, hvor det passede mig bedst.

Far var dengang begyndt at *handle med maskiner*. Jeg husker, at han solgte en slåmaskine, en »Walter A. Wood Hohlrähmen« til gårdejer Peter Clausen. Den kostede 270 mark. Hans svigerfader, den tyske Christian Clausen, som ejede den gård, Søren Linding nu har, kom om aftenen, da den var leveret, om til min far og rakte ham en 100 markseddel og bad ham om at tage den igen, for hans datter, Peters hustru, var bange for, at Peter kørte sig ihjel, og kunne ingen ro få, men far sagde nej.

Far ville ikke sælge de fra Amerika indførte »Oliverplove«, han ville lave plovene selv, men da så købmanden begyndte at forhandle dem, måtte han også sælge, og han fik et stort salg af dem. De kostede 90 mark og havde vendbart skær og spids af støbestål, der ikke kunne skærpes. Ja, sådan begyndte handelen med maskiner, og i 1910

fik han hele jernbanewaggoner af alle forskellige maskiner og havde et stort salg.

Smedearbejdet var billigt dengang: 10 pg. for en gammel sko, 2,40 mark for fire nye sko, at lægge en gammel hjulring om kostede 90 pg., at skærpe et plovskær 20 pg., og færdigt bygningsbeslag kostede 20 pg. pundet, men materialet var heller ikke dyrt. Jernet kostede 8 pg. pundet, smedekul 1 mark for 100 pund, sko 16 pg. pundet. Det meste smedede vi af gammelt jern. En svend fik 5 mark ugentlig. Regninger udsendtes til nytår, og det blev ikke til store penge.

*

I 1902 var jeg i påsken i Bredebro og besøgte min farbror, onkel Peter, der var prokurist hos firmaet Jens Petersen, som handlede med maskiner, byggematerialer og alt mulig andet. Onkel spurgte mig, hvad jeg lærte til derhjemme. Da jeg svarede: »Til smed«, sagde han: »Det bliver ikke til noget hjemme, kom du hellere herved hos smed Andreas Brink, der kan du få noget lært«. Vi gik derhen, og han kunne bruge en dreng til maj. Da jeg kom hjem og fortalte far det, blev han vred, men lod mig dog rejse. Jeg skulle lære der i 1½ år og det sidste ½ år i Flensborg.

Da jeg kom til Bredebro, var min kuffert ikke kommet endnu, og jeg stod i værkstedet og så de

andre arbejde. Der var en svend, Hans Chr. Hansen, som var fra Ribe, en dreng, som havde udlært, Heinrich Nielsen fra Aventoft, og så en dreng, Karsten Albrechtsen fra Brede, der var lige så gammel som jeg, samt mester Andreas Brink. Hansen, der stod ved essen, sagde til mig: »Du kan godt trække blæsebælgen i dit nye tøj«. Det gjorde jeg så. Han spurgte, hvor jeg var fra, og da jeg havde svaret på det, spurgte jeg: »Hvor er du fra?« Men det skulle jeg aldrig have gjort, for han langede mig straks én på hovedet og sagde: »Hvad bilder sådan en hvalp sig ind at sige du til svendene? Her hedder det »De« og »Hansen«. Jeg skal - -«, og så bandede han, »nok lære sådan en grønskolling noget andet«. Det var en køn velkomst. Mester forlod værkstedet, og de andre to grinede i smug. Jeg havde jo altid sagt »du« til svendene hjemme og kendte ikke bedre. Havde jeg ikke vidst, at fader ville have smidt mig ud, hvis jeg straks kom hjem, var jeg rejst med det samme. Derfor blev jeg.

Men jeg måtte igennem en hård skole, for Hansen var altid efter mig. Værkstedet blev dengang altid gjort rent søndag formiddag, men mængen en søndag eftermiddag har han væltet alle gamle bolte og møtrikker ud på gulvet, og jeg skulle så igen have værkstedet i orden til mandag morgen. Det skete især, når jeg søndag formiddag

havde glemt at pudse hans sko og cykle. Hver aften kl. 10 stod han i smedjen, og når sidste slag fra kirkeuret var slået, låste han. Kom jeg for sent, måtte jeg bede mester lukke op. Orlov fik jeg aldrig af Hansen. Han slog mig tre gange, men så talte onkel med ham. Det hjalp, men jeg har aldrig hørt et rosende ord fra ham, kun ondt. Bande og skælde ud, det kunne han, men han kunne mere end det: han kunne sit håndværk. Han var en dygtig smed, og jeg fik lært at arbejde og at lystre, og det har unge godt af. Men havde jeg ikke haft min onkel og tante og deres dejlige børn, hvor jeg altid var velkommen, og hvor jeg så, hvad et hjem er, så havde jeg vist ikke holdt ud.

I vort kammer var der to senge. Karsten og jeg sov i den ene og Hansen i den anden. Vi havde i august 1903 fået en pige fra Esbjerg, og en nat havde han fået hende med i seng. Det hørte vi begge, og så besluttede vi, at jeg skulle sige det til onkel og Karsten til sin far. De to kom så næste aften og talte med mester og forlangte, at Hansen skulle rejse, ellers skulle vi væk. Mester lod Hansen rejse. Han pakkede sin kuffert med det samme og forlod værkstedet. Da han var ude på pladsen, løb vi op på kammeret, åbnede vinduerne og råbte hurra, så hele Brede kunne høre det. Han var godt gal, men vi fik det bedre.

Vi drenge arbejdede også på lageret hos Jens

Petersen og fik lært at montere maskiner. Det var lige noget for os. Ellers stod vi jo for ambolten og slog med forhammeren dagen lang. Karsten og jeg skiftede hver anden uge, og vi havde meget at bestille, især fra de omliggende landsbyer. Da mejeriet lå i Bredebro, havde mælkevognen altid redskaber med, som skulle repareres.

Der var mange forretningsfolk i Bredebro, og der var mange svende og lærlinge. Svendene forlangte, at vi skulle tage hatten af for dem, når vi mødte dem på gaden. Det var ikke altid, jeg huskede det, men så gav det en omgang af Hansen, når han fik det at vide. Der var orden i sagerne og forskel på kong Salomon og Jørgen Hattemager: man skulle først være dreng, inden man blev svend!

*

Den 1. november 1903 kom jeg i lære hos smedemester Jørgen Christiansen, Harreslevgade 7 i Flensborg. Samtidig kom Hans Fischer også derhen. Han var rendt af lære hos smed Johan Schmidt, Åbenrågade i Flensborg, fordi han uretfærdigt var blevet beskyldt for tyveri.

Det var under helt andre forhold, jeg nu arbejdede. Mester var fra Harreslev og fru Gunde fra Oldemorstoft. De havde en datter Grethe, som var 12 år. Indbyrdes talte de dansk, men med datteren højtysk. Med Hans talte de også altid tysk, men med mig dansk. Hans og jeg talte mest plattysk

sammen, så det var et rigtigt sprogvirvar, men det gik. Sådan var det jo mange steder dengang.

Vi fik vore kræfter prøvet der, men ingen steder har jeg fået så god en føde. Om morgenen kl. 7 kaldte mester. Han havde stukket en 10 pg. i gasautomaten, og kaffen, som var kogt aftenen før, var varm, og der var smurt brød, franskbrød og et rundstykke. Kl. 9 blev frokosten bragt ned i smedjen, fire stykker smørrebrød til hver. Om sommeren drak vi hvidtøl, om vinteren the. Middagen bestod altid af steg, bøf, koteletter eller suppe. Jeg har aldrig fået pandekager eller budding der. Kl. 1 fik vi kaffe med kringle, og al den mad, der blev til overs fra middagen, fik vi om aftenen ned i kammeret i kælderens til aftensmad. Vi kunne drikke alt det øl, vi ville, og måtte ikke drikke vand, skønt vi havde det dejligste rindende vand i gården.

Men der blev også forlangt noget af os syttenårige. I en halv time hver morgen blev tyve sko ophaget. Vi havde ikke mange kunder, men store virksomheder. Aktiebryggeriet med tretten spand heste, som blev skoet hver fjortende dag, og tyve store fladvogne. Hver ny hjulring vejede 140 pund, og vognene havde 24 lag fjedre. Alt blev lavet med hånden. Så havde vi Autzens Teglværk med femten spand heste og vogne. Der blev også lavet mange slæbesko, som brugtes i de stejle gader.

Hestehandler Thomas Nielsen omsatte ca. 50 jyske heste per uge. Det var næsten alle store, stærke heste fra Jylland. De blev nyskoet, når de kom, og hår på ben og manke blev klippet af. Godt fodrede og pudsede gennem en tre uger blev de »kuperede«, d. v. s., at halerumpen blev klippet af, så rumpen kun blev 10 centimeter lang. Det var en hård omgang for dem. Enden af rumpen blev tilbrændt med et varmt jern, indtil blodet standsede, og så blev de igen nyskoet, inden de kom på markedet i de tyske storbyer. De fleste gik til Berlin. Når disse heste var sat sammen som spand, var de ikke til at kende igen, men hvor de skreg, når rumpen blev klippet af, hvilket besørgedes af staldkarlen. Vi drenge var altid med til at bringe dem på banegården, hvilket skulle ske om natten, langs med skibbroen og med fire heste ad gangen. Det fik vi en mark for. Det var sjovt, når de sprang, og de var mere levende nu, end da de kom fra Jylland. Thomas tjente mange penge på dem.

Vi havde også en del forretningsfolk som kunder, som havde et spand heste, så vi havde meget travlt.

Flensborg var dengang en by i udvikling og havde mange dygtige forretningsfolk. I havnen lå der altid fuldt af store skibe. Der var især et vældigt leben, når de store risdampere kom med ris til møllen. De måtte losse den halve last ude i

fjorden ved Okseøerne, og når de så inde ved kajen havde losset resten, lå de fem - syv meter over vandet. De havde flere hundrede mands besætning, de fleste kinesere, som løb omkring med en tynd hårfletning ned ad ryggen og spiste ris med pinde. Officererne var alle hvide, mest englændere.

Mester havde sagt os, at når vi var i værkstedet, måtte vi klæde os, som vi ville, men når vi i arbejdstiden kom på gaden, skulle vi have skødeskind på og gå med opsmøgede ærmer, så folk kunne se, at vi var smede. Han og en tre - fire andre mestre gik hver formiddag omkring kl. 10 om i en beværtning, hvor de fik sig nogle glas øl. Det var sadelmager Völker, karetmager Stolt og slagter Hjort, men de var hjemme igen inden middag. De fleste kudske talte dansk og var alle ældre folk. Det var et hårdt arbejde dengang, da alt blev ladet og losset med hænderne, og især bryggerikudskene havde hårdt arbejde med de store fade.

Om vinteren gik vi drenge tre gange hver uge om aftenen fra 8 - 9³/₄ i »Fortbildungsschule«, den tekniske skole på Nikolaiskolen ved Søndertorv. Jeg har set, hvorledes lærer Plön gav lærlinge af spanskrøret, når de ikke kunne lektierne. Det var tilladt dengang. Indtil 18 år var vi underlagt skolevæsenet. Når vi om aftenen kom fra skole iført sweater og snøresko, var det ikke godt for folk at færdes på fortovet. De måtte for det meste ud

på gaden, for vi skulle være hjemme inden 10. Da blev de store vognporte lukket af en mand, der var ansat af byen.

Dengang havde vi også »die Pferdebahn«, sporvogne, trukket af en hest, der altid løb i småtrav. Gadebelysningen var gasblus på en stander, og den skulle manden, der lukkede porten, også slukke kl. 10. Politibetjent Bergmann i Nystaden var altid efter os drenge, når vi kom i flok og lavede lidt sjov. Han har meldt mig et par gange til mester, og så fik jeg en omgang, mens Hans Fischer altid var korrekt.

Da Hans og jeg havde været der 14 dage, skulle vi have fire nye hjulringe ombundet. Mester sagde, at vi skulle svejse hver to. Vi så på hverandre, og mester spurgte, om vi aldrig havde prøvet det. Vi svarede nej; vi havde så tit været med til det, men aldrig gjort det selv. Han forklarede os hvordan. Vi havde en bukkemaskine, men ingen stukmaskine. De fleste steder blev ringen bukket over hjulene. Vi tog fat, og mester slog med forhammeren, og det gik godt. Vi fik den godt svejset. Det gælder om at få en god »hitz«, så den holder og ikke forbrænder.

En anden gang skulle vi svejse to nye aksler til en bryggerivogn. De har lapper til fjederne, som var 70 millimeter tykke. Jeg skulle svejse den første. Hans trak blæsebælgen, og mester førte

forhammeren. De blev altid svejset over hinanden, og da jeg havde god »hitz«, kom de to ender ud på ambolten, og den svejsede godt, men da vi var færdige, så jeg, at jeg havde et fjederlag hver vej. Mester havde straks set det, men han nøjedes med at sige: »Nu slår vi den over igen, og så gør du det aldrig forkert mere«. Jeg har ofte tænkt på ham, når jeg senere svejsede aksler. Nu stikker man dem i stukmaskinen. Det er mere sikkert og lettere, ja nu i 1955 svejser man dem elektrisk, og det er endnu lettere.

Vi havde en god læreplads der, og måtte vi end arbejde hårdt, så fik vi også lov til at lære alt det, som i mange værksteder kun var forbeholdt mester og svende.

*

I april 1904 skulle vi lave *svendestykke*. Jeg lavede en beslagtang, og Hans lavede en hel plov en miniature. Det var dengang en hel fest at blive svend, og der blev lavet mange pæne svendestykker. Ja, der var drenge, der havde lavet et komplet fortøj til en fjedervogn.

Flensborgs smede, maskinbyggere og klejnsmede havde en sammenslutning, som kaldtes »Innung«, og til den hørte også min far og Hans' far, som de to eneste landsmede, og Hans og jeg har også været medlem af dette laug, da vi var blevet mestre i 1910. Hans Fischer er det endnu, mens jeg gik ud

ved genforeningen. Foreningen havde en oldermænd og et laugskrin, hvori papirerne og hammeren var opbevaret. Der var omkring 120 selvstændige mestre i Flensborg, og der var omkring 100 drenge, som blev svend dengang. Der kom en kommission på tre mestre på værkstedet. Jeg skulle lave en askeskuffe og smede en hammelkappe. De havde et stempel med, som blev indslået i det færdige arbejde, så det ikke kunne ombyttes. Min beslagtang og Hans Fischers miniatureplov var selvvalgt, og disse ting var udstillet i Colosseum, hvor de kunne ses i otte dage.

Den dag, svendebrevene blev uddelt, var alle mestre samlet i salen, og vi drenge stod ude i gårdspladsen. En af klejnsmed Ernst Günthers drenge stod og røg en cigaret. Da deres mester kom og så det; fik drengen en ordentlig lussing, og det blev bagefter påtalt af oldermænden, men han fik sit svendebrev. Efter at alle var samlet, blev vi kaldt ind. Oldermænden holdt en tale og oplæste derefter navnene og prædikaten. Hver måtte give oldermænden hånd, når han fik svendebrevet, og love at gøre standen ære. Så kunne vi gå, mens mestrene blev, og de fleste fik sig den dag nogle store romtoddyer. Hans' plov kom på provinsialudstilling i Heide, og han fik diplom og hele Slesvig-Holstens førstepræmie. Mester udfærdigede et flot vidnesbyrd for os og overrakte os så en

gadedørsnøgle, skønt jeg havde haft en i længere tid. Derefter var vi svende med 18 år, og nu fik vi i løn 8 mark om ugen. Det var en stor løn dengang, som blev udbetalt hver fjortende dag. Vi skulle hver anden søndag morgen kl. 9 stille i mesters stue og fik pengene udbetalt i sølv, mens vi kvitterede i en bog. Dengang fandtes der kun 100 mark og 1000 mark i papirspenge, men 10 og 20 markstykkerne var i guld. Jeg har som mester i 1912 haft 2000 mark i guld med til Flensborg; de vejede noget og var også noget værd.

Som svend satte jeg hveranden ugeløn i sparekassen og købte så en cykle til 70 mark. Med fætre og venner var jeg ofte på cykelture til Store Vi. Der havde onkel H. C. Hub en ejendom, som blev passet af fætter Hinrich. Med mig var fætter Hans Matthiesen, senere købmand i Tønder, Carsten Hub, der var »Schlosser« hos kleinsmed Fyn, og kromandens søn, Peter Petersen fra Store Vi, der var hos kornhandler Duus på Havretorvet. Disse udflugter kunne godt blive lidt fugtige, så mandag morgen var vi ikke meget værd, men vi morede os godt med pigerne fra Store Vi. Ellers kom jeg meget sammen med mine fætre hos min farbror Henrik i Mariegade 36. Det var dejligt at være ung i Flensborg.

Jeg var også medlem af den danske forening »Ydun« og var en aften med til karneval på

Bellevue, hvor vi fire fætre bar vor gamle dirigent Peter Jensen rundt i salen på en stige. Han sad deroppe og spillede på violin for en flok folkedansere. Vi havde nok ikke holdt trit for pludselig standsede musikken, og han råbte ned til os: »I vælter mig jo, fanen ta' me«, og så måtte vi jo gå ordentligt. Ellers var der ikke meget foreningsliv for unge danske dengang. De fleste ældre talte dansk med hverandre, men ungdommen talte kun plattysk — for resten et herligt sprog, hvori der fandtes mange sønderjyske ord.

Sommeren igennem var jeg svend hos mester og forlod først Flensborg den 1. november 1904.

*

Ny plads fik jeg hos maskinbygger Hans Staugaard i Staugaard ved Ragebøl. Han lavede landbrugsmaskiner såsom selvrensende tærskværker og dertil hestegange til fire heste, kvashuggere til hestegange, kageknusere, kornrensemaskiner, hakelsesmaskiner og to rækker roeoptagere. Drivkraften til drejebænke og maskiner var en stor vindmølle eller et lokomobil. Vi var atten svende og een lærling, kromandens søn fra Ragebøl, Jes Christiansen, nu direktør for Sønderjyllands Højspændingsværk i Åbenrå. Vi sov to svende i hver seng på et kammer over værkstedet, og svendekamrene dækkede næsten hele loftspladsen. Der

Johan Meyer som svend i Flensborg 1904

Karsten Thomsens gamle kro i Frøslev

fik jeg lært at dreje og montere. Jeg fik 18 mark om ugen. Det var en god plads, og der var megen leben med så mange svende. Den vinter brugte jeg hele min løn til morskab og drik. Da jeg til maj 1905 rejste derfra, måtte jeg have min kuffert med ind i fjerde klasse fra Ragebøl station. Jeg havde ikke penge til at lade den gå som fragtgods, men jeg var glad for arbejdet der, og det blev jo også den sidste arbejdsplads ude. Jeg ville ellers have set meget mere endnu, men det er en helt anden historie.

*

Omkring 1900 begyndte en del smede at lave landbrugsmaskiner, og mange af disse virksomheder er nu store fabrikker, som drives af sønnerne eller som aktieselskaber. Min far var også begyndt at lave radrensere og aflæggerapparater, som blev påsat græsslåmaskiner og trukket med en kæde fra hjulet til vingerne. På skærebjælken var der et slæb med tremmer enten af træ eller af rundjernstænger. Dette slæb blev løftet ved en fodpedal fra maskinen, og når vingerne, ialt tre, havde lagt kornet over på slæbet, til der var et neg, slap man pedalen, og kornet faldt bagud. Sådan kunne man slå et stort stykke korn på en dag, men der skulle mange til at binde, for det mejede korn skulle jo til side med det samme, inden maskinen kom igen. Far lavede vel nok en 2 - 300 stykker

af disse aflæggere, og solgte dem til mange forskellige egne. De kostede 110 mark, og det var en god forretning.

Der var kun to selvbindere i Frøslev dengang, nemlig hos Peter Clausen og Johann Clausen, og de var begge af mærket »Plano«. Sommeren 1905 fik alle Mathiesenerne en »Osborne« og naboen Johann Clausen fik en »Walter A. Wood«. De kostede 800 mark. I årene indtil 1914 kom der så en del flere, især Mc. Cormick, men endnu i 1934 havde mange bønder slet ingen. Nogle mejede endnu med le, andre havde aflægger. Dengang købte bønderne ingen maskiner, hvis de ikke kunne betale kontant. Det var solide handelsforhold.

Jeg arbejdede hjemme den sommer. Far havde dengang en svend, to drenge og en brøndborer, og vi havde meget travlt. Jeg satte den sommer ca. tyve tærskværker op i Kragelund, Sofiendal, Timmersig, Skovlund og herhjemme. Det var bredtærskere, og de blev sat op over loen, trukket med en rem fra et kamhjulstræk i vinkel, som var tilkoblet hestegangen. Flere fik rensemaskinen opsat under tærskværket, trukket af en snor fra dette, og så var kornet rensat samtidig. Maskinerne arbejdede godt og kostede omkring 1000 mark stykket. Jeg kørte med en hest og en kassefjedervogn, så at jeg kunne have mit håndværkstøj og mine småsager med, og det var ofte lange og sene natte-

ture, jeg oplevede, men jeg var glad for det arbejde. Ja, det var begyndelsen til mekaniseringen efter 1900, og det var en god hjælp for mange landmænd. Det gik kun langsomt og stødt, men alt blev betalt, når det var færdigt. Jeg har ofte haft mange penge på mig, når jeg kørte hjem. Jeg lærte jo også en del hjem at kende og slog ofte en handel af. Det var en dejlig tid, hvor der var fremgang overalt for dem, der ville, og der var orden i økonomien.

Soldatertiden i Rendsborg

I 1905 meldte jeg mig som frivillig til artilleriet i Rendsborg. Ved art. reg. 45's 3. bat., tjente en sergent Thomas Thomsen, som var her fra Frøslev. Hans far havde den gård, Johs. Jørgensen nu ejer. Han rådede mig til at melde mig frivilligt der, da jeg som smed kunne gennemgå beslagskolen, således som enhver smedemester efter tysk lov skulle for at kunne beslå heste. Jeg arbejdede dengang som maskinbygger-svend hos Hans Staugaard ved Ragebøl.

Fader var vred over, at jeg meldte mig frivilligt til preusserne, men da jeg gerne ville blive i nærheden og få beslagprøven gratis, gik han med til det. De fleste nordslesvigere aftjente ellers deres værnepligt i Østpreussen eller Elsass, og jeg ville ikke gerne til infanteriet. Jeg blev antaget af en kommission, der bestod af en »Hauptmann« og en læge, og mødte den 13. oktober 1905 i Rendsborg. Dengang stod de gamle danske barakker endnu på kasernepladsen med kong Frederik 7's navnetræk; dog blev den nye kaserne ved Ejderens bred snart færdig.

Inden jeg blev indkaldt, fik jeg en dag besøg af den preussiske gendarm fra Dybbøl, der spurgte, om jeg var medlem af en dansk forening. Jeg var medlem af »Dybbøl Ungdomsforening«. Det var ikke godt, sagde han og spurgte, om jeg ikke var medlem af en tysk forening i Sønderborg. Jeg svarede nej. Om min far var medlem af de revolutionære sprog-, skole- og vælgerforeninger?. Det vidste jeg ikke, men han kunne jo spørge ham. Det gjorde man så gennem amtsforstander Hinrich Schmidt i Harreslev, som var dansk. Jeg ved ikke, hvad han har svaret, men man mente ikke, at jeg kom til Rendsborg. Da indkaldelsesordren så kom i juli måned, var jeg næsten glad, men far passede det hele slet ikke. Jeg hørte jo til den generation, der gik i preussisk tjeneste.

I barakkerne var mandskabsstuerne og hestestalden bygget sammen, mens hestestaldene var for sig selv i den nye kaserne. Denne bygning havde tre etager med tøjkammer ovenpå. I første etage lå 1. batteri, i anden etage 2. batteri, og 3. batteri lå i tredie etage. I den ene ende af hver etage lå vagtmesterboligen, et kontor, en stue til kammersergenten, samt håndværkerstuen til skomager, sadler og skræder. I den anden ende lå løjtnantsboligen, to stuer til sergenterne og underofficererstuen med seks senge. I midten af korridoren lå vaskehuset med ti vandfade og en vandhane over hvert, men

der var intet W.C. Der var 8 mand på hver stue og en to-årig som stueældste. Rekrutterne lå ikke sammen med de gamle karle.

Der mødte, så vidt jeg husker, 57 rekrutter til hvert batteri. Jeg blev tildelt 3. batteri og lå på stue 121. Vi skulle møde kl. 12, og da vi alle stod opstillet nede på pladsen foran kasernen, kom min byfælle sergenten gående forbi os, og jeg ventede, han skulle sige »godav« til mig, men han så mig slet ikke. Med stort, fint opsat overskæg gik han rank forbi. Da vi kom på stuen, så vi lidt på hverandre, og så kom min fætter Carsten Hub, som var to-årig, ind til mig og sagde, at jeg skulle komme hen til Thomas. Han boede på enestue. Da vi kom indenfor, sagde han på dansk: »Godav, Johan Meyer. Her i denne stue er vi i Frøslev, og her gør vi, hvad vi vil, men uden for døren kender jeg dig ikke. Der er du nu preussisk soldat og skal hilse stramt på mig, som enhver anden. Har du forstået det?« Da jeg svarede: »Ja«, sagde han til Carsten: »Hent os tre øl og tre cigarer, så har vi tid til at sludre en halv time. Bagefter skal vi op på kammeret og have drejlstøj og snørestøvler udleveret.« Vi snakkede så om hjemmet. Da jeg igen gik tilbage, sagde min fætter, at han ville råde mig til at være flink og ikke mukke, når de gamle karle ville have mig til at gøre noget for sig, og dette råd fulgte jeg og har ingen overlast

lidt fra dem, mens jeg var rekrut. De kunne ellers være slemme. Det gav tit klø, og de, der havde haft det værst som rekrutter, blev gerne de værste tyranner, når de blev gamle karle.

Der var fire landsmænd blandt rekrutterne: Edlef Hostrup fra Jejsing, nu slagter i Tønder, Jens Nørgaard fra Simmersted, han var smed og er nu død, Lindelof fra Haderslev, hvis far var bager, Karsten Kyhl fra Gråsten, nu stenhugger der. Så var der min skole- og lærekommerat, Hans Fischer fra Bov, nu smedemester i Harreslev, ved 2. batteri, samt Willy Thomsen fra Bilskov, nu Sankelmark. Han blev min bedste kommerat og var en god fyr. Under Hitler-styret blev han desværre tosset og blev »Kreisbauernführer« for Flensborg landkreds.

Kammersergenten havde sagt mig, at når vi nu kom på kammer, og han smed tøj og støvler hen til mig, så passede det altid. Der var ingen diskussion. Når det så ikke passede mig, kunne jeg altid komme op på kammeret og få det byttet. Det var nogle kønne klunser, der blev kastet i hovedet på os. Jeg fik i første omgang et par lange støvler, hvor begge fødder kunne sidde i en, men dem fik jeg senere byttet. Så fik jeg udleveret et bulet, rustent spisefad, hvoraf vi drak kaffe, the og spiste vor middagsmad. Det blev renskuret med sand hver dag.

Til sidst fik vi et firepunds kommisbrød,¹ som smagte dejligt. Det fik vi hver fjerde dag, men vi kunne få mere, hvis det ikke slog til, og jeg kunne nok spise et hveranden dag. Senere fik vi udleveret porcelænsfade, så smagte maden bedre. Vi fik hverken smør, fedt eller pålæg udleveret, men fik en god middagsmad og dertil 21 pg. om dagen. Dernæst fik vi udleveret to skjorter og to par underbukser. Det var første gang, jeg havde haft underbukser på. Også en mængde tøjlapper med vores navne på, som skulle indsyes i alt tøj, og der var meget: seks uniformsjakker med bukser, to sæt drejlstøj og een hue. Fjerde garnitur var søndags- og orlovstøj, femte eksercerede vi i, og sjette var arbejdstøj. Endvidere fik vi hver en sort kappe. Femte og sjette garnitur hang i vores »spint« i stuen, fjerde blev afleveret hver søndag ved appel på kammer.

Ved tøjappellerne var min gode ven Thomas en æsel. Hvor mange gange har han ikke ved en sølle rekrut revet hele foret ud af en sjette uniformsjakke. »Du kannst die kleinen Löcher wohl nicht sehen, dann muss ich die ja grösser machen«, var altid hans omkvæd. Jens Nørgaard, der næsten ikke kunne et tysk ord, var han altid efter, og han har grædt mange gange af arrigskab, når han skulle til at sy det hele sammen igen. Edlef Hostrup

¹ Det tyske militærs rugbrød.

gik det ikke meget bedre, når han blev kaldt »der rothaarige Schlachter«.

Vor korporalskabsfører var en sergent sydfra, en lille, bred karl. Han var god nok, men tit syg. Han led af kønssygdom. Han var forlovet med en pige fra Holsten. En søndag efter nytår kom hun på besøg, da han lå meget syg i sengen. Jeg fik så ordre til at tage imod hende på banegården. Jeg skulle kende hende efter et fotografi, og det lykkedes også. Jeg skulle da fortælle hende, at han var ude at ride og ikke kom hjem før om natten. Dernæst skulle jeg tage hende med på en café og sende hende tilbage med næste tog. Jeg fik een mark af ham, men missionen mislykkedes. Hun ville ikke tro mig, men ville med til kasernen. Jeg forsøgte på alle mulige måder at få hende med mig, men intet hjalp. Så gik jeg fra hende for at komme først til kasernen, men hun var der, da jeg kom, og så gik det galt. Hun hævdede forlovelsen, og det fik jeg skyld for. Det er en vanskelig sag at være repræsentant for en anden. Hun var ellers nydelig.

Vor stueældste var smed fra Kiel. Han ville blive ved militæret, men en nat, da han havde kasernevagt, brød han ind i kantinen og stjal en mængde sager, som han puttede i vore spinte og senge. Der blev ballade og mange afhøringer af hele stuen. Til sidst gik han til bekendelse, blev idømt 10 måneders

fæstningsarrest i Spandau og fik kokarderne revet af huen. Han kom tilbage, da vi var gamle karle og måtte tjene 10 måneder efter. Det var ikke gået så galt, hvis han ikke havde haft vagt.

De andre kammerater var: Landmand Willy Thomsen, Bilskov, mejerist Johan Vogt, landmand Lindeloff, Haderslev, fisker Fritz Hemke, Slesvig, smed Hans Hansen, Dollerup i Angel, landmand Heinrich Writtenmeier, Fahrendorf, minearbejder Friedrich Schäfer fra Schlesien. Alle gode kammerater, men alle forskellige.

Willy Thomsen længtes meget i den første tid og stod tit om aftenen ved vinduet og så i retning efter Bilskov og græd meget, så jeg måtte tage mig af ham. Han ville engang berøve sig livet. Han sendte også bud efter sin moder, og hun kom desværre en søndag, så jeg næsten ikke kunne få ham med igen fra porten, da hun rejste. Han fik mange pakker hjemmefra. Dem smed han altid hen på bordet, og vi holdt trofast sammen i de to år.

Vogt var meget indesluttet og rolig. Han skulle en aften før jul til latrinen, som lå et stykke vej fra vor opgang. Nu var det strengt forbudt at lade sit vand andre steder. Det regnede, og Vogt stillede sig op mod muren lige om hjørnet, men der fangede vagtmesteren ham. Ved appellen næste dag sagde vagtmesteren: »Steht der Bengel da, mit dem Schlauch an der Mauer«, og han måtte i 8 dage

hver middag fra 12 - 1 stille med tandbørste og en skål med vand og vaske på mustenene under opsyn af en underofficer. Han gjorde det aldrig mere, og vi andre heller ikke. Jo, der var orden i sagerne!

Den første dag, da vi havde fået drejlstøj og huer, kom der en underofficer ind og spurgte, hvem der kunne skrælle kartofler. Schäfer sprang frem, og underofficeren sagde så, at alle vi andre skulle følge med, for det skulle vi lære, og der sad vi så hele eftermiddagen sammen med nogle gamle kvinder og skrællede. Jo, vi var nogle ordentlige karle, mente vi da, og så kunne vi ingenting. Vi kunne ikke stå, ikke gå, ikke klæde os på, ikke rede en seng ordentligt, ikke gøre stuetjeneste, ikke hilse og heller ikke forstå deres sprog og udtryk. Der faldt mange artige ord, så jeg forstår godt ham, som har skrevet det vers, som jeg på kejserens fødselsdag den 27. januar 1907 sang fra scenen i Colosseum i Rendsborg:

Der Hans vom Land kam jüngst zum Militäre,
da schrieb er seinen Eltern nach Haus,
es kommt mir vor, dass stets ein Mensch ich wäre;
ich sag es frei, ich kenn' mich nicht mehr aus.
Was gibt es hier für schöne Redensarten,
ich werde Esel, Ochs, Kamel genannt.
Ich komm mir vor wie in einem zoologischen Garten,
Das dank ich dir, mein teures Vaterland.

*

Den næste dag var vi alle kaldt sammen på

korridoren, og der blev spurgt, hvem der frivilligt meldte sig som »Fahrer«², og der meldte sig en del, men ikke nok. De andre blev så kommanderet dertil; de fleste var landmænd. Det var en stram tjeneste at passe hestene. Hestfolkene havde hver to heste, og de begyndte om morgenen kl. 4^{1/2}. Da kom staldvagten ind på stuerne, slog med ridepiskan på fodenden af sengen, der var af jernblik, og råbte: »Fahrer nach dem Stall«. Det gav et ordentlig chok den første morgen. På vor stue var det Willy og Lindeloff, der måtte op. Vi andre kanonérer blev vækket kl. 6. Når de kom ned i stalden, skulle der først muges ud. Det foregik med håndkraft. Hestepærerne blev lagt i en dyngge på gangen, og hvert halmstrå blev sorteret fra og senere igen indrullet under madrassen, der var cirka 20 centimeter tyk. Fork og skovl kendtes ikke. Alt blev ordnet med hænderne. Så hentede to en stor kasse, og møget blev fyldt i kassen og båret ud på møddingen. To købmænd, der havde meldt sig frivilligt til hestene, ville efter den første morgen nok være fri, men den gik ikke. Når det var besørget, kom underofficeren ned i stalden sammen med fodermesteren. Hver Fahrer hentede havren til sine to heste i en flettet halmskål, og så blev hestene pudset med børste og strigle. Striglen var dog kun til, for at snavset i børsten kunne

² Til at køre heste.

afskræbes i den. Den måtte ikke bruges til hestene, og når striglen var fuld af støv, skulle den tømmes i streger på gangen bag hesten, hver cirka 60 centimeter lange. Af hver hest skulle der pudses seks streger, så skulle hesten være ren. Det var hårdt arbejde at pudse hesten godt igennem, og alt skulle være færdigt til kl. 6¹/₂. Så skulle sengen ordnes, og det var heller ikke let i førstningen at få tæpperne til at ligge som efter en snor. Kl. 7 blev der hentet kaffe i køkkenet. Enhver hentede til sig selv. Kanonéerne havde altimens gjort stuen i orden, fejlet og vasket gulv og pudset petroleumslampen. Man blev kommanderet til stuetjeneste for een dag ad gangen, og når der kom en foresat ind i stuen, trådte den pågældende altid frem og råbte: »Kommandiert zum Stubendienst«. Kl. 7 ³/₄ blev alle kaldt ud i korridoren, og så begyndte dagens tjeneste. I førstningen gik det løs med at eksercere »Langsamen Schritt« på kommando og lære at hilse med hånden ved huen. Eksercerpladsen lå bag kasernen ned mod Ejderen, og der var en skrigen og en råben af underofficererne fra alle tre batterier hele formiddagen, thi der skulle læres meget, og vi kunne jo intet.

Om eftermiddagen fra kl. 2 lærte kanonéerne kanonen at kende, mens Fahrerne pudsede seletøj, kardan og trenser og lærte at ride, hvad der også gav mange knubs og ømme haler. De begyndte

uden sadel på den bare ryg, og påklædningen var jo lange ridestøvler og læderende i bukserne. Der blev tabt mange sveddråber i ridebanen. Kanonen var en 7,7 kaliber og bestod af lavét med rør og forstilling, »Protze«, som hestene blev forspændt. Den var fuld af ammunition, og der sad tre mand på den. I 1905 var kanonrøret indbygget i lavetten, og hele kanonen løb cirka 30 meter tilbage, når vi skød med skarpt. 1907 fik vi kanoner, hvor røret kun løb tilbage. Det var meget nemmere. På kanonrøret var der indgraveret: *Gloria et Patria*, »for æren og fædrelandet«. Kanonen var meget tung, 480 kg, og vi har mange gange slæbt den rundt på kasernepladsen. Vi lærte så alle dele at kende og lærte også at rette den ind efter mål med apparaterne, såsom højde og sidesigt og afstand. Vi skød op til 5000 meter. Og så blev den pænt rensset hver dag.

Der var 6 kanoner til hvert batteri, og fem mands betjening til hver kanon, ligesom der var seks heste for hver kanon med tre Fahrere, en forrider, en mellemrider og en stangrider. 3. batteri havde røde heste, det var »die Fuchsbatterie«, 2. batteri havde sorte heste og 1. brune, ialt havde hvert batteri 90 heste. Kl. 5 var kanonerne igen på stuerne og Fahrerne i stalden. Kl. 6 hentede vi the i køkkenet og fra kl. 7 - 9 blev der kommanderet »Putz- und Flickstunde«. Alt tøj skulle ren-

ses, støvlerne pudses, lædertøjet hvidtes, livrem og bandoliere var hvidt og blev strøget med hvidt lerpulver opløst i vand og derefter pudset blank med en ulden klud og talkum. Det var forfærdeligt, når det regnede, for så løb det ned over tøjet.

Sådan forløb rekrutskolen ind til februar. Før jul måtte ingen rekrut gå alene ud i Rendsborg, så vi var længe indespærret, men tiden gik hurtigt. Vi havde en sergent, som hed Johs. Witt. Vi to blev meget gode venner. Han lærte os at rette kanonen ind efter mål. Han var den eneste fornuftige befalingsmand i hele batteriet. Vi havde ellers nok af dem: Hauptmann Engel, Oberleutnant Üchtritz, Leutnant Meyer, to vagtmestre, ni underofficerer og tre sergenter. Witt havde også instruktion og sang med os. Nu lå der jo meget militær i Rendsborg, 1. infanteriregiment nr. 85, 1. trainbataillon nr. 9, 1. artilleriafdeling nr. 45, foruden store depoter samt udrustning til hele IX. armékorps. Når man kom på gaden, kunne man derfor hilse hele tiden. Witt fortalte os en dag ved instruktionen, at artilleriet var nr. eet i Rendsborg, om »kolonne prr« sagde han:

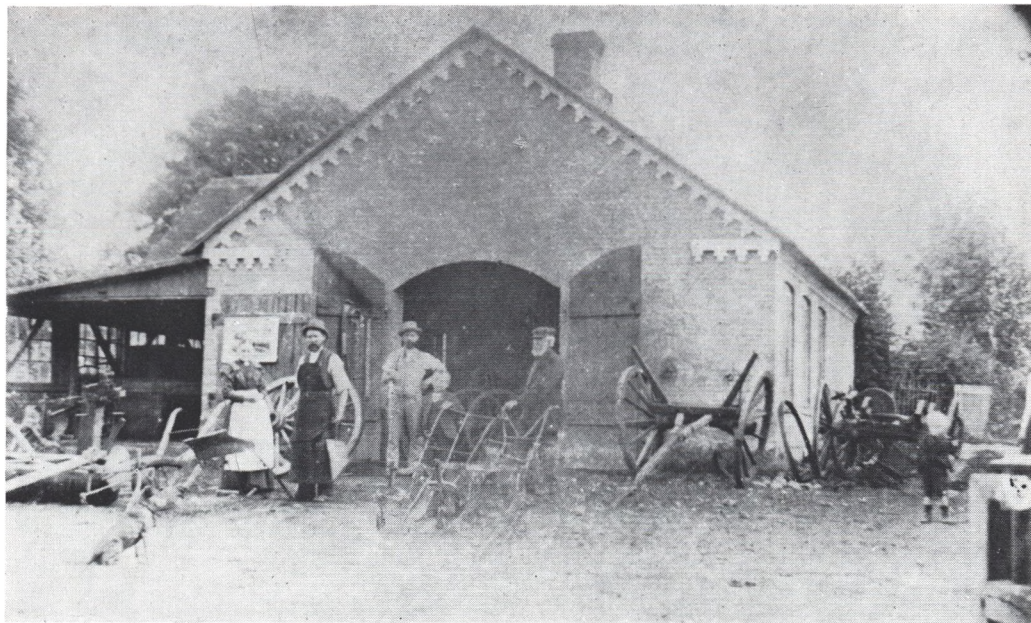
Hier kommt die heilige Train,
die trägt den Sabel nur zum Schein,
sie hat die Klinge fest gelötet,
damit sie keinen Menschen tötet.

Trainsoldaterne havde ellers en hård tjeneste.

De kørte med fire heste fra buk, og under krigen fik vi rigtig at se, hvad de var værd. Vi havde også sangtimer hos Witt, og vi lærte fem sange, som vi skulle kunne synge på marchturene. Det var: I. »Ich har' einen Kameraden«, II. »Kanoniere sind lustige Brüder«, III. »Unser Hauptmann steigt zu Pferde«, IV. »Zu Haus' hab' ich ein Mädchen«, V. »Uns rief das Vaterland zur heil'gen Pflicht zusammen«.

Jeg var altid forsanger, når vi kom fra øvelserne på den store eksercerplads, som lå ude ved Oster Rönfeld ved Kanalen. Når vi nærmede os Rendsborg hed det for det meste: »Kanoniere nach vorne«, og så sang vi gennem gaderne. Den, som ikke ville synge med, fik en time eftereksercits som straf.

I februar 1906 havde vi »Rekrutenbesichtigung«, hvor selve divisionskommandøren, Generalleutnant Max von Böhm, var tilstede. Jeg stod som nr. 4 fra fløjen og skulle fortælle regimentets historie. Da Leutnant Meyer ville lade min sidekammerat fortælle videre, sagde Max von Böhm: »Lassen Sie ihn weiter erzählen«. Da jeg var færdig med historien, kom han til mig og spurgte, hvor jeg var fra. Jeg svarede: »Von Fröslee, Eure Exzellenz!« Han lagde da hånden på min skulder og sagde: »Gut, mein Sohn«. Så lod han os »Abtreten«, jeg fik et

Den gamle smedje

Johan Meyer som soldat i Rendsborg

venligt nik af Hauptmann Engel. Fra den dag af måtte vi gå alene omkring i byen.

*

I 1906 var vi på manøvre i det slesvigske, og det passede mig godt. Det første kvarter var i Stenderupå ved Tarp, det andet i Ellund hos Nis Peter Hamann sammen med vor forrider Claus Lembrecht. Da vi kom ind på gårdspladsen, sagde jeg: »God dav«. Nis Peter råbte da til sin hustru: »Han snakker dansk, Maria«, og spurgte så, hvor jeg var fra. Da jeg fortalte ham det, blev han glad. De to heste skulle stå i en vognport, og vi skulle sove i halmen bag dem, men det gik ikke, da jeg var fra Frøslev. Der blev sat en sofa mere ind i stuen, og der skulle vi så sove i sengetøj. Nu havde han en datter på 18 år hjemme, som hed Metta. Hende kendte jeg godt. Derfor bestemte Nis Peter, at jeg skulle sove på den sofa, der stod nærmest Mettas kammer, og det morede Claus og jeg os over. Maria og Nis Peter havde talt sammen om, hvad vi soldater gerne ville spise, og de var så blevet enige om, at vi skulle have klipfisk. Uha. Det fik vi vel ikke så tit, og det havde han ret i. Nå, de var jo fattige, og vi havde det ellers godt. Vi kom til Ellund lørdag eftermiddag og lå søndag i ro. Da var jeg hjemme, men Frøslev var også fuld af militær. Mandag morgen marcherede vi så

over Ondaften, Mejn, Valsbøl, Skovlund og Haksted til Lindevedskov, hvor vi holdt på vejen til kl. 11.

Vi skulle fra Valsbøl skyde skarpt mod mål, som stod ved Frøslev mose og på heden ved Christiansminde. Det gik så i galop fra Lindeved til Valsbøl, og vi gik i stilling lige bag byen. Jeg var retningskanonér ved tredje kanon. Da mit batteri skulle indskyde sig på mål, skød jeg et skud, som ikke kunne bedømmes, og regimentskommandøren, Oberstleutnant Pfliger kom hen, rev mig af kanonen og sagde: »Der var ingen granat i kanonen«. Jeg svarede: »Jawohl!« Han så så røret efter, men luskede så af. Der blev kommanderet afstand på 4200 meter — 4600 — 5000 — 4800 og til sidst 4650 meter. Til sidst skød alle 18 kanoner på samme afstand, men de skød 1000 meter for langt, så de ramte ikke. Bønderne i Frøslev havde fået ordre til at flytte kreaturerne over på den anden side af »æ Lajsvej«, men granaterne gik helt over i Porskær og Kogang, og der var stor fare for vogterne og kreaturerne. Christiansminde og Hans Johansens hus var rømmet. Det viste sig, at officererne ikke kunne bedømme afstanden i åbent terræn, så det hele blev en stor fiasko, men sjovt var det.

Vi marcherede så fra Valsbøl over Handeved, Langbjerg, Schäferhus, Harreslev til Padborg, hvor

vi fik udleveret manøvrekartouche og derfra videre over Bov til Hønsnap, hvor jeg om aftenen kl. 9 kom i kvarter hos Emil Juhl. Det havde været en stram dag både for heste og folk.

Senere var vi mange steder i Nordslesvig. I Skovby ved Hovslund, mens kanonéerne var i stilling på Knivsbjerg, gik vi i øsende regnvejr i nødkvartér for hestenes skyld, 40 heste på hver gård. På den gård, hvor vi skulle ind, lod ejeren sig ikke se, og vagtmesteren kom til mig og sagde, at jeg skulle komme ind og snakke dansk med ham. Da jeg kom ind, sad han ved bordet med begge hænder om hovedet. Jeg sagde: »God dav«, men han rørte sig ikke. Pludselig råbte han: »Ud, med jer forbandede tyskere«. Det fortalte jeg dog ikke vagtmesteren, og de trak så hestene ind i kornladen op i havre og byg. Alle kreaturerne blev lukket ud af kostalden, der fyldtes med heste. Det hele så ikke godt ud. Næste morgen var jeg igen inde hos ham. Han sad samme sted endnu og var godt gal i hovedet, men jeg kunne dog snakke lidt med ham. Forhåbentlig har han fået en god erstatning. Det hjalp jo ikke at sætte sig op imod det preussiske militær i sådanne tilfælde, men jeg forstod ham godt. Han var fynbo.

Til sidst samledes hele divisionen i Dybbøl skanser og lå der i bivuak. Ialt var der tre infanteriregimenter, nr. 84, som lå i Haderslev og Slesvig,

nr. 85, som lå i Rendsborg, og nr. 86, som lå i Flensborg og Sønderborg. Hvert infanteriregiment havde 12 kompagnier á 150 mand. Desuden var der to artilleriregimenter: nr. 9, som lå i Itzehoe, og nr. 45, som lå i Rendsborg og Bahrenfeld ved Hamburg. Hvert artilleriregiment havde 36 kanoner forspændt med hver seks heste og cirka 800 mand. Dertil kom to husarregimenter: nr. 16 lå i Slesvig og nr. 15 i Wandsbek ved Hamburg, samt en trainbataillon, som lå i Rendsborg, og en jægerbataillon, som lå i Ratzeburg.

Jeg var jo godt kendt i Sundeved fra mit ophold hos Staugaard og havde det dejligt. Så en mandag morgen satte hele divisionen sig i march mod Flensborg. Det var en varm dag og mange af fodfolket måtte bide i græsset af hedeslag og anden dårlighed, og vore sanitetsfolk fik travlt. Vi kørte jo med kanonen og mærkede ikke til det. Ved middagstid måtte regiment nr. 45 gå i stilling ved Lundtoft for at dække tilbagetoget, og der kørte vi op på Hans Carstensens mark. Han stod ved gården, da vi kørte i stilling i galop, kom senere hen til os og blev meget forbavset, da han så mig der. Vi kogte middagsmad hver besætning for sig, da vi dengang ingen køkkenvogn havde, og derefter gik det tilbage igen mod Flensborg. I Lyksborggade måtte vi kanonérer skubbe bag på kanonerne, da hestene var udmattede. Om aftenen gik

vi i bivuak i Satrup i Angel. Det havde været en stram dag, helt umenneskelig for fodfolket.

*

Jeg var allerede efter »Rekrutenbesigtiging« begyndt at komme i smedien om eftermiddagene. Nu da vi kom hjem fra manøvre, blev de »gamle karle« hjemsendt, og jeg blev så udnævnt til underkorporal, Gefreiter, og blev batterismed ved 3. batteri. Det at være smed ved artilleriet og rytteriet var et meget hårdt arbejde. Smedien lå på kasernepladsen sammenbygget med arresthuset og baderummet. Den bestod af to blæsebælge, to ambolter og to esser, langs med hele ydermuren var der filebænke med skruestikker, og et beslagrum var adskilt fra smedien med en mur. Ledelsen bestod af en Oberfahnschmied, vagtmester Tiedemann, vistnok en dygtig smed, men en mærkelig indesluttet natur. Når vi havde beslaglære i beslagrummet gik han altid bag os. Han var fra 1. batteri. Fra 2. batteri var der en sergent, som hed Carstens. Hos ham havde vi det godt, og fra mit batteri havde vi underofficer Grynfeld, der stammede fra den kendte smedeslægt fra Kegsnæs. Han var en mærkelig størrelse og bildte sig mere ind, end han var. Jeg fik aldrig talt et dansk ord med ham i de to år, men jeg traf ham igen under krigen. Da var han officer ved en Scheinwerferkommando.

Han var lige blevet såret i benet, men da kunne han sit modersmål!

Vi smedede hver formiddag sko, som blev svejset sammen af gamle, tre halve til en ny, og vi stod seks mand ved hver ambolt, een trak blæsebælgen, een lavede hitz, een smedede, og tre slog med forhammeren, og der blev arbejdet hårdt. Det sidste år måtte kun vi tre batterismede smede skoene. Gefreiter Pohl fra 1. batteri, Hans Fischer fra 2. og jeg fra 3. Hver halve time skiftede vi. Der skulle smedes 22 sko pr. time. Vi begyndte kl. 8, og fra 9¹/₂ - 10 var der frokost. Det første vi gjorde, når vi kom på stuen, var at skifte skjorte, som altid var gennemblødt, og underarmen, særlig den venstre, var altid fuld af sår, som skyldtes hitzen. Efter frokost smedede vi igen til middag.

Om eftermiddagen beslog vi heste. Først blev hesten fortravet på cementfliser, for at vi kunne se, hvordan den trådte på foden, derefter blev skoene taget af og foden udværket med kniv og raspe, og så blev hesten igen fortravet. Vi skulle ligge ned og se, om den trådte på hele hoven. Så lavede vi skoen til rette efter hoven og sømmede den fast, hvorefter hesten igen blev fortravet. Når den ikke trådte på med hele skoen, måtte vi tage den af igen. Sådan blev der herset med os af den gamle, men det var jo en god skole. Den gamle sagde altid: »Den smed, der kan smede en sko

rigtigt, kan smede alt«, og deri havde han sikkert ret. Vi batterismede fik tre mark ekstra om måneden ud over vor løn, som for en Gefreiter var 27 Pf. om dagen.

*

Vor dyrlæge hed Oelharn og var en rigtig preusser. Jeg var i foråret 1907 nogle uger afkommanderet til sygestalden og har været med til at operere en hest, der havde kræft i begge baghove. Alt horn blev skåret af hele foden, mens hesten var hængt op i en sele, så den ikke kunne nå jorden. Der fik jeg rigtig det indvendige af en fod at se.

Men senere kom jeg i unåde hos dyrlægen. Vor Hauptmann havde fået en ny hest, som ikke ville æde, og han spurgte mig en dag i stalden, hvad den vel fejlede. Jeg så den så efter i munden og så, at der var dødt kød groet over de øverste tænder, og tilføjede, at hjemme brændte vi det væk. Det fortalte han dyrlægen, og han gav mig en ordentlig skylle og meldte mig til majoren, så jeg måtte en dag stille i fuld uniform med hjelm på hovedet. Han gav mig også en ordentlig omgang, men ville dog ikke straffe mig. Min gamle Hauptmann Engel var ked af det. Dyrlægen opererede derpå hesten, så den igen kunne æde, men jeg blev fjernet fra sygestalden.

Med vore befalingsmænd havde jeg ligeledes forskellige oplevelser. Vi havde en underofficer Sie-

mens, som var fra Skærbæk og kunne dansk. Han trådte mig engang ved eksercitsen på min store tå og brølede: »Zurück, verfluchter Knacker!« »Knacker« var et skældsord, der anvendtes om de danske sønderjyder, vel på grund af vort sprog. Vi »gamle karle« skulle eksercere med hver lørdag formiddag, og da var der altid et leben. Jeg ville ikke tage imod dette skældsord og meldte ham til vagtmesteren. Nu måtte en tysk soldat ikke klage, før der var gået 24 timer, og jeg stillede så mandag morgen i fuld udrustning hos vagtmesteren og klagede. Han blev meget vred på mig, men forelagde dog klagen for batterichefen. Det var dengang Oberleutnant Uechtritz. Denne spurgte, om jeg ikke ville frafalde klagen og lovede mig at tale med Siemens. Det gjorde jeg så, og jeg hørte aldrig det ord igen, men jeg var ikke godt lidt af en del af underofficererne bagefter. Mig kunne de dog ikke hundse med mere, da jeg var »gammel karl«. Det var for resten en god ordning med de 24 timer, for så var hidsigheden gået af folk.

En sergent Böch havde en dag femten gamle Fahrere til eksercits, og de drillede ham, da han råbte: »An die Eider, marsch-marsch«. De løb så ned mod Ejderen, og undervejs blev de enige om at løbe ud i Ejderen, og så skulle de alle sige, at han havde kommanderet: »In die Eider«, og de løb ud i vandet til det nåede dem til halsen. Han stod

inde på bredden og galede: »Zurück!« Så kom vor Leutnant til, og der blev en vældig ballade. De påstod alle ved et forhør hos majoren, at han havde sagt »in die Eider«. De blev ikke straffet, men Böch fik en næse.

*

Som »gamle karle« holdt vi hver søndag eftermiddag »reserveforsamling« i en kro i Rendsborg. 3. batteri havde lokale hos Hans Kock i Schleuskuhle ved Ejderen. Der samledes alle de gamle, som havde fri, og vi sang reservesange og drak øl af en glasstøvle, der rummede tre liter og kun kostede 60 pg. Vi sad rundt om et stort bord, og støvlen gik fra mand til mand. Når sidemanden til venstre tømte den, skulle den næste fylde den igen, og der var nogle, som kunne drikke en hel liter ad gangen. For det meste splejsede vi, og så sang vi:

Rekrut, hier hast du mein Kanon,
ein alter Mann der kennt sie schon,
hier hast du meinen fünften Rock,
reich mir nun den Reservestock.

eller:

In der Heimat angekommen
fängt ein neues Leben an,
eine Frau wird sich genommen,
Kinder kommen geschützweise an.

eller:

Sie haben uns so oft getritzt,
sie schleifen uns nicht mehr,
sie lernen uns den langsamen Schritt nicht mehr.

Ja sådanne sange brølede vi, når støvlen var blevet fyldt mange gange, og når vi gik hjem til fodertid kl. 5^{1/2}, var vi ikke alle ædru. Vi skulle dengang gøre front for direkte foresatte blandt officererne. Det betød at gå fra fortovet ned i rendestenen og stå ret seks skridt foran og tre skridt bagefter og så følge ham med øjnene. Når vi kom tre gående og mødte sådan en herre, var det ikke altid let at gøre det samtidig og at stå stille, og mange nattegn til kl. 12, som vi skulle søge om og fik udleveret ved middagsappellen blev inddraget, når det gik galt.

En malersvend Willy Cosing fra Wandsbek og jeg havde en aften på staldvagten skrevet en sang om vor fodermester, sergent Friedrich Greve, på 14 vers, som ikke alle var lige artige. Når nattegnet var inddraget, sang vi:

Der eine zu dem andern spricht,
nach dem Liebchen kommen wir nicht,
und er holt aus seiner Tasche
eine volle Kümmelflasche,
jupidi, jupida.

og den slutter med verset:

Und so geht es alle Tag
jeder Tag hat seine Plag,
und so gehts an allen andern,
bis wir in die Heimat wandern.

I manøvren 1907, som holdtes i Mecklenburg, Pommern og Brandenburg, lå vi en aften i kvarter

på slottet Küstrin. Der boede en enke, og til slottet hørte nitten landsbyer, som hun havde rådighed over, og som var udlejet til fæstebønder, der tilsyneladende havde det rigtig godt. Hun sendte spritflasken, da vi kom, og vi fik alle et glas kartoffelsprit. Det var altid et godt tegn, når de bød os velkommen. Hele batteriet lå i de store fårefolde, som kunne rumme flere tusind får. Om aftenen samledes vi alle, uden officerer, men med underofficerer, i loen, hvor grevinden havde skænket os et stort fad øl. Hun havde indbudt alle regimentets officerer til en souper i haven. Der kom så besked fra Uechtritz, om vi ikke ville synge, og vi sang da flere soldatersange, blandt andet:

Steh ich in finstrer Mitternacht
so einsam auf der stillen Wacht,
dann denk ich an mein fernes Lieb',
ob sie mir treu und huld verblieb.
Jetzt bei der Ampel roten Schein
gehst du in dein Kämmerlein
und schickst dein Nachtgebet zum Herrn
auch für den liebsten in der Fern'.
Sie ist mir treu, sie ist mir gut,
drum bin ich froh und wohlgenut,
mein Herz schlägt warm in kalter Nacht,
wenn ich ans treue Lieb' gedacht.

En meget køn sang, og da vi havde sunget den, kom der et fad øl mere, og til sidst sang jeg fodermestersangen alene, men den faldt ikke i god smag hos officererne. Næste morgen, da vi rejste videre,

kunne jeg nok se, at Uechtritz var vred. Han lod batteriet køre forbi sig, og ingen ting var i orden, og da han red frem igen, standsede han ved 3. kanon, hvor jeg sad på bagsædet, så mig stift i øjnene og sagde: »Das war ein schönes Stück, was Du gestern Abend sangst, das hätte ich von Dir nicht gedacht«, og så red han videre. Da jeg nogle dage senere mødte ham på gaden i Plön, standsede han mig og sagde: »Wollen wir wieder gute Freunde sein« og gav mig hånden. Han var en god foresat, streng, men ærlig.

Jeg har tidligere omtalt vor sergent Johs. Witt. Han var ikke glad for, at Willy Thomsen og jeg gik med til de omtalte reserveforsamlinger, men bød os mangan søndag eftermiddag med ud at spadserere i Rendsborgs omegn, for som han sagde: »I to er meget for gode til at være med til disse drikkegilder«. Han gav så kaffe i en kro og bagefter aftenmad i »Tonhalle«. Nu var det sådan, at »Tonhalle« var hotellet, hvor trainsoldaterne måtte komme, »Germania« var for infanteriet, og »Colosseum« for os. Vi måtte ikke komme i de andre lokaler, så smed patruljerne os ud, og det var godt sådan. Ellers havde der ofte været slagsmål. Der sad vi så og fik nogle genstande til klokken blev 12, men det passede os ikke altid, og kammeraterne drillede os jo også.

Vi tre var engang på søndagsorlov til Bilskov,

og det blev både en god og en fugtig dag. Willys svoger, Hans Thaysen fra Tarp, hentede os med hestevogn på stationen og kørte os igen til stationen. Jeg tabte undervejs min sabelklinge, men den blev fundet og sendt til mig. Hannes Witt ville dog ikke sidde i samme kupé som jeg, fordi jeg ingen sabel havde, og jeg måtte døje meget for den tur.

*

Hveranden søndag blev vi kommanderet til kirke. Det var i den gamle danske garnisonskirke, hvor Dannebrog endnu hang ned fra skibet i koret. Da var hele kirken fyldt af soldater. Infanteriet sad nede i kirken, trainsoldaterne på den ene balkon og vi artillerister på den anden balkon. De fleste af hestfolkene sad som regel og sov, men de blev noteret af underofficeren. Når vi var marcheret hjem til kasernen, meldte han dem til vagtmesteren, og de fik så straks en time eftereksercits.

Intet under, at vi sang:

Wenn wir am Sonntag Morgen einmal zur Kirche gehn,
kann man am selben Mittag uns dafür spreitzen sehn.

Ja, der kunne fortælles meget mere, men nu skal det være slut med soldatertiden. Det var en hård skole, men den, der holdt det ud, var blevet hårdet for livet. Jeg har altid let kunnet gøre det, som forlangtes, men for mange var det et hundeliv. Når så bare befalingsmændene havde været ordentlige

mennesker, men de fleste var fordrukne og dumme, og vi var alle glade, da vi havde vores pas og billetter og kunne rejse hjem til ordnede forhold.

Jo, jeg må også omtale, at jeg det sidste år havde en soldaterkæreste. Da min fætter Carsten Hub blev hjemsendt i 1906, var vi ude aftenen før, og da havde han en lille pige med, som hed Christine Brückmann. Det var en søster til vor vært Hans Kocks hustru. Hun var fra Erfde ved Rendsborg. Da sagde Carsten, at nu kunne jeg fortsætte, men jeg skulle være god ved hende, og vi holdt sammen hele året. Hun var 20 år, en god, køn, ærbar pige, og samværet med hende holdt mig også fra drikkegilderne. Hun tjente hos to frøkener, som havde et pensionat i nærheden af banegården. De købte mit kommisbrød, som jeg fik hver 4. dag, for 50 pg., så havde jeg jo altid et ærinde til besøg. Hun havde ellers ikke megen fritid, hver torsdag aften fra kl. 6 og så hveranden søndag eftermiddag, og da var vi for det meste sammen. Jeg har bagefter mange gange været glad for, at jeg lærte hende at kende. Der var jo piger nok i Rendsborg, men de fleste fløj fra den ene til den anden. Vi passede godt sammen, og jeg var glad for Stina. Jeg har senere hørt, at hun er blevet gift med en gårdmand fra Hohn, men jeg har ikke set hende siden.

Højskoleophold i Vrigsted og gymnastikkursus i Ryslinge

Min far havde tilmeldt mig til højskole gennem Skoleforeningen, og jeg blev tildelt Vrigsted højskole ved Horsens. Det var vistnok almindeligt, at de danske højskoler tog en del elever fra Sønderjylland til nedsatte priser. Jeg rejste med morgentoget den 3. november 1907 fra Padborg til Daugård station, hvortil jeg ankom kl. 3 i øsende regnvejr. Toget var fuldt af unge, der skulle på skole, og jeg traf en kammerat, Niels Gilbjerg fra Ballum, der også skulle til Vrigsted. Der var en vogn efter os på stationen, men det gik kun langsomt på de opblødte, fedtede veje i Bjerreherred, og det blev mørkt, inden vi nåede skolen. Min kuffert var sendt i forvejen og stod i et lille kammer, hvor også Niels skulle bo.

Der samledes den aften en 20-25 i skoleklassen fra alle egne af Danmark. Vi så på hinanden og talte lidt sammen, men havde svært ved at forstå hinanden, for der var mange dialekter, men vi lærte snart hinanden at kende. Der var flere elever, som ikke boede på skolen om natten. De var fra omegnen og gik eller cyklede hjem. Vi var ialt 44, og

alle pladser var optaget. Skolens forstander var Carl Hansen, og som lærere havde vi gamle Maltesen, som var Hansens svigerfar og vel havde oprettet skolen, en landbrugslærer Andersen Vig og en malermester, der havde tegning med håndværkerne. Gymnastiklæreren var elev; han hed Rasmus Rasmussen og var fra Fyn.

Carl Hansen og hustru, Musse, gjorde alt for at gøre opholdet på skolen så hjemligt som muligt, og vi havde det godt. Jeg var forbavset over den frie undervisning og måden, som den blev os meddelt på. I førstningen havde jeg svært ved at følge med, for jeg kendte kun gotiske bogstaver, og nu måtte jeg lære de latinske, men til jul kunne jeg dog skrive en nogenlunde fejlfri stil. Samværet med kammeraterne var jævnt og ligefremt. Alle var dus, og mange meninger blev ført frem i aften Diskussionen og i lokalpressen, vor avis, som jeg var i bestyrelsen for sammen med Andersen Vig og Just Justesen, og som jeg endnu har liggende. Jeg husker særlig gamle Maltesens oplæsning om aftenen, og jeg kan endnu det meste af »Mågen« udenad. Han kunne læse og fortælle, og ved morgenandagten sang vi ofte hans salme, som han skrev i Amerika: »Gud giv mig barnekår«.

Det var en dejlig vinter, og helt anderledes end det preussiske kaserneliv og den omgangskreds, jeg lige var kommet fra. Jeg var også ofte med til møde

i Stevns hus i Vrigsted by. Det var jo i I. C. Christensens tid, og de politiske bølger gik højt, særlig med hensyn til forsvarsspørgsmålet. Jeg fik et nyt syn på et og andet denne vinter, og det har jeg været glad for senere.

Musse holdt sykursus for byens og omegnens piger en aften om ugen, og da fik vi sommetider lov til at danse sanglege, når de var færdige. Til slut fik vi aftenkaffe med kringler. Der lærte vi mange at kende, men pigerne måtte ikke følges hjem. Vi skulle være i seng kl. 10. Alligevel havde vi det dejligt, men vi sov nu ikke altid straks, når vi kom op i kamrene. Der blev ofte lavet sjov, og et par gange har Hansen råbt op ad trappen: »Nu kan det være nok!«

Alt, hvad vi lavede uden for det almindelige, blev nedskrevet i lokalpressen, både i artikler og vers, og mange kunne være skrappe, en del også personlige og fornærmende. Vi havde en lam skræddersvend, som var ivrig afholdsmænd. Den aften, vi skulle diskutere afholdssagen, mødte han i stiveste puds. Da avisen kom næste gang, var der en mejerist, der havde tegnet en transportspand, hvor skrædderens hoved stak ovenud, og nedenunder havde han skrevet følgende vers:

Forleden aften, da der skulle være diskussion,
den kære afholdssag vi skulle genoptage,
da ser jeg med forbavselse en vis person,

der var så flot, jeg aldrig har set mage,
han ligner én, der op sit hoved stikker
af en transportspand, så høje var hans flipper.
Han flot vil være, det er nu hans manér,
men vi, vi gør kun nar af ham og ler.

Han blev fornærmet og ville rejse fra skolen. Da forstanderen forbød avisen, blev han dog. Men han havde det ikke godt efter den tid.

Jeg var nogle gange med kammerater hjemme fra lørdag middag til søndag aften i Rårup, i Hornsyld og Barrit. Der var mange gamle gårde, velholdte og pæne, i det fede Bjerre herred, og der var sikkert velstand. Da vi så rejste til april, havde vi lavet en vandrebog, som jeg ikke har set siden 1914. Niels Gilberg faldt i krigen 1916. Ja, så var den dejligste vinter, jeg vel nok har oplevet, forbi, og jeg har ikke set mange af kammeraterne siden. Skolen er der jo heller ikke mere. Jeg var i Vrigsted i 1933, da »Frøslev Sangforening« var indbudt af lærer Jørgensen, Vrigsted, som var dirigent for et sangkor der. Vi havde et par gode dage sammen og sang i Stevns hus og var indkvarterede rundt om i byen. Min hustru og jeg boede da hos en kammerat, Rasmus Rasmussen på Vrigsted mark.

Jeg skulle have tilladelse fra militæret for at rejse udenlands, og da jeg på Bezirkskommando i Flensborg ansøgte derom, spurgte officeren, om jeg ikke kunne lære det samme sydpå, hvad jeg benægtede,

og han skrev så i min militærbog: »Zum Aufenthalt im Europäischen Ausland von Kontrollversammlungen befreit, von Übungen nicht«. Da jeg næste vinter rejste på gymnastikkursus i Ryslinge, blev han helt vild og ville først nægte mig udrejsen, men da jeg så ville søge på højere sted, gav han tilladelsen som før. Jeg skulle altid melde mig personligt tilbage, og sidste gang spurgte han, om jeg nu var klog nok, og det mente jeg. Ja, de så ikke med blide øjne på vore rejser til Danmark dengang, men os kunne de ikke gøre noget. Vi var jo preussiske statsborgere, og det var herligt at være ung.

*

Sommeren 1908 arbejdede jeg hjemme, og da blev jeg også kendt med min hustru. Hun tjente hos Ida Matthiesen og skulle en aften hente rabarber hos Jørgen Tychsen. Jeg stod og snakkede med nogle unge på gaden, da hun kom forbi med favnen fuld af rabarber, og med et blad slog hun mig på enden og stak så i at løbe, og jeg bagefter. Jeg fangede hende først, da hun løb ind i Christian Matthiesens gård, og den fangst holdt hele livet.

Formanden for »Frøslev Idrætsforening«, der var oprettet i 1907, spurgte mig om sommeren, om jeg ikke ville tage et kursus på Ryslinge i oktober og så lede gymnastikken herhjemme. Jeg sagde straks ja, men da jeg fortalte min fader det, bad han mig om

at lade være. Det er eneste gang, jeg har oplevet, at fader ikke ville være med til at fremme alt, hvad der kunne styrke danskheden. Der var en del politisk uro i byen dengang, og et par hjemmetyskere, Peter Clausen, Nik. Bramsen og den gamle møller Hinrich Schmidt, Padborg, havde haft møde og ville bygge en smedie og få en tysk smed til byen. Det var også blevet til noget, hvis ikke både Peter og mølleren havde villet sælge byggepladsen. På grund af den uenighed blev det hindret.

Det var vel nok det, fader var bange for, hvis jeg rejste på gymnastikskolen, men jeg havde sagt ja og rejste den 6. oktober 1908 til Ryslinge og kom der under ledelse af Jens Ovesen fra Ringe. De danske skytte- og gymnastikforeninger sendte hvert år i oktober måned ledere på kursus, og vi var omkring 100 på skolen. De fleste var unge lærere. Vi var fem her fra Sønderjylland, journalist Jensen fra »Flensborg Avis«, Hans Alexandersen fra Sottrup, Michael Michaelsen fra Kastvrå og Stoffer Schulz fra Sommersted.

Vi lavede ikke megen gymnastik, men lærte at kommandere og lave timeplan. Vi havde gerne et hold på tolv, udtaget af dem, som var på kursus i øvelsestimen, og gik fra redskab til redskab. De ville ikke altid lystre, da de jo var meget dygtigere end jeg. Engang lod jeg dem derfor hænge i bommen, til de faldt ned en efter en. De ville ikke lave

en ordentlig kropshævning. Jens Ovesen morede sig, men de andre var godt gale på mig. Han kaldte mig altid: »Den sønderjyske smed«, aldrig ved navn. Det var en hård træning, og i førstningen er jeg ofte gået op af trapperne på alle fire. Jeg lavede efterhånden god gymnastik, men hovedspring fik jeg aldrig lært.

Det betød meget for mig, at jeg havde været soldat, thi jeg var også med på skydebanen. Det var vel den væsentligste gren af dette kursus. Det var jo i J. C. Christensens tid, og forsvarsspørgsmålet var i forgrunden i dansk politik. Der blev oprettet mange skytteforeninger dengang. Jeg lærte en del gode kammerater at kende, ligeledes komponisten Aagaard og Balslev fra Ubberup. Jens Ovesen trænede dengang med sit første Englandshold, som gjorde megen lykke derovre. Det var Lings gymnastik, vi lærte, og jeg var meget glad for denne måned på Ryslinge. Vi havde en opvisning til afslutning, hvor gymnastikinspektør Knudsen var til stede. Han blev under krigen 1914-1918 de sønderjyske krigsfangers gode ven.

Leder af gymnastikken i Frøslev

Igen hjemme til november 1908 begyndte jeg straks med et hold på 15, mest ældre, men det gik med liv og lyst. Vi havde kun bom og hest samt madras, og der var jo ikke megen plads i krosalen. Mange øvelser lavede vi på bænke og på gulvet. De følgende vintre kom der flere unge med, mærkværdigvis også en del hjemmetyskere. Myndighederne var altid efter os, og den preussiske gendarm Ringe kom ofte ind i salen, idet han skulle overvåge, at der ingen danske statsborgere og unge under 18 år var med. Det skete, at han traf nogle af disse unge, og jeg sendte ham så hen til formanden Jørgen Tychsen, men han forklarede ham, at han ikke kunne vide, hvem jeg tog med, og sådan gik svikmøllen. Men vi har dog betalt nogle bøder for det. Ja, hvor var tyskerne dumme dengang. »Tryk avler modtryk«, og nogle af de unge tyskere blev gode danskere senere.

Vi holdt nogle opvisninger til afslutning, for det meste anden påskedag, hvor salen var fyldt både af byens folk og af unge fra Harreslev og Ellund, og vi morede os til den lyse morgen. Jeg fulgte i på-

skan 1908 en pige hjem, som tjente hos Carsten Gregersen. Da vi gik ud af kroen, sagde han: »Ven I he a'fore, kan do begynd å molk, Katrina«. Han var ikke færdig til at gå hjem endnu. Jeg var også to gange med til afslutning i »Borgerforeningen« i Flensborg, hvor Jensen ledede gymnastikken, men det var under finere forhold. Det var »stajsfolk«. Ja, så kom krigen 1914, og med den sluttede alt foreningsliv.

Indkaldt til militærøvelser

I sommeren 1910 blev jeg indkaldt til en fjorten dages øvelse i Lockstedter Lager, hvor jeg traf de fleste af min årgang. Der var sammensat en krigsstærk afdeling med tre batterier under ledelse af Hauptmann von Nachtigall, der var aktiv. Alle officerer og underofficerer og mandskab var fra reserven. Da var de helt vilde. Vi kørte dag og nat, ustandselig skarpskydning, for det meste efter en stor landsby, Ritters, som lå i nærheden af Hohenwestedt og som var blevet rømmet og indlagt under Lockstedter Lager. Den blev skudt sønder og sammen. Der blev kørt galop over pladsen hele tiden, når vi var ude, og hestene var badet i skum. Vor armékorpskommandant, generaloberst August von Plettenberg, var med en dag og skiftede da tre gange heste, men vi lavede heller ikke andet. Når vi kom hjem, stod det aktive mandskab og tog mod hestene og kanonerne, så vi kunne få ro. Hans Fischer og jeg købte os så gerne en liter langtidspasteuriseret mælk og en pakke tvebakker i kanten; ellers spiste vi Bratkartoffeln og 2 spejlæg for 40 pg. i en kro i nærheden. Vi rørte ikke maden

i køkkenet; den var under al kritik. Vi sov i baraker, som var helt af pandeplader, og det var varmt. Vi var nogle pund lettere, da vi kom hjem. Jeg har aldrig oplevet noget lignende under krigen.

I 1912 blev jeg genindkaldt til en 14 dages øvelse i Itzehoe, hvor vi fik lært at betjene haubitzerne, nogle svære kanoner med et kort rør, kaliber 12,4 cm. De kunne skyde omtrent lodret, men der havde vi det godt. Vi fik kun udleveret drejlstøj og snørestøvler og drev tiden hen med kortspil. Vi var flere årgange og ingen hestfolk, og der var mange nordslesvigere, så vi talte mest dansk indbyrdes. Vi besluttede at lade os fotografere, og telefonmontør Hans Johansen skrev med kridt »Nordslesvigs Kammerater«. En del hjemmetyskere forlangte det lavet om til »Kameraden«, og da de ikke kunne få deres vilje, ville de ikke med på billedet. En Markussen fra Rørkær meldte det så til vagtmesteren, men han lod det ikke gå videre. Vi var glade, da vi rejste hjem igen, for vi havde alle meget travlt hjemme.

Som reservister skulle vi møde til årlig kontrol. Den blev holdt i Ondaften for Hanved og Valsbøl sogne. Dagen blev bekendtgjort ved opslag, og den dag stod vi under militærretten. Der kom så en major, en feldwebel og en gendarm. Vore navne blev råbt op, og vi fik et stempel i militærpasset. Det var vel for at se, om vi endnu boede, hvor vi

var tilmeldt. Det blev for de fleste en meget fugtig dag. Vi her fra Frøslev samledes gerne i Ellund kro. Den, som var med første gang, skulle give en bolle punch, og den, der var med for sidste gang, også en. Der sang vi så de gamle reservesange og meget andet, og der blev selvfølgelig talt nationalpolitik. Jeg sang i 1911 i løftet stemning »Dengang jeg drog afsted« for dem, og det tog nogle fortrædeligt op, og jeg skulle have prygl. De tog mit pas fra mig, men jeg havde jo også mange venner med, og en af dem, Christian Jessen fra Kådnermarken, som var meget stærk, tog ham, der havde passet, og en anden tysker, en i hver hånd, baskede deres hoveder sammen, indtil jeg fik mit pas igen, og der skete mig ikke noget.

Ringridning i det gamle Frøslev

Søndag efter pinse holdt vi dengang ringridning i Frøslev, vi »rej etter æ ring«, og dette har de unge ugifte efter sigende gjort siden 1850. Vi havde ingen forening, men der blev hvert år nedsat et udvalg, som skulle tilrettelægge festen. Den blev bekendtgjort ved, at indbydelsen blev skrevet og fastbundet til »æ stok«, og den gik så fra hus til hus. Den aften samledes både piger og karle i kroen. Enhver rytter skulle have en pige indbudt, ellers kunne han ikke komme med. Rytterne betalte intet, men hver pige betalte een mark, som blev brugt til pengepræmier og silkebånd til konger og dronninger.

Der blev trænet om aftenen med den hest, man skulle ride, men der måtte ikke stikkes »etter æ ring«. Alle unge lærlinge eller svende lånte en hest hos bønderne, alle var med, men sad ikke alle lige godt til hest. Sadel og stigbøjle havde kun få. De fleste sad direkte på hesten, og hesten blev ført af et almindeligt hovedtøj (»hoelav«). »Ringstikkeren« (»lansen«) var 30 centimeter lang og havde en tværpind i midten. Ringen til første konge havde

et 10 millimeter hul, til anden konge 15 millimeter og til tredie konge 20 millimeter og var af tyndt rundjern.

Kl. 11^{1/2} søndag efter pinse blæste hornistēn fra Frøslev brandværn til samling, kl. 12 var alle på kropladsen og fik et nummer, og til musik af et fem mands orkester, som var sammensat af bønder fra Hanved, red vi gennem Vestergade til Lajsvejen mellem byen og Hokkerup. Det var dengang en rigtig sandet vej, og der hvirvledes meget støv op, når der var tørt. »Markmanden« var galgetrækker, og der blev intet skrevet, men udvalget holdt øje med, hvor mange hver tog. Når en rytter havde fået den lille ring tre gange var han »første konge«, så blev ring nr. to isat, og når den blev taget tre gange var »anden konge« færdig. Derefter blev den store ring sat i, og når den var taget tre gange, var vi færdige. Der kunne komme lidt omridning, men det var sjældent.

Når »første konge« var færdig, red han først hen til den gård, hvor hans indbudte pige boede og fortalte det, dernæst red han til sit hjem og fortalte det, og så hentede han i kroen en hel flaske brændevin, som gik på omgang hos rytterne. Alle drak af flasken, musikerne og markmanden fik også en mundfuld. Når »anden konge« var færdig, red han hjem og gjorde det samme, og ligeså med »tredie konge«. Altimens var nogle piger kommet med en

krans til hestens hale og et silkebånd til »kongerne«, »første konge« hvidt, »anden konge« rødt og »tredie konge« grønt. Dernæst fik alle de, som ingen ring havde fået, et halmbånd om skulderen, og hvis en var faldet af hesten, fik han to halmbånd om. Den, der ingen ring fik, kaldtes »munk«, og den, der faldt af, var »sandrytter«. I 1908 var vi 14 »munke«.

Så gik det med musik i spidsen til det hjem, hvor »første dronning« boede, og der fik vi så punchebowle og småkager, derefter til »første konges« hjem, så til »anden dronnings« og »anden konges« og til sidst til »tredie dronnings« og »tredie konges« hjem. Overalt fik vi punch og kager, og det kunne derfor godt blive en syngende og støjende rytterskare, der til sidst samledes på kropladsen. Der blev det bekendtgjort, hvornår man med sin indbudte pige skulle samles i »første dronningens« hjem.

Det var for det meste en festklædt ungdom, der samledes kl. 8. Pigerne var dengang alle i lange, hvide kjoler, nogle endda med slæb, og »dronningerne« havde fået samme silkebånd som »kongerne«. Derpå marcherede vi med musik i procession til kroen, hvor der var dækket et festligt kaffebord. Der blev så af udvalgets formand udbragt et leve for »kongerne«. Derefter uddeltes pengepræmierne, som var noget forskellige, eftersom hvor

mange, der var med til at ride, men i 1908 var det 10 mark til »første konge«, 8 mark til »anden« og seks mark til »tredie«. Så blev salen ryddet, og der spillede op til polonaise. Parrene skiltes, karlene indvendig og pigerne udvendig i ringen, og så skulle de tre »konger« danse med alle piger, først med deres »dronninger«, og derefter med de andre piger en gang ringen rundt. Det var skik, at alle piger skulle danse med en »konge«, og så først måtte alle komme ind i salen og danse. Rytterne drak med deres piger punchebowle hele natten. En bowle punch bryggedes i en stor suppeterrin og var sammensat af kogt vand, een flaske rom, een flaske vin, to flasker sodavand, tilpas med sukker, den kostede tre mark. »Første kongen« skulle give en, de andre to »konger« en i fællesskab, hver 7 »munke« skulle give en og »sandriderne« også. Kromanden gav også en, så vi kunne nok få tørsten slukket. Øl serveredes dengang kun fra fad, og der blev ikke drukket meget øl. Der blev også drukket en del kaffepunche, men de fleste drak bowle punch. Cigaretter kendtes ikke; der blev kun røget cigarer.

Vi morede os godt helt til den lyse morgen. Musikken skulle selv sørge for dansepenge. Karlene betalte een mark for det hele, pigerne var fri, og for musikken om eftermiddagen fik de intet. Jeg tænker, de har fået 50-60 mark i dansepenge, men da var marken også noget værd.

I strid med gendarmen

I sommeren 1908 var jeg sammen med H. C. Clausen og Peter Carstensen med i det udvalg, som ledede ringridningen. Da havde preusserne fundet på, at der skulle indsendes en liste til amtsforstander Hinrich Schmidt i Harreslev med navnene på alle de mænd, som kunne tænkes at ville med om natten. Vi skrev så alle ryttere, bønder og håndværkere på en lang liste og fik den stemplet af amtsforstanderen og mente, at det var i orden.

Men om natten kl. 2 kom vor »gode ven«, gendarm Ringe, ridende op foran kroen og forlangte at tale med udvalget. Jeg gik hen til ham og spurgte, hvad han ville her. Han forlangte først at få fat i staldkarlen, der skulle tage hans hest. Jeg svarede, at han var gået i seng. Så forlangte han listen med navnene, og den rakte jeg ham. Nu lyste petroleumlampen i forstuen jo ikke meget, så han kunne intet se. Han ville derfor tale med kromanden Karsten Thomsen. Jeg hentede så Karsten, og han skaffede en staldkarl, således som han var forpligtet til ifølge loven. Da han havde set listen igennem, så han på mig, smilte lumsk og sagde, at han kunne

lukke hele forestillingen, for vi havde ikke listen i orden. Jeg spurgte da, om han kunne se stemplet, hvilket han bekræftede, men vi havde ingen piger skrevet på, de var jo ikke indbudt. Jeg mente, han ville drille os, og sagde så til ham, at jeg før havde set en preussisk vagtmester. De kunne ikke gøre mig bange mere. Ville han lukke, skulle vi klage til en højere instans. Han banede sig derefter vej gennem skænken og ville ind i salen, men i døren stod Kæsten og sagde: »Bis hierher und nicht weiter«. Han så et øjeblik bidsk på kromanden, vendte sig om og gik ud, steg til hest og forsvandt hurtigt ned ad kropladsen under hujen og skrigen af de fleste unge, og vi fortsatte festen. En del af de ældre med kommuneforstanderen i spidsen forlod dog kroen. De mente ikke, Kæsten skulle have nægtet ham adgang til salen, men han påstod, at ville gendarmen ind i salen, skulle han gå ind ad yderdøren og ikke gennem skænken.

Nå, det endte så med en retshandling. Gendarmen havde i Padborg truffet tre piger, som var på høstarbejde hos Lassen, Oldemorstoft. Det var to polakker og en russer. Da han spurgte dem, hvor de kom fra, havde de sagt: »Fra Frøslev kro, og de var ikke indbudt«. Vi i udvalget fik en bøde på 8 mark, som vi dog aldrig betalte, og kromanden forlangte dom. Han fik Flensborgs dygtigste advokat, Justizrat Scheffer, til at forsvare sig. Det havde han

Johan Meyer som leder af gymnastikhold i 1910

Frøslev frivillige Brandværns 50-års fest

sikkert ikke fået, hvis Scheffer ikke havde været jæger, men han kom ofte på bukkejagt, og de kendte hinanden godt. Jeg blev stævnet som vidne og var med til fem retsforhandlinger i Flensborg, og hele statsmaskineriet var mødt op i form af gendarmen, landråden, amtsforstanderen og to flensborgske slagtere. De sidstnævnte havde den nat siddet i jagstuen i kroen, og den havde kromanden lov til at holde åben, ja endda provst Niese var engang med; han var nemlig ansvarlig for dem under 18 år. To gange sagde justitsråden til retten: »Sie können doch sehen, dass dies hier nur Schikane ist, sprechen sie ihn doch frei«. Vi havde ringridning den 16. juni 1908, og dommen faldt den 10. februar 1909 og lød på frifindelse. Jeg så sidste gang, at der lå akter på dommer Barthels bord, som var 30 centimeter høje. De polske piger, som var rejst hjem om efteråret, var blevet afhørt i deres hjemstavn. Jeg ringede straks hjem til Kæsten, og han blev glad og sagde: »Blyv i æ staj, æ komme ue te de«, og vi fik så sammen med Scheffer en god aften ud af det i »Löwenbräu«. Justitsråden var meget reserveret og gik tidligt. Vi to kom først hjem med midnatstoget. Sagføreren havde sagt mig, at jeg kun skulle sige noget, når de spurgte mig, og så sige sandheden, og jeg blev hver gang spurgt, om jeg mente, at listen var i orden, hvad jeg bekræftede, ellers måtte amtsforstanderen jo ikke stemple den,

og vi havde jo slet ingen piger skrevet op. Kvinder havde dengang ingen stemmeret og var altid selvskrevne til fest.

Dommen vakte en del opsigt. Mange kunne ikke forstå, at Kæsten slap fri, men danskerne var glade over, at en preussisk vagtmester fik en næse, men mit forhold til ham blev ikke bedre efter dette.

*

Når gendarm Ringe senere red forbi smedien, og der stod en vogn eller maskine på gaden, meldte han mig. Engang var jeg ved at montere en bom i en hestegang, og den hang lidt ud over fortovet, da han kom. Han talte aldrig til mig, men meldte det skriftligt. Da jeg fik bøden forelagt, forlangte jeg dom, men jeg hørte aldrig videre til sagen. Engang i 1912 kom han ind i smedien og ville justere min bismervægt. Da lo jeg af ham og fortalte ham, at den kunne ikke kontrolleres som lodder. Han var klar over forseelsen og spurgte mig så, om vi skulle forliges, og jeg svarede ja.

Da min fader i 1886 byggede smedeværkstedet, havde han lavet en vindfløj og fastgjort den på taget. Det var en blikplade, 40 × 20 centimeter, med en hest ovenpå, og i midten af pladen havde han udhugget et dannebrogskors. Det hele var rødmalet, og når der på himlen var hvide skyer, lignede det et Dannebrog. Det blev meldt til myndighederne, og

fader fik af gendarmen ordre til at ændre det. Han satte så en plade på den lange arm, så det lignede et Rødekorsflag, og så var det i orden. I 1914, da jeg var i krigen, hentede en murerlærling, naboens søn, en nat vindfløjen ned og ødelagde den, og smed den i branddammen. Jeg har lavet en nøjagtig som fars, og den er på taget af Christians gård i Kruså.

Byggeri i Frøslev før første verdenskrig

Indtil 1900 var næsten alle gårde i Frøslev tækket med rør eller strå, og der var gamle kønne stuehuse og stalde. Da der kom mere intensiv drift i landbruget ved anvendelse af kunstgødning og på grund af maskinerne, blev staldene for små, og der blev bygget mange nye stalde og udhuse fra 1900-1914.

1899: Fritz Meine, gård udflyttet fra krohaven.

1900: Peter Clausen, stuehus, nu Claus Clausen.

1902: Wilkens Carstens, ny stald, nu Hørlyk.

1904: Jørgen Tychsen, ny gård, nu Jordlovsudvalget.

1904: Carsten Gregersen, ny gård.

1904: Jes Matthiesen, ny stald, nu Hans.

1905: Hinrich Hub, ny stald, nu Martin Jørgensen.

1905: Karsten Thomsen, ny stald, nu Johs. Møller.

1906: Jakob Frøslee, ny stald, nu Christine Meine.

1907: Johan Meyer, ny stald, nu smedie.

1908: Jørgen Matthiesen, ny stald, nu Hans.

1910: Christian Matthiesen, ny gård, nu Hans Chr.

1911: Johan Clausen, min nabo, ny gård, nu Nis Jørgensen.

1912: Iver Johansen, ny gård, nu Peter.

1914: Peter Clausen, ny stald, som blev færdig under krigen.

Disse nye bygninger kostede omkring 30 mark pr. kvadratmeter »fiks og færdig«, så det var billigt

at bygge dengang. En ny stald kostede fra 6-9000 mark, og mange blev byggede ved daglønsarbejde, hvor materialet var købt af gårdmanden. Mange hjalp også hinanden med at køre mursten og sand til bygningen uden betaling. De unge mestre fik imidlertid det hele i akkord, en fast sum, og der var sjældent »skrædderregninger«.

Vi havde dengang fire bygmestre i Frøslev: Hans Chr. Clausen, så sønnen, nu bor Heine der; Hans Nikolaisen, som mest lavede reparationerne; Peter Rossen, som også byggede mange gårde i Krage-lund og Ellund; Christian Clausen, min nabos broder, havde ved siden af håndværket en ejendom, der nu ejes af Johs. Thomsen. De lavede også selv tømrerarbejdet og alt snedkerarbejde. Det lavedes om vinteren hjemme på værkstedet, hvor der gerne stod en svend og et par drenge. Jeg mindes som dreng, at H. Chr. Clausen mandag morgen gik med svend og dreng med en kurv på to stokke over nakken på arbejde til Haurup, Medelby, Valsbøl, og at de kom hjem hver lørdag aften til fods igen. De fik føden hos ham, som lod bygge. H. Chr. Clausen var i øvrigt den, som fik den første cykle i Frøslev med dæk af massivt gummi. Han kunne også køre på en »væltepeter« eller velocipede, som disse første cykler hed.

Skat og valg før 1914

Det var i de tider ikke så indviklet med skatteudskrivningen som nu. En mand var udtaget af landrådskontoret eller kredsagen for Flensborg landkreds fra hver kommune. Ingen vidste, hvem den pågældende var. Han blev tilkaldt af kredssekretæren, og de to satte hver ejendomsbesidder i statskat, og efter den sammenlagte statskat for hele landsbyen kunne kommunen så ligne landsbyens beboere til kommuneskat med så og så mange procent. Jeg var f. eks. i 1910 ansat til seks mark statskat, og Frøslev kommune lignede 250% deraf, ialt 15 mark. I 1911 blev jeg sat til 24 mark statskat, og byen lignede igen 250%, ialt 60 mark + 24 mark statskat. I 1912 blev jeg sat til 52 mark statskat, og da lignede byen 300%, ialt 156 mark. Da protesterede jeg hos kredssekretæren, men han svarede mig: »Kommen sie mit Ihren Büchern«; så ville de undersøge min indkomst. Det kunne jeg ikke dengang. Jeg svarede ham, at jeg arbejdede 14-16 timer hver dag og førte kun en kladde og en kassebog, og det regnskab kunne kun jeg selv finde ud af. Han holdt på at se bøgerne og ville ikke ned-

sætte mig, men det var helt uretfærdigt. Bønder med helt gældfri gårde og 20-30 hektar jord stod kun til 6-12 eller højst 24 mark. Nu beskyttede den tyske regering jo altid bønderne mod afgifter og skatter, men for mig, der var ung begynder, var det en stor skat. Man var ude efter håndværkere og købmænd dengang. Man forlangte, vi skulle have en ordentlig bogføring, og det havde også været det bedste, men det havde vi ikke råd og tid til.

Valg til kommunerådet gik efter betalt statsskat. Frøslev by havde 6 repræsentanter, der valgtes efter det preussiske treklasse-valgsystem. Vælgerne var inddelt i klasser, og da der var valg i 1912, mener jeg, at der var 8 vælgere i I. klasse, 14 vælgere i II. klasse og 23 vælgere i III. klasse, og hver klasse betalte lige meget i statsskat. Valget foregik offentligt. Når en vælgers navn blev råbt op, gik han hen til bordet, hvor valgudvalget sad, og nævnte dem, han stemte på, højt og tydeligt, så alle kunne høre det. Det var første gang, jeg var med til at stemme, da man skulle være 25 år for at have valgret. Kvinderne havde ingen valgret. I henhold til min statsskat stod jeg som nr. 7 i anden klasse sammen med bygmestrene Peter Rossen og Johan Clausen, der stod som nr. fem og seks. Før havde det nationale vel ikke været bestemmende sådan som nu i 1912. Indtil da havde kommunerådet bestået af bønder, som alle var danske, men i 1912 ville ty-

skerne have det anderledes, hvad vi dog ikke anede eller vidste. I. klasse valgte to danske bønder. Far var første vælger i II. klasse, der indtil nu var repræsenteret ved min nabo Jacob Frøslee, som var gået over til tyskerne, skønt han talte meget dårligt tysk. Far stemte højt på Karsten Matthiesen. Vi tre håndværkere talte om, hvad vi nu skulle, og jeg ville helst være gået hjem, men vi blev så enige om at stemme på Jacob. Havde de foreslået en håndværker, havde vi stemt på ham, men af de foreslåede var det os ligegyldigt, hvem der kom ind, og Jacob blev valgt med to stemmers flertal. For II. klasse begyndte min nabo Johann Clausen, og han stemte på en indvandret snedker fra Holsten, som ikke kunne tale dansk, Hermann Meusel. Da var Johan Clausen og jeg klar over, at vi havde gjort noget galt, for da Hermann Meusel skulle stemme, råbte Johann Clausen: »Stimm op di selbst, Hermann«, og det gjorde han. Meningen var, at hvis han kom i kommunerådet, skulle de alle tale tysk ved møderne, da han ellers ikke kunne forstå, hvad der foregik. Men han blev ikke valgt. Peter Møller kom ind. Jeg kunne nok se på far, at han ikke var tilfreds med mig, og jeg var kun lige kommet hjem, da jeg fik besøg af onkel Hans Tychsen, der kun sagde de ord: »De haj vi it tendt om dæ«, og så gik han igen, men værre blev det, da min nabo Johann Clausen efter at have fejret valgresultatet med

de andre tyskere kom op til mig om aftenen, tog mig om halsen og sagde: »De kom do godt fra, nabo, tak for de«. Da skammede jeg mig, og jeg sagde til ham, at det skete aldrig mere. Nu kunne de Frøslev bønder godt i forvejen have talt med os om, hvad de ville, men de var for de flestes vedkommende sig selv nok. Vi håndværkere og arbejderne var kun til for dem. De mente, at vi skulle springe, når de kaldte, særlig i høsten, da skulle alle hjælpe til, så at den blev bjerget. Jeg og mine medhjælpere var mange høstdage ude af værkstedet, og jeg kunne så en enkelt gang få et spand heste til at hente tørv med på mosen. De par tyske gårdmænd, der var i Frøslev, var mine bedste kunder. De så ikke så nøje på skillingerne som mange andre, men jeg måtte længe efter høre, at jeg havde stemt tysk.

Samme år havde vi også rigsdagsvalg, men det var dog hemmeligt. Tyskerne havde opstillet dr. Funke fra Hamburg, socialdemokraterne tilskærer Peter Michelsen fra Flensborg, som i 1920 blev borgmester i Flensborg under den internationale kommission, og danskerne havde, så vidt jeg husker, opstillet Peter Grau, Pøl. Der var 56 danske stemmer på ham i Frøslev. Der skulle være omvalg mellem Funke og Michelsen, og da stemte vi alle socialdemokratisk. Da resultatet blev bekendtgjort om aftenen, sprang Nikolaus Brammer fra Nyvang op og råbte: »Dat hef ik ni wust, dat wi so veele de-

mokraten han'«, men det er nu også eneste gang, jeg har gjort det.

Så havde vi valg igen 1919 til kommunerådet, og det var hemmeligt og forholdstalsvalg. Da blev håndværkerne og arbejderne enige om at have en fællesliste. I sidste øjeblik kom tjenestemændene og ville med på vor liste; der var kun 7. Jeg ville ikke have dem med, men et flertal stemte for det, og de kom med. Da kunne bønderne også have snakket med os om en fællesliste mod tyskerne, men det gjorde de ikke. Vor liste fik 3 mandater: murer Joh. Clausen, arbejder Jes Jensen og lærer Gadeberg, der aldrig skulle have været valgt. Det bebrejdede man os bagefter, men vi havde også kun regnet med to mandater. Min nabo Johann Clausen kom med en særliste, fordi de danske bønder ikke ville have ham med på deres liste, men han blev ikke valgt. Ved et offentligt møde sagde nu gamle P. Petersen: »Vi skal ha ærlige folk i rådet«. Der var tænkt på J. Clausen, der ikke havde været helt fin, da vi var i krigen.

Frøslev frivillige Brandværn

»Frøslev frivillige Brandværn« blev stiftet den 12. april 1886. Der blev i de år oprettet mange frivillige brandværn i Sønderjylland. De afløste de af myndighederne påbudte brandværn. De tyske myndigheder samt Landesbrandkasse i Kiel støttede oprettelsen med penge, og mottoet var: »Dem nächsten zur Wehr, sich selbst zur Ehr«. Hele tilsynet for provinsen Slesvig-Holsten sad i Kiel og blev ledet af en preussisk officer, som i min tid hed Wernich. Han var vist også kommissær for Landesbrandkasse. Brandværnene var iklædt en uniform, der bestod af blå bluse, hjælm og livrem, »stigerne« havde også reb og økse samt en fløjte. Den første kaptajn var maler Johs. Thomsen. På arbejdsbluserne var bybogstaverne påsyet med store gule bogstaver, og ledelsen fik gennemført, at de skulle være F. B.: »Frøslev Brandværn«. På tysk hed det »Frösleer Brandkorps«, i modsætning til alle andre byer, hvor brandværnet kaldtes »Feuerwehr«, således »E. F.« i Ellund, »H. F.« i Harrislev, »B. F.« i Bov. Der er blevet fortalt, at da Wernich første gang inspicerede brandværnet, var han heller ikke tilfreds

med bogstaverne, men de blev ikke ændret og er sådan endnu. Han afsatte også straks maleren, fordi han ikke kommanderede på tysk, men det hverken kunne eller ville han. Så valgte man Wilhelm Carstens. Mærkeligt nok, at det hele ikke gik i stykker på dette magtbud, men frøsleverne må vel have ment, at det var nødvendigt med et organiseret brandværn. Byens gårde og huse var stråtækte og lå nær sammen.

Ifølge brandværnets protokol begyndte værnet med 38 aktive og 19 passive medlemmer. Protokollen er ført nydeligt og forståeligt. Herredsfoged Koop fra Flensborg var tilstede ved stiftelsen, og kromanden, digteren Karsten Thomsen, var dengang kommuneforstander i Frøslev. Byen havde en lille håndkraftsprøjte på fire små hjul, der kun kunne sprøjte, ikke suge vandet ind. Vandet blev tilført med spande af læder. Hver gårdejer skulle have en spand med matrikelnummer påmalet, og i sprøjtehuset hang 8 spande af læder. Dernæst skulle hver gård have en lang stige og en brandhage med langt skaft, cirka fire meter langt, så der kunne rages i gløderne i brandtomten. Vandet blev tilført sprøjten på den måde, at der dannedes en dobbeltkæde af mænd fra dammen til sprøjten. Den ene række, hvor spanen gik fra hånd til hånd, bragte vandet til sprøjten, og i den anden række gik spanene tomme tilbage. Sådan kunne en brand godt

slukkes. I 1899 fik byen en ny sprøjte, der både kunne suge og trykke. Det var en stor forbedring, og den har værnet endnu arbejdet med til 1953, da det fik en motorsprøjte. Ifølge tysk lov var amtsforstanderne den øverste myndighed for brandværnene indtil 1920. Nu er politimesteren det i hver politikreds. Af materiale havde brandværnet en lang stige, 8 korte stiger med en stor hage, 8 »patschere«, d.v.s. cirka fire meter lange træstænger med sække, stoppet med halm, påsat den ene ende samt 3 store presenninger.

På den tid, da bygningerne var stråttækte, var redskaberne indrettet til at slukke og bjerge på følgende måde: Værnet var inddelt i et sprøjte- og et stiger-kommando, hver med sin fører. Når der var ildløs i byen, trak folkene sprøjten til dammen eller brønden og lagde straks slanger ud, som var rullet op på en tromle, der altid var ophængt på sprøjten. Til den lille sprøjte var der een hampslange, til den nye fra 1899 var der to slanger. »Stigerne« løb straks med deres redskaber til brandstedet og reddede først besætning og indbo. Derpå overhængte de naboejendommene med presenninger og hagede sig fast på deres lille stige med hver en patscher i hånden. Derefter bandt de sig fast til stigen med deres stigerreb til livremmen, så de kunne bruge begge hænder. Med patscherne slog de gnister ud og forhindrede antændelse. Når slangerne var udlagt

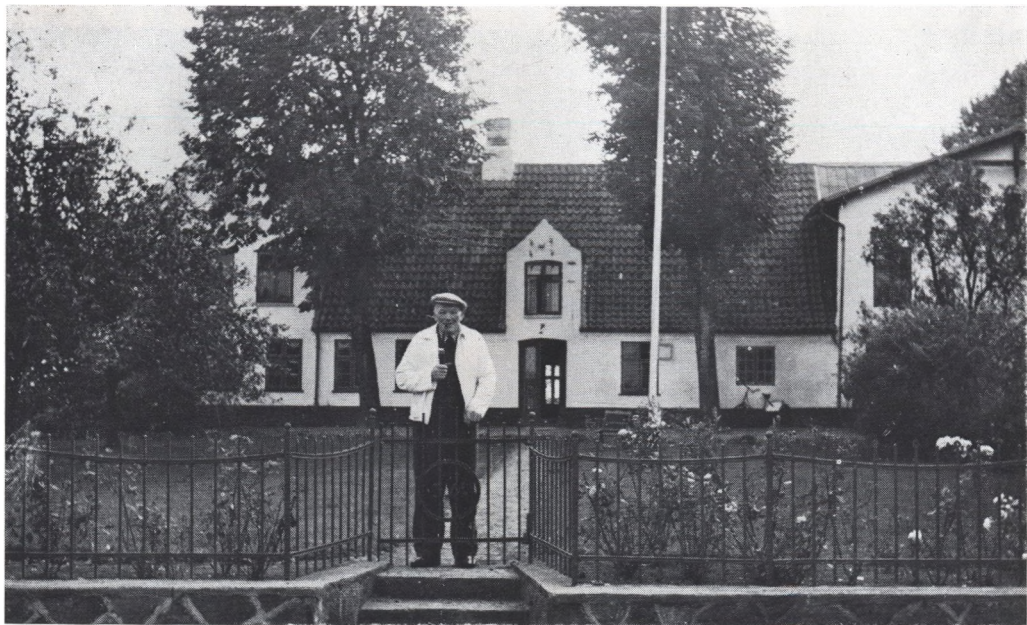
og strålerøret fastskruet af stråleføreren, blev der blæst: »vand, march«, og der svaredes det samme fra sprøjten, og så først begyndte sprøjtemandskabet og det påbudte brandværn at pumpe. Først overdængedes presenningerne og derefter brandstedet. For det meste gik den bygning, der var ild i, helt tabt. Kaptajnen var alle vegne, og ham skulle alle lystre. Når ilden så var slukket eller slangerne skulle flyttes, blæstes der: »Vand holdt!« og der svaredes igen fra sprøjten. Når der blæstes brandalarm i byen, sluttede signalet med en lang tone; når det var udenbys, sluttede det med to lange toner. På tre gårde i byen hang der sorte skilte i hestestalden, hvor der med røde bogstaver stod malet: »Brandfahrer«. De skulle ved udenbys brand møde med heste og køretøjer — to heste til sprøjten, een til stigerne med redskaber og een til sprøjtefolkene, og det gik på omgang. På den gamle sprøjte var der kun plads til kudsken; på den nye kunne der også sidde seks brandmænd. Mange landsbyer havde kun en stor balje af træ, hvor der på dækslet var påmonteret en sprøjteventil med trykstang. Den blev båret til vandstedet.

I protokollen står der, at øvelserne begyndte med »Marschbewegungen«. Da jeg i 1910 kom ind i værnet, havde de fleste været soldat, og det hele havde et militært præg. Når der af to hornister var blæst til samling ved sprøjtehuset, som dengang lå

ved dammen, nu mindelunden, blev der af føreren kommanderet: »Antreten, stillgestanden, richt euch, abzählen, mit Sektionen rechts schwängt, marsch, auf der Stelle antreten, vorwärts marsch«. Og så marcherede vi til en toft i nærheden. Der blev øvet vendinger, højre og venstre om, og der sluttedes med en regelret parademarch. »Stigerne« gjorde også øvelser, såsom greb og løb med redskaberne, og når vi marcherede hjem igen, blæste hornisten gerne en march. Jo, de frivillige brandværn fra før 1914 kunne godt have været samlet til en division, da krigen kom, og det var typisk preussisk, at det skulle til. Efter genforeningen blev det militæriske afskaffet. Ved øvelserne prøvedes redskaberne, og mandskabet inddeltes, så enhver vidste, hvad han skulle gøre i brandtilfælde. Dog skal der være en fører, som enhver skal lystre, ellers går det ikke. I protokollen tales der også om sammenholdet inden for værnet i forhold til andre byer, hvor mange frivillige brandværn blev opløst, fordi alle ville kommandere. Wilhelm Carstens og Christian Mathiesen var ofte til hest, når det brændte i nabo-byerne, og de var på brandstedet, når værnet kom, så der straks kunne sættes ind.

Politisk har vi kun et par gange haft vrøvl. Den 24. febr. brændte Chr. Jørgensens ejendom i Bov, og vi var hurtigt på pladsen og reddede den stråtækte naboejendom med vore presenninger. Nu

var alle, der mødte til en brand, forpligtet til at pumpe ved sprøjten. Der boede dengang en major von Rheinbaben på Krusågård, og han kom med hele familien kørende i en kalechevogn til branden som tilskuer. Da vi måtte pumpe længe, trængte vi til afløsning, og føreren sendte murer Christian Clausen rundt for at hente folk blandt tilskuerne. Han fik fat i majoren, som højlydt protesterede og fortalte, hvem han var, men det hjalp ikke. Christian kom med ham i kraven, og han måtte ud i dammen og pumpe. Hans kvinder skreg. Oberbrandmeister for Bov Amtsbezirk, amtsforstander Clausen kom til, og spurgte Chr. Matthiesen, om han ikke måtte blive fri, men han sagde nej. Enhver, der kom til brand, var pligtig til at pumpe og hjælpe. Det var lov, og den kunne majoren og amtsforstanderen ikke ændre; vi andre morede os. Da så ejendommen var nedbrændt, ville vi køre hjem, men da Bov dengang intet frivilligt brandværn havde, sagde amtsforstander Clausen til Chr. Matthiesen, at vi skulle blive som brandvagt. Det sagde han til ham på dansk, men Christian svarede: »Nej, vi hører ikke med til Bov Amtsbezirk«. Så sagde Clausen på tysk: »Ich gebe ihnen direkten Befehl«. Så måtte vi blive der, men Christian forlangte mad til os alle. Den fik vi på kroen, og nogle af os kom i god stemning. Vi priste alle vor fører, fordi han havde taget det standpunkt

Johan Meyer foran sit hjem i Frøslev

Sognefoged Johan Meyer

mod den tyske myndighed. Denne lille episode har Peter Møller ikke fået med i protokollen, kun, at vi måtte blive som fremmed værn, og at vi fik mad.

Den 19. febr. 1914 brændte Wackers ejendom i Fårhus. Fire af medlemmerne spillede den aften dilettant i sangforeningen i Frøslev kro, og Chr. Matthiesen gav os lov til at fortsætte, så vi ikke skulle med til Fårhus. Men nogle tyskere i værnet kunne ikke glemme Chr. Matthiesen, at han gav lov til det, og det kom til en heftig debat på den næste generalforsamling. Den endte med, at Christian ikke ville mere, men vi fik ham dog til at fortsætte. Den aften blev generalforsamlingen meget fugtig, og vi sang fædrelandssange.

Værnet har indtil 1939 kun haft fire førere, nu kaptajner: Johs. Thomsen tre år, Wilhelm Carstens fra 1889 - 1902, Christian Matthiesen 1902 - 1921 og Johan Meyer fra 1921 - 1939. Værnet har i de første 50 år haft 282 øvelser og udrykninger til 38 brande. Nu brænder det ikke så ofte mere, da der overalt er hårdt tag, og grænsen har også delt vort naturlige område. Men værnet har styrket sammenholdet i Frøslev. Protokollen viser, at vi også kunne holde fest i brandværnet, og det i de fine nye uniformer, som kommunen gav os til vort 25 års jubilæum.

Landesbrandkasse i Kiel forlangte omkring 1900, at alle stråtækte ejendomme skulle have lynafle-

dere, men det protesterede bønderne imod. Da kassen så forhøjede kontingentet betydeligt, sluttede mange sig sammen og stiftede en ny brandkasse, og da det især var vestslesvigske bønder, kom den til at hedde »Lø Herreds Brandkasse« med sæde i Visby. Den fik stor tilslutning og fik også mange medlemmer i Angel. Jeg blev tillidsmand for Frøsløv. Efter genforeningen gik den over til »Jysk Brandforsikring«. Skønt amtsforstanderen i Bov var rasende, fik vi også mange tyskere som medlemmer.

*Oplevelser som medlem af
»Foredragsforeningen for Flensborg
og Omegn«*

»Foredragsforeningen for Flensborg og Omegn« blev stiftet omkring 1912 med redaktør Ernst Christiansen fra Flensborg Avis som formand, og vi frøslever var medlemmer af den. Det første møde holdtes i kroen i Padborg, det nuværende Padborghus, som dengang var bortforpagtet til Friedrich Post. Peter Grau, Pøl, skulle tale. Salen var fyldt, og vi så, at amtsforstander Clausen fra Bov og gendarmen var i salen, thi kroen hørte til Bov kommune. Efter »I alle de riger og lande« stod Christiansen på talerstolen og bød velkommen på dansk. Medlemskortene var blevet forevist ved indgangen, hvor gendarmen stod. Ernst Christiansen var lige begyndt, da amtsforstanderen gik op til talerstolen og sagde: »Hier muss deutsch gesprochen werden«. Der var spænding i salen, men Christiansen sagde bestemt nej. Så vendte Clausen sig mod forsamlingen og råbte: »Die Versammlung ist aufgehoben; ein jeder verlässt ruhig den Saal. Friedrich Post, der havde dækket et kaffebord, bad dog, om vi ikke først måtte drikke kaffe. Det fik vi lov til, hvis vi ville forholde os rolige.

Der faldt mange kraftige ord om preusserne, og jeg tror også, at vi sang. Det blev så meddelt, at vi skulle samles i Frøslev hos Jørgen Tychsen og Hans Tychsen, og det blev et par gode møder, men vinduerne var lukkede, for gendarmen patruljerede på gaden. Stemningen var høj, og Peter Grau talte ikke blide ord om preusserne.

Fjorten dage senere var der indbudt til møde i Flensborg i »Nordischer Hof«, nu »Flensborghus«. Da salen var fyldt, så vi tre civilklædte herrer siddende i nærheden af talerstolen, og da Christiansen åbnede mødet på dansk, gik en af dem hen og forlangte, at han skulle tale tysk. Han svarede igen nej, og så opløste den pågældende herre, der var kriminalkommisær, mødet, og vi måtte forlade lokalet. Vi gik derefter hen i »Borgerforeningen«, hvor vi fortsatte med god stemning. Ja, sådan endte de to møder, og tyskerne blev ikke mere afholdt efter det. Der var vist nok kommet en ny lov for polakker, elsassere og danskere, at der skulle tales tysk i offentlige lokaler, og dermed tvang de sognene til at bygge forsamlingshuse, men hvor var det dumt af dem. Jeg tror ikke, der var flere møder før krigen 1914.

Efter krigen indbød foreningen i sommeren 1919 til en udflugt med damper til Sønderborg. Vi var en del fra Frøslev, der en søndag morgen rejste med tog til Flensborg og gik hen til dampskibs-

broen, hvor damperen lå. Jeg tror, at det var »Hertha«. Der samledes efterhånden mange, som ville med, og damperen blev fyldt. Vi havde et orkester ombord, og det var et dejligt vejr. Der var en del ældre nede ved havnen, som ikke ville med. En fru Nielsen sagde til os, at vi skulle være forsigtige, for tyskerne regerede jo endnu, og det lovede vi, men kunne bare ikke holde det. Med musik og godt humør sejlede vi fra Flensborg og anløb Kollund, hvor flere kom til fra Bov og Holbøl, blandt andre en snedker Iver Matthiesen fra Fårhus, der stod og vinkede med et lille dannebrogssflag, som han dog måtte gemme. Med sang og musik sejlede vi på den kønne Flensborg fjord mod Sønderborg, hvor »Sønderborg Ungdomsforening« med Andreas Grau i spidsen skulle modtage os. Sammen med dem skulle vi med musik marchere til Dybbøl skanser, men det blev helt anderledes.

Da vi lagde til ved kajen, så vi langs Havnegade over den gamle bro og langt op på Sundevedsiden en lang række af børn, marinesoldater og voksne med mange tyske flag og flere orkestre, og på kajen stod Andreas Grau alene og meddelte os, at vor march skulle forstyrres og bad os om at være rolige og korrekte. Da vi så alle var kommet fra borde, satte det tyske tog sig i bevægelse og spillede: »Schleswig-Holstein, meerumschlungen«. Vi

stod helt rolige og lod dem passere. Dog var en del af vore bange, da de mente, at de ville trænge os ud i sundet. Da de sidste tyskere var kommet over broen, besluttede vi at marchere, og vort musikkorps satte i med Als-sangens melodi: »Vift stolt på Kodans bølge«. Vi gik roligt forbi det tyske orkester, der uafbrudt spillede »Schleswig-Holstein«, og nåede ved 12-tiden Dybbøl.

Der skulle der være offentligt møde kl. 14, og der var samlet mange i skanserne fra Sundevad og Sønderborg, men samtidig opdagede vi flokke på 10 - 15 marinesoldater og unge tyskere, der var spredt ud over skanserne. Da vi begyndte mødet med en sang, og Andreas Grau begyndte at tale, brølede disse tyskere hele tiden: »Schleswig-Holstein« og forstyrrede med tilråb. Vi begyndte også at synge, og der var en hel sangerkrig deroppe. Vi besluttede så at marchere til »Sønderborghus« og holde et indendørs møde. Musikken spillede marcher ind mod Sønderborg, men da tyskerne stadig forstyrrede, begyndte vi at synge med, og da vi var kommet over broen sang vi: »Dengang jeg drog afsted«, og fra mange vinduer kom der små dannebrogsglag frem. Sådan nåede vi »Sønderborghus«, hvor der hurtigt blev dækket et kaffebord.

Vi talte højlydt om det, der var sket, og pludselig så vi to marineofficerer i salen. De fortalte os, at vi med vor sang havde fornærmet tyskerne, at hele

byen var i oprør, og at de ikke mere kunne beskytte os. Ved forhandling med ledelsen lovede de dog at sende bevæbnede patruljer ud, hvis vi ville blive i »Sønderborghus« og sejle en time før end bestemt. Vi skulle så gå enkeltvis eller parvis til skibet. Det gjorde vi, men mange var bange. Vi kom dog alle uden overlast til skibet og sejlede kl. 6 fra Sønderborg. Da vi havde forladt kajen, kom mange unge løbende og truede ad os og sang »Schleswig-Holstein«, men ombord stemte orkesteret i med: »Der er et yndigt land«. Vi sang alle med, mens vi sejlede forbi slottet, og det har sikkert lydt godt ind over Sønderborg by. Da vi nåede Flensborg, var vi alle glade, fordi vi slap så godt fra turen, men det hele var en stor oplevelse og en dejlig dag. Det var ikke vor mening at drille tyskerne. Vi ville kun have en sammenkomst med landsmænd i Sønderborg, men tyskerne der ville det anderledes, og vi talte længe efter om den udflugt. Det var sidste gang, at de kunne fordrive os fra Dybbøl.

Krigen 1914 - 1918

Jeg havde købt min fars smedeforretning i 1910 og var blevet gift i 1911 og havde, da første verdenskrig udbrød, 2 børn, Doris født i 1912 og Johan født i maj 1914. Vi havde meget arbejde den sommer. Jeg havde en svend og en lærling, og det var meget varmt. Der blev talt mand og mand imellem, at der var noget i gære, men vi troede det ikke. Jeg var den 29. juli nede og reparere en aflægger hos svigerfar i Simondys — de mejede rug— da der kl. 17 pludselig kom en rytter ridende fra Ellund. Det var Carsten Møller, som svang en plakat og råbte »Mobil«. Hans svigerfar Peter Sass var kommuneforstander i Ellund, og der var fra postkontoret sendt ham en pakke, som indeholdt mobiliseringsordrerne, der dog først måtte åbnes den 30. juli. Det havde han overset, og derfor mobiliserede Ellund en dag for tidlig. Jeg cyklede straks hjem, men hjemme var alt roligt, og så kunne det jo ikke passe.

Men næste dag kom postmesteren fra Padborg, Nikolaus Ludwigsen, cyklende gennem byen og råbte »Mobil«. Han havde ordren med til kommu-

neforstanderen, og der blev klæbet plakater op på smedien, sprøjtehuset og alle husgavle, der vendte mod gaden. Med forbavelse læste vi, at alle gamle landstormsfolk op til 45 år skulle møde straks, og der faldt mange tårer i de hjem, hvor faderen skulle i krig.

Ifølge min mødebefaling skulle jeg møde i Flensborg den 2. august kl. 16 på kasernepladsen i Junkerhohlweg sammen med Hans Fischer. Jeg var meget ked af at skulle bort, men var slet ikke urolig og trøstede altid Inge med, at når soldaterne skulle skyde på hverandre, sagde de i vor oplyste tid nej. Jeg havde dengang og under selve krigen aldrig troet, at der kunne ske mig noget. Gudske-lov! thi der var nok, der havde en forudelse om, at de aldrig kom hjem mere, og for dem var afskeden meget sværere. Min svoger Lorens fra Simondys sagde til mig, aftenen før han skulle møde den 1. august: »Jeg kommer ikke hjem mere«, og det slog til. Han faldt den 7. jan. 1915 ved Modlin i Polen. Lorens blev tildelt Regiment nr. 86 i Flensborg, som forlod Flensborg den 7. august. Han gik hver aften i nærheden af Simondys, men gik ikke ind til sine forældre og søskende; den første afsked havde været hård nok. Den skulle ikke gentages. Min afsked med mine kære var naturligvis også meget svær. Vi gik ind i det uvisse og vidste alligevel ikke, hvordan det kunne gå. Jeg husker

endnu den sidste morgen. Vi lå og bad sammen til Vorherre, at vi dog måtte ses igen. Inge var helt utrøstelig og græd hele tiden. Jeg havde jo en del at ordne den formiddag, og tankerne gjaldt ikke så meget afrejsen, men de kredsede hele tiden om, hvordan det ville gå dem derhjemme uden mig. Vi vidste jo ikke, hvad krig var, og vidste heller ikke, hvor den ville foregå og hvor længe den ville vare. Da jeg kl. 3 skulle cykle til Flensborg, bad vi endnu en gang til Gud, og efter mange omfavnelser og kys måtte jeg rive mig løs og kørte med rindende tårer ud af mit kære Frøslev. Sådan rejste vel nok millioner af mænd bort fra hjemmet og deres kære. Jeg skulle tage Hans med fra Hareslev, og der oplevede jeg det samme igen.

Johan Meyer var nu som de fleste våbenføre sønderjyder hvirvlet ind i verdenskrigens store, uhyggelige malstrøm. Fra Flensborg førtes han til Rendsborg, hvor de en kort tid fik kvarter i Oster Rönfeld. Snart gik transporten videre til Aachen ved grænsen til Belgien, hvorfra Johan Meyer deltog som artillerist i fremrykningen gennem dette land og ind i Frankrig, indtil de blev standset i det store slag ved Marne-floden i september 1914. Johan Meyer, der alle dage var en god sanger, oplevede her engang følgende:

Vi stod en nat og sang dæmpet: »Steh' ich in finstrer Mitternacht«, da en batallion af infanteriregiment nr. 86 kom marcherende på vej til fronten. Majoren kommanderede sine folk »Helm ab«,

og lyttede til sangen, sagde så tak og marcherede videre. Batl. stormede kort efter en by og led hårde tab. Blandt de faldne var også Inges fætter, Asmus Hinrichsen fra Berghof. Hans og jeg har senere besøgt hans grav. Dette øjeblik og denne sang glemmer jeg aldrig. Jeg tror aldrig, jeg har sunget så kønt som denne nat. Da var det, ligesom almagten var over os, og Gud var nær.

I foråret 1915 blev Johan Meyer overflyttet til den russiske front, hvor han deltog i fremrykningen gennem Polen indtil Bialystok, men allerede om efteråret 1915 blev han sendt tilbage til den franske front, og her fik han straks tilstået den første orlov:

Sammen med flere kammerater rejste jeg på orlov gennem Belgien over Köln til Hamburg, hvorfra jeg telefonerede hjem og var hjemme den 11. oktober om eftermiddagen, dagen efter mors fødselsdag. Mor var på banegården i Padborg og havde lille Johan med. Da jeg omfavnede mor, sparkede han mig og græd. Hende måtte jeg ikke komme til. Han var nu 1½ år og var stor og stærk. Doris var jo blevet opereret om sommeren for en hofteskade, som jeg havde fået brev om, da vi holdt på markedspladsen i Grodno, og hun sad nu hjemme i gibs. Ja, gensynsglæden var stor for alle. Mest grebet var svigermor, da jeg kom til Simondys. Hun tænkte på sin faldne søn, som aldrig kom mere.

Jeg kunne være ti dage hjemme, og jeg havde travlt i værkstedet. Mor havde haft to svende i den tid. Adolf Johannsen fra Flensborg, som blev indkaldt i marts 1915 og faldt i august i Karpaterne, og Hans Andresen fra Vesterbæk, som blev indkaldt i september 1915 og faldt i Frankrig 1916.

Vor mor havde ellers bryderier nok derhjemme med svendene og regnskaberne. Der stod mange penge ude, da jeg rejste, vel en 15.000 mark, og grossererne ville jo se penge. Der, hvor manden var i krig, ville konen ikke betale, før mændene kom hjem. Det var jo krig. Jeg har derfor skrevet til mange kunder fra felten, og det hjalp sommetider. Det er stor omvæltning, når alle forsørgere bliver bortkaldt fra hus, bedrift og hjem, og mange kvinder måtte arbejde hårdt for at holde det hele i gang, men det kan lade sig gøre, når man skal, og alle troede jo også, at vi atter var hjemme til jul. Godt, at vi ikke vidste, at det blev til 4½ lange år.

Vi besluttede nu at lukke værkstedet. Der blev ikke mere tjent noget ved det, selv om pengene var gået godt ind, så grosserergælden kunne blive betalt. Det havde min svoger Peter Michaelsen, som dengang boede i Flensborg, hjulpet min hustru med, og vi havde jo en ko, et par svin og mange høns, så familien savnede ikke føden. Endvidere fik mor 24 mark om måneden i understøttelse fra kommunen.

Efter denne orlov lå Johan Meyer atter ved den franske front, især i Lothringen foran den stærkt omstridte fæstning Verdun. Under en indladning, der fandt sted i mørke, faldt Johan Meyer og pådrog sig svære kvæstelser af brystkassen. Han blev herefter indlagt på lazarettet i Arlon i det sydøstligste Belgien og derefter hjemsendt den 6. juli 1918.

Ja, så var jeg hjemme igen efter fire års krig. Meget var forandret herhjemme. Der var velstand og arbejdslyst, da jeg rejste, og der var fattigdom og nød de fleste steder undtagen hos »patrioterne«, der havde dyrket kålroer og slagtet kreaturer i smug. Mange af dem tjente penge på det, men de tabte dem igen. Det, jeg har oplevet under krigen, har millioner af unge mennesker fra hele verden prøvet, ja, for mange har det været endnu værre. Den nød og angst, som enhver føler derude, når det gælder livet, kan ikke fortælles og heller ikke vises på film, og derfor vil jeg aldrig mere se krigsfilm. Jeg har engang set: »Intet nyt fra vestfronten« og oplevede der, at folk sad og morede sig. Jeg gik hjem, inden det var forbi. Det var så sandelig ikke noget at le af. Seks år af min bedste ungdom måtte jeg gå i den preussiske soldatertrøje.

Da jeg kom hjem, var alt mit værktøj i smedien borte. Ambolten måtte jeg hente hos Peter Clausen, taget var utæt, så det regnede ned, blæsebælgen var rådnet op, så jeg måtte begynde forfra, men det gik.

I krosalen i Frøslev sov de russiske krigsfanger,

som om dagen arbejdede hos bønderne. De havde en vagtmand, som hed Salzmänn. Han var lothringer, en lille forhutlet mand, som havde studeret i Paris, men var blevet for klog. Han spurgte krokonen, fru Thomsen, hvad jeg var for en, om man kunne tale frit med mig om preusserne, og da hun bekræftede det, kom han ofte om i smedien. En dag sagde han meget træffende: »Dem Preuss kann man alles nehmen, bloss seine grosse Schnauze nicht. Sitzt er in der Hölle, er ruft verflucht noch Hurra«.

Jeg arbejdede hårdt den sommer for at tjene noget og få mit værksted i orden. Mor havde måttet låne 1000 mark for at leve, og dem fik jeg betalt. Jeg har oplevet, at naboskabet og hjælpsomheden går bort fra mennesket, når de for let tjener penge. Til faders begravelse den 15. 11. 1917 havde mor ingen mad til den tilrejste familie og var meget ked af det. Jeg gik så hen til en nabo og spurgte ham, om han ville sælge en skinke. Den er dyr, svarede han, 15 mark pd., men jeg købte den alligevel og betalte 175 mark for den, og dem tog han med glæde. Vi havde ellers et godt nabo-skab sammen, men jeg har aldrig kunnet glemme, at han skulle udnytte os sådan. En anden nabokone kom altid over og fortalte mor, når de havde tjent mange penge på deres smugslagtinger, og underrettede hende om de nye møbler og smykker, hun

havde købt. Mors breve var altid bedrøvede, når hun havde været på besøg. Hendes mand var »Bursche« hos Hauptmann Molzen i Holsten, og han var for det meste på orlov, da Molzens familie fik føden fra gården. Da krigen var ovre, var vi en aften indbudt til kaffe, og der så jeg et album, som hang mellem kejseren og Hindenburg, og med guldskrift stod der på omslaget: »Zur Erinnerung an unsere Kriegsfahrt im östlichen Holstein«. Jeg sagde så til ham, at det kunne han ikke være bekendt over for frontsoldater, og han tog det straks ned. Alle de penge, de tjente på andres nød, gik hurtigt igen, så de blev fattige i løbet af ganske få år. Der er alligevel retfærdighed til.

Så kom den 10. november 1918. Jeg havde hørt af Salzmänn, at marinen havde lavet revolution i Kiel. Jeg gik da over i kroen, hvor byens eneste telefon var, og ringede til Gustav Groos i Viktoriagade, om der var noget i gære i Flensborg. Han fortalte, at marinen lige marcherede forbi med rød fane, men så råbte der en fra centralen »Schluss«. Jeg havde hørt nok, og der blev glæde overalt, hvor jeg fortalte det, dog ikke hos patrioterne; for dem kunne myrderierne godt fortsætte.

Den nationale stilling i Frøslev omkring 1920

Der var stor uenighed om grænsedragningen blandt Vælgerforeningens tillidsmænd og bestyrelsen og det også mand og mand imellem. Vi hernede ville have Flensborg med i I. zone, men om dette er der skrevet af andre, der har mere kendskab hertil end jeg. Dog mindes jeg, at onkel Hans Tychsen, der var medlem af Tilsynsrådet, kom ind i smedjen efter det sidste afsluttende møde, satte sig på filebænken og sagde grædende: »Vi kom jo da med«. Frøslev by var blevet afskåret fra Hanved sogn, der ellers hørte til II. zone, og indlagt i I. zone, fordi Frøslev i hele udlændighedstiden havde haft dansk flertal ved alle valg.

Vel var vi danske alle glade, men der går nu meget i stykker, når man skiller en by fra et sogne-tilhørsforhold som har bestået i tusind år, skiller den fra kirke, familie og venner og fra mange økonomiske og sociale forhold. En grænse skiller altid, og vi savnede Flensborg, som var vor handelsby.

Rent sprogligt var der omkring 1920 i Frøslev 45 familier med 130 børn, som havde tysk hjemme-

sprog, og 36 familier med 91 børn talte dansk. Jeg skal nævne de hjem, hvor forældrene i almindelighed talte dansk indbyrdes, men tysk med børnene, og hvor disse kun talte tysk med hverandre. Navnene og børneantallet er kontrolleret af bosiddende folk fra 1920. Det var:

Arbejder Hinrich Petersen, Vestergade	5 børn
Gårdejer Hinrich Hub, Vestergade	4 "
Murer Hans Petersen, Vestergade	4 "
Gårdejer Jørgen Jørgensen, Vestergade	5 "
Gårdejer Peter Petersen, Vestergade	2 "
Husmand Heinrich Petersen, Vestergade	2 "
Kommuneforstander Peter Petersen, Vestergade	2 "
Gårdejer Claus Clausen, Vestergade	3 "
Murer Peter Rossen, Vestergade	6 "
Bager Peter Lorenzen, Vestergade	2 "
Gårdejer Fritz Meine, Østergade	7 "
Mælkekusk Carl Hansen, Østergade	3 "
Jernbanearbejder H. Beyer, Østergade	
(indvandret)	4 "
Teglværksarbejder W. Schnuchel, Nørregade	
(indvandret)	4 "
Teglværksarbejder Fritz Budde, Nørregade	
(indvandret)	7 "
Gårdejer Nikolaus Brammer, Nyvang	3 "
Murer Christian Clausen, Nyvang	3 "
Mælkekusk Andreas Andresen,	4 "
Lærer J. H. Gadeberg,	3 "
Gårdejer Joh. Clausen, Smedegade	3 "
<i>Desuden var følgende tysksindede:</i>	
Frøken Anna Christiansen,	0 "
Gårdejer Johann Clausen, Skomagergade	0 "
Gårdejer Peter Clausen, Østergade	0 "

Rentier Chr. Clausen (overløber i krigen 1864)	0	”
Gårdejer Jacob Frøslee, Vestergade	0	”
Karetmager Rudolf Roden, Østergade	0	”

Frøslev Søndermark:

Gårdejer Hans Hansen,	5	”
-----------------------	---	---

Kådnermark:

Gårdejer Johan Frøslee,	3	”
Gårdejer Strassenburg (indvandret)	4	”
Husmand August Nikolai (indvandret)	3	”
Arbejder Christian Petersen	6	”

Padborg:

Møller Nikolaus Schmidt	3	”
Gårdejer Heinrich Sievers	5	”
Kromand fru Henningsen	3	”
Mælkemand Simmerling	6	”
Gartner Ewald Schäl	0	”
Postbud Johs. Lyhme	0	”
Planteskoleejer Ingvertsen	3	”
Mekaniker Mommsen	2	”
Kromand Nikolaus Ludwigsen	3	”
Fabriksleder Thomas	3	”
Stationsforstander Klementsens	3	”
Stationsforstander Schwarz	2	”

130 børn

De fleste børn kunne tale dansk, når de var sammen med børn fra dansktalende hjem, men indbyrdes talte de tysk, mest plattysk. På gaden og på skolepladsen taltes der mest tysk af ungdommen og børnene. Ja, i enkelte hjem taltes der tysk til en af forældrene og dansk til den anden.

Flere forældre talte dansk indbyrdes. Det var på høje tid, at genforeningen kom, hvis vi ikke skulle have delt Sydslesvigs kår.

Jeg kan ikke rigtig forklare, hvordan og hvorfor det plattyske så hurtigt fik udbredelse her i Frøslev. En del bosiddende forældre fra danske hjem troede ikke mere på en genforening med moderlandet og mente derfor, at børnene bedre kunne følge med i skolen, når de lærte tysk hjemme. Noget gjorde også vor forbindelse med Flensborg, hvor ungdommen og børnene omkring 1900 kun talte plattysk. Hyrdedrengene førte også noget andet sprog med til byen, men sprogskiftet foregik hurtigt. Når vi børn fra før 1900 legede eller talte sammen, foregik det altid på dansk, så når børn fra tysktalende hjem legede med, måtte de tale dansk. Omkring 1914 var det næsten omvendt. Når dansktalende børn legede, og der kom en fra et tysktalende hjem til, talte de alle plattysk. Mine børn har fået både skænd og klø for det, men det lod sig ikke ændre. Det var særligt galt, når moderen var fra et tysktalende hjem.

I min svigerfader Lorenz Meyers hjem i Simondys taltes der kun dansk. Han blev i 1887 gift med Christine Andresen fra Havdrup, hvis fader og moder talte dansk sammen, men tysk med deres børn. I mine svigerforældres hjem blev der talt tysk til de fire ældste børn, og disse talte tysk

sammen. I 1890 ville de så gerne have skøde på ejendommen i Simondys, som de indtil da havde forvaltet, men det ville svigerfars fader ikke give dem, så længe de talte tysk med børnene. De lovede så at tale dansk med dem og holdt det. De fik ialt ti piger og to drenge, men svigermoder har senere fortalt mig, at det faldt hende meget svært at tale dansk med de fire første børn. Hvordan var det gået, når hele den store familie havde talt tysk sammen? Så var dette danske hjem gået tabt i national henseende, eller havde i hvert fald været tysktalende som mange andre hjem i Sydslesvig. Hatten af for gamle oldefar.

Det er forbavsende som modersmålet binder. Når svigermoders søskende var samlet til gilde eller besøg i Simondys talte de alle dansk med svigerfar og børnene, men skulle de fortælle hinanden noget indbyrdes, gik de straks over i plattysk, og det så længe de levede. Jo, moderen har den største indflydelse på sproget i et hjem, men det har hun da gudskelov også haft i de mange hjem, som blev danskheden tro.

Svigerfars ejendom hørte til Ellund kommune og hørte med til II. zone, men hele jordarealet støder op til Frøslev kommune. Da afstemningen i anden zone var overstået, og denne blev ved Tyskland, søgte han den Internationale Kommission om at komme med til Danmark, og det lyk-

kedes til hele familiens glæde. Da så sønnen Andreas blev gift med en pige fra Angel, blev hjemmesproget igen tysk.

Men nu til det danske hjemmesprog. Det havde følgende familier:

Murer Hans Nikolaisen, Vestergade	5 børn
Gårdejer Peter C. Petersen, Vestergade	4 "
Skomager Andreas Martensen, Vestergade	1 "
Gårdejer Carsten Gregersen, Vestergade	5 "
Gårdejer Jørgen Mathiesen, Vestergade	0 "
Gårdejer Karsten Matthiesen, Vestergade	6 "
Gårdejer Jørgen Tychsen, Vestergade	2 "
Smed Johan Meyer, Vestergade	2 "
Kroejer Karsten Thomsens enke Vestergade	0 "
Murer Joh. Chr. Clausen, Vestergade	3 "
Arbejder Jens Otzen, Østergade	0 "
Mejerist Jesper Bossen, Østergade	3 "
Arbejder Jes Jensen, Østergade	4 "
Gårdejer Peter Carstens enke, Østergade	1 "
Aftægtsmand Hans Chr. Clausen, Østergade	0 "
Købmand Peter Møller, Nørregade	3 "
Rentier Peter Bode, Nørregade	2 "
Gårdejer Jes Matthiesen, Nørregade	2 "
Gårdejer Christian Matthiesen, Nørregade	3 "
Enke Anna Iversen, Nørregade	2 "
Murer Hans Hansen, Nørregade	3 "
Maler Friedrich Thomsen, Nørregade	4 "
Gårdejer Jørgen Post, Nørregade	1 "
Skrædder Johan Petersen, Nørregade	3 "
Gårdejer Fritz Jessen, Kådnermark	1 "
Gårdejer Hans Fr. Thomsen, Kådnermark	3 "
Arbejder Johan Jessen, Kådnermark	0 "
Gårdejer Mathias Gregersen, Padborg	5 "
Gårdejer Hans Matthiesen, Søndermark	2 "

Gårdejer Peter Johansen, Søndermark	0	”
Gårdejer Iver Johansen, Søndermark	3	”
Gårdejer Peter Otzen, Søndermark	3	”
Gårdejer Nis Jensen, Søndermark	5	”
Gårdejer Christian Christensen, Christiansminde	4	”
Arbejder Sønke Jørgensen, Christiansminde	0	”
Gårdejer Jakob Jørgensen, Pluskær	6	”

ialt 91 børn

Alle danske familier og deres børn kunne imidlertid tale plattysk. Omgangssproget mellem de voksne var for det meste dansk, også selskabeligt og ved møder, men begge sprog taltes i flæng, til den ene talte man dansk, til den anden tysk i samme stue og om samme emne. Ja, sådan var stillingen 1920, og dette holdt sig endnu helt op i 1930'erne.

Jeg mindes et ungdomsmøde i gymnastiksalen i 1928, hvor vi havde forstander Frede Terkelsen fra Danebod som taler. Tre unge piger sad og talte tysk sammen under foredraget; Terkelsen opdagede det, standsede og bad dem om enten at overtage foredraget eller at gå ud. De blev skamfulde siddende, og jeg påtalte deres adfærd ved mødets slutning og sagde, at nu skulle deres tysktalen i en dansk ungdomsforening holde op. Bagefter kom gamle Carsten Gregersen hen til mig og sagde, at det måtte jeg ikke forbyde dem endnu, det var for tidligt, og det var det også. De tre er gode

danske kvinder og mødre i dag, og sådan er det gået mange hjem.

*

Vi fik et par dygtige lærere efter genforeningen, der ikke forbød børnene deres modersmål på skolepladsen, og hvor vi i timeplanen havde lige så mange tysk- som dansktimer i skrivning og sprog. Alle børn fulgte godt med. Den første skolekommission bestod af 2 danske, 2 tyske og 1 socialdemokrat. Den blev sammensat ved forhandling. Der var en 2-klaset skole, der, hvor købmand Jacobsen nu har forretning, og det er lærer Jens Liengårds og lærer Hachs store fortjeneste, at de på rolig måde og i en frisindet ånd ledede børnene over fra tysk til dansk skole, skønt der var en del utilfredse forældre. Ifølge tysk lov havde forældrene intet at gøre med indsættelse af lærerne. Det bestemte myndighederne. Nu var der en folkevalgt skolekommission, som foreslog lærerne. Der skulle indstilles tre, og nr. 1 blev gerne valgt. Nu havde forældrene selv et ansvar, men det forstod langt fra alle.

I 1923 var der vrøvl med Jes Jensen og murer Hans Petersen, der tilbød at køre lærerne gratis tilbage over Kongeåen. Ved næste skolekommissionsvalg foreslog jeg de to som medlemmer, og de blev valgt. Jens Liengård kom samme aften til mig og sagde bedrøvet, at det kunne vi ikke

være bekendt at byde ham. Jeg forklarede ham, at han aldrig ville få bedre medarbejdere i skolen end de to, og det har han også senere vedgået. Nu blev de medarbejdere, og der var intet at kritisere.

Og så kom afstemningen og genforeningen

Efter at afstemningen var bestemt, begyndte forberedelserne til afstemningen. Først blev der nedsat en »International Kommission«, der fik et stort fransk krigsskib »Marseillaise« opankret på Flensborg fjord, og en batallion franske alpejægere kom til landsdelen. Samtidig oprettedes et politikorps af hjemlige folk. Alle tyske amtsforstandere og andre myndigheder blev erstattet af hjemmehørende mænd. Tyskerne havde ikke mere noget at sige. Dette skete alt i 1919, og i januar 1920 fik vi så at vide, at afstemningen i I. zone skulle foregå den 10. februar 1920.

I fredstraktaten blev det bestemt, at enhver, der efter 1864 var født i zonen skulle have stemmeret, også når de var udvandret eller forflyttet, en mærkelig ordning, for tyskerne havde jo i de forløbne 56 år haft mange tjenestemænd i landsdelen, og alle de børn, der var født her, havde stemmeret. For den nordlige del betød det, at der kom mange fra Danmark, men for købstæderne og os hernede det omvendte, at der kom mange fra Tyskland. Efter min og mange andres mening havde det

været det rigtigste at lade dem bestemme tilhørsforholdet, som var bosiddende her, i stedet for at mange her tilfældigt fødte tyske tjenestemandsbørn skulle bestemme vor skæbne. Det var et stort arbejde at finde alle disse menneskers bopæl og at få dem opført på valglisten. De skulle melde sig skriftligt, og deres forhold blev så undersøgt. De fik tilsendt en meddelelse fra den kommune, hvor de var født, og der blev agiteret fra begge sider. Tyskerne kom hertil i lange ekstratog og pr. skib og alle fik udleveret en 5 pd. smørpakke og meget andet godt.

Her i Frøslev kom der, såvidt jeg husker, 56 fra Tyskland og 11 fra Danmark. Fra Tyskland stemte kun 2 dansk. En fætter til mig, Carsten Hub fra Hamburg, sagde: » Æ vil hjælp å stem je hjem te Danmark«. En anden fætter, Christian Otzen, der var banearbejder i Lübeck, kunne den dag ikke tale dansk mere og bearbejdede sine gamle forældre på tysk, at de skulle stemme for Tyskland. Jeg kom tilfældigt om i deres lejlighed sammen med 2 kusiner, født Sickmeier, der også stemte tysk, og hørte hans foredrag, og tante bad mig om at smide ham ud. Da jeg ville gribe ham, løb han hurtigt ud af døren og råbte: »Ihr seid ver-rückt«, og vi så ham ikke før 10 år senere, men da kunne han sit modersmål igen.

Vi havde besluttet ikke at hejse Dannebrog i

Frøslev den dag af hensyn til vore venner og slægtninge i Hanved sogn. Vi vidste, at der var mange, der sørgede, fordi de ikke var med, og de skulle så ikke stå hjemme og se Dannebrog vaje over Frøslev. Vi havde flagstangen liggende ved husene, de fleste var ikke afbarkede, og få havde også fodpælen. Om eftermiddagen den 9. kom redaktør Ernst Christiansen fra Flensborg Avis til Frøslev. Han havde hørt, at vi ikke ville hejse flaget, og han sagde bevæget, at det skulle vi. Nu måtte vi ikke tage hensyn til dem i denne omgang. Om aftenen holdt vi så et møde, og der blev vi inddelt i 5 seksmands hold, og næste morgen gik vi så igang med afbarkning og rejsning, og kl. 12 gik samtlige flag til tops i øsende regnvejr og storm, ialt 34. Det var et herligt syn.

Jeg traf min nabo, Johann Clausen, om morgenen kl. 5 på gaden, da jeg kom med en flagstangsfod, som jeg havde fået af onkel H. Tychsen, og han spurgte mig, om vi ville flage, hvad jeg bekræftede. Han mente, vi kom til at tage dem ned igen, da Frøslev ikke fik dansk flertal, men så ville tyskerne også have deres flag op. Det slesvig-holstenske var blåt, hvidt og rødt, men det gik ikke så godt for nogle af dem. Hos vor nabo rev det blå sig løs og viklede sig om knappen, så han flagede rigtigt. Hos Meusel, der flagede schwarz-weiss-rot viklede hele flaget sig om

knappen, så man kun kunne se det sorte sørgeflor, og Peter Clausens flag blev revet helt i stykker. Men det sled også i mange af vore nye dannebrogflag.

Om aftenen samlede danskerne sig i Frøslev kro, hvor der var dækket et festligt kaffebord. Alt var rødt og hvidt. På enkelte lagkager var der i det hvide flødeskum malet med rød gelésaft: »Vi vil hjem«, og der var stille glæde. Der blev holdt en del taler, og vi sang mange fædrelandssange af den blå. Altimens indløb resultaterne fra I. zone. Den franske professor Paul Verrier var hos os den aften, og det var højtideligt. Mange sad jo og tænkte på dem, som blev derude i den store krig, andre på dem, som havde virket for danskheden i udlændighedstiden, og som ikke var mere. Der blev ofte spurgt den aften, hvad tror du, han eller hun ville have sagt, hvis de havde levet. Ja der var glæde. Carsten Gregersen sagde i sin tale, at i dag var der festdag, men i morgen begynder en arbejdsdag, og det passede.

Tyskerne samledes med deres mange gæster på »Hotel Pattburg«, nu »Padborghus«, og der blev drukket gravøl den nat, men som altid var de jo »treu zur Fahne«. En af dem kom med hustru ind i Frøslev kro, og da han havde set sig om, sagde han højt til konen: »Vi er da kommen de fåkert stej hen, moe«, og så forsvandt de under latter fra

dem, der hørte det. Det var en skovarbejder fra Frøslev mark. Han bor nu i Kollund og er nu »æ ret stej«.

*

Så begyndte forberedelserne til afstemningen i II. zone, Mellem-Slesvig med Flensborg by den 14. marts 1920. Der blev agiteret meget fra begge sider. Der holdtes møder i hver eneste landsby, og det gik ofte hårdt til. I Ellund opstod der slagsmål, da vi var der til møde, og vore talere kunne ikke få noget sagt. Vi sang et par sange, men så begyndte tyskerne at smide os ud. De slog med stole og knytnæver, men fik svar på tiltale. De var imidlertid for mange, dog vovede ingen at angribe Kloppenborg-Skrumsager. Han stod roligt smilende, og det lykkedes ham at få Andreas Thielsen fra Holdbi, der blødte af et slag i hovedet, bragt udenfor. Det mærkelige var, at de fleste ellunder havde dansk hjemmesprog, men sligt kunne også kun ske i Ellund.

Vi frøslever var en aften til møde i Flensborg i »Sanssouci«, hvor Hans Peter Hanssen talte, og til slut sagde de kendte ord om Flensborg: »I tusind år var du Danmarks by, du barn af Danmark, bliv dansk påny«, men vi havde på fornemmelsen, at han ikke rigtig troede på det efter de møder og afstemninger, der var holdt i Vælgerforeningens tilsynsråd.

Først i marts besluttede danskerne at holde et massemøde med march gennem byen en søndag eftermiddag. Vi samledes oppe i skolen oven for Mariegade, og jeg ser endnu L. P. Christensen og Jens Jensen stå på pillerne ved lågen og dirigere de mange i 6 mands rækker, der var flankeret af tillidsmænd med hvide armbind og enkelte franske alpejægere. Toget gik langs Duborggade gennem Nørregade, Storegade og Holmen til Søndertorv. Langs fortovet stod mange unge tyskere og råbte »Speckdänen«, og mange gange sprang de ind i toget og ville røve de små dannebrogssflag, som blev båret i toget, men de fik svar på tiltale og blev taget i forvaring af alpejægerne. Oppe ved skolen, hvor vi samledes, stod en flok studenter og sang hele tiden: »Wir wollen keine Dänen sein, wir wollen Deutsche bleiben«. På Søndertorv og i de tilstødende gader stod folk tæt sammen. Redaktør Ernst Christiansen talte fra Folkebankens vinduer og sagde blandt andet: »I dag til fest, i morgen til kamp, og om 14 dage er Flensborg vor«. Vi sang: »Der er et yndigt land« og så spredtes de mange, roligt og stille. Alle var glade for den store oplevelse.

Men morgendagen blev en stor skuffelse. Mange forretningsfolk havde søgt oplysninger i Danmark om, hvordan deres forretning kunne trives under danske forhold, og de fik det indtryk, at det var

vanskeligere at få varerne og dyrere, når de ikke kunne handle direkte med den stortyske industri. Jeg talte med flere i de dage, og mange stod famlende. Skønt de gik til danske møder og ofte endda var tillidsmænd, stemte de fleste alligevel for Tyskland. Da Flensborg skibsværft truede med at lukke og flytte sydpå, blev også mange arbejdere betænkelige. Det var jo der, de fleste dansktalende og bevidste danskere arbejdede. Det var ofte sådan, at når landmænd og håndværkere fra Nordslesvig havde haft økonomisk modgang hjemme i landsbyen, flyttede de til Flensborg og fik arbejde på værftet eller som kudske. Der var også mange andre muligheder. Det er efterkommere af disse folk, der nu er med i det danske arbejde dernede.

Ude på landet var der mange bønder, der skønt danske af afstamning også mente, at de fik mere for deres produkter i Tyskland. Tyskland har jo altid beskyttet landbruget, og derfor stemte de tysk. Sådan så mange af mine 23 fætre og kusiner, som jeg havde i II. zone, på det, og de, der ejer jorden, ejer også fremtiden.

Så kom den 14. marts, og resultatet blev 75 % for Tyskland og 25 % for Danmark. Der var sorg og skuffelse i mange hjem, da resultatet forelå, og de fleste troede, at nu var alt tabt, men en lille flok holdt sammen om det danske, især redaktør Ernst Christiansen og medarbejderne ved Flensborg

Avis, og i enkelte sogne blev der oprettet danske foreninger. Det groede langsomt men sikkert indtil 2. verdenskrig.

Indholdsfortegnelse

Barndommen i Frøslev	5
Livet i landsbyskolen	15
Konfirmationen i Hanved kirke	24
Fra dagliglivet i det gamle Frøslev	31
Årene som lærling og svend	52
Soldatertiden i Rendsborg	68
Højskoleophold i Vrigsted og gymnastikkursus i Ryslinge	95
Leder af gymnastikken i Frøslev	102
Indkaldt til militærøvelser	104
Ringridning i det gamle Frøslev	107
I strid med gendarmen	111
Byggeri i Frøslev før første verdenskrig	116
Skat og valg før 1914	118
Frøslev frivillige Brandværn	123
Oplevelser som medlem af »Foredragsforenin- gen for Flensborg og Omegn«	131
Krigen 1914–18	136
Den nationale stilling i Frøslev omkring 1920	144
Og så kom afstemningen og genforeningen ...	153

I serien
Skrifter, udgivne af
Historisk Samfund for Sønderjylland
er udkommet:

- Nr. 1. Erik Christensen: FRA MIN VIRKSOMHED I TØNDER. 2,25 kr. (I boghandelen 3,00 kr.).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: BONDEN, DER BLEV LANDRÅD. Udsolgt.
- Nr. 3. TØNDER GENNEM TIDERNE. Under redaktion af M. Mackeprang. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.) (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: FRA SLESVIGSK FATTIGVÆSENS FORTID. 4,50 kr. (6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: VEJLEDNING I STUDIET AF SØNDERJYLLANDS HISTORIE. Udsolgt.
- Nr. 6. Johan Hvidtfeldt: NAVNEREGISTER TIL H. P. HANSENS VÆRKER. 2,00 kr. (4,00).
- Nr. 7. AKTSTYKKER VEDRØRENDE KREDITANSTALT VOGELGESANGS TILBLIVELSE. 3,00 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: VEJLEDNING FOR SØNDERJYSKE LOKALHISTORIKERE. 2,00 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: SLÆGTSHISTORISKE STUDIER I SØNDERJYLLAND. Udsolgt.
- Nr. 10. NORDSLESVIGS ÅNDELIGE GENFORENING MED DANMARK. Under redaktion af Cl. Eskildsen, J. Hvidtfeldt og P. Kr. Iversen. 6,00 kr. (10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: BIBLIOGRAFI OVER SØNDERJYSK SLÆGTSTAVLELITTERATUR. 2. udgave med tillæg: Manuskripter vedrørende sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indbundet 7,50 kr. (12,00).

- Nr. 12. NORDSLESVIG EFTER GENFORENINGEN. 7 radioforedrag. 3,00 kr. (4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: FRA ALS TIL TØNDER. Udsolgt.
- Nr. 14. N. Black Hansen: ÅBENRÅ ANNALER, 1524, 1584–1694. 4,00 kr. (6,00).
- Nr. 15. Peter Kr. Iversen: KNIPLINGSKRÆMMER JENS WULFFS DAGBOG. 12,00 kr. (18,00).
- Nr. 16. A. Svensson: REDAKTØR J. JESSEN, FLENSBORG AVIS. I udsolgt, II 10,00 kr. (17,00), III 15,00 kr. (25,00).
- Nr. 17. H. V. Gregersen: NIELS HELDVAD. En biografi. 8,00 kr. (14,00).
- Nr. 18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: KAPTJEN HANS BRUHNS ERINDRINGER. 9,00 kr. (16,00).
- Nr. 19. Asger Nyholm: NATIONALE OG RELIGIØSE BRYDNINGER I TØNDER PÅ SPROGRESKRIPTERNES TID. Indbundet 12,00 kr. (21,00).
- Nr. 20. Knud Kretzschmer: DEN SØNDERJYSKE FOND. Indbundet 8,00 kr. (13,00).
- Nr. 21. H. V. Gregersen: GOTISKE SKRIFTPRØVER FRA SØNDERJYSKE ARKIVALIER. 8,00 kr. (12,00).
- Nr. 22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: BORMESTRE, RÅDMÆND, BYFOGDER OG BYSKRIVERE I FLENSBORG 1550–1848. Indbundet 6,00 kr. (11,00).
- Nr. 23. G. Japsen: DEN NATIONALE UDVIKLING I ÅBENRÅ 1800–1850. Indbundet 15,00 kr. (25,00).
- Nr. 24. Sigurd Schoubye: GULDSMEDEHÅNDVÆRKET I TØNDER OG PÅ TØNDER-EGNEN 1550–1900. 50,00 kr. (100,00).
- Nr. 25. ÅBENRÅ BYS HISTORIE I. Under redaktion af J. Hvidtfeldt og P. Kr. Iversen. Indbundet 16,50 kr. (30,00).

Under forberedelse:

- Nr. 26. Harald Jørgensen: BREVVERSLINGEN DELLEM H. P. HANSEN OG H. V. CLAUSEN. Indbundet 15,00 kr. (25,00).

I Historisk Samfund for Sønderjyllands serie af små, populære levnedsskildringer er udkommet:

Marie Boesen: AGNES SMIDT FRA LUNDSMARK. Træk af en livshistorie. 4,00 kr. (6,00).

Hans Hansen: FRA TIDLIG VÅR TIL EFTERÅR. I sønderjysk landbrugs tjeneste. 5,00 kr. (8,00).

Morten Kamphövener: SKRUMSAGER. En sønderjysk fører. 5,00 kr. (8,00).

Johan Meyer: DET GAMLE FRØSLEV. Indbundet 5,00 kr. (9,00).

De to serier redigeres af et udvalg bestående af generalkonsul, dr. phil. Troels Fink, Flensborg, seminarieadjunkt H. V. Gregersen, Haderslev, landsarkivar P. Kr. Iversen, Åbenrå, og forstander Hans Lund, Tanderupgård. Manuskripter og henvendelser til redaktionen iøvrigt sendes til redaktionssekretæren, seminarieadjunkt H. V. Gregersen, Nørrevang, 2, Haderslev.

Medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne ved henvendelse til Landsarkivet, Åbenrå. Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen til de i parentes angivne priser.

Medlemmer af

Historisk Samfund for Sønderjylland
får for medlemskontingentet kr. 11,- (incl. porto)
i to halvbind om året:

Sønderjyske Årbøger

Henvendelse om medlemsskab til Landsarkivet, Åbenrå,
eller til medlemmer af styrelsen.

Endvidere udgives i frit abonnement med tolv hefter
om året for kr. 14,-:

Sønderjysk Månedsskrift

Bestilling tegnes ved henv. til Landsarkivet, Åbenrå, ell.
Månedsskriftets ekspedition: Brorsonsvej 37, Tønder.

Ældre årgange af begge tidsskrifter fås ved henvendelse til Landsarkivet, Åbenrå.